

Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista

Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista

Saara Pihlaja ja Juulia Piipponen

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Oikeusministeriö

CC BY-SA 4.0

ISBN pdf: 978-952-400-771-9

ISSN pdf: 2490-0990

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2023

Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokoneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista

Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2023:23

Teema

Selvityksiä
ja ohjeita

Julkaisija Oikeusministeriö

Tekijä/t
Kieli Saara Pihlaja ja Juulia Piipponen
Suomi

Sivumäärä 85

Tiivistelmä

Selvityksessä tarkastellaan Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelun asiakkuudessa aikavälillä 1.11.2022–31.1.2023 olleiden seksuaaliväkivaltaa kokoneiden ihmiskaupan uhrien, mukaan lukien pakkoavioliittotilanteeseen joutuneiden henkilöiden, tapauksia.

Selvityksen perusteella ihmiskaupan uhriksi joutunutta henkilöä ei ole mahdollista auttaa kokonaisvaltaisesti ennen kuin hyväksikäytön taustalla oleva kokonaisuus tunnistetaan ja siihen puututaan. Kokonaisvaltaisimmin ihmiskaupan uhriksi joutunutta henkilöä kyetään tukemaan irtautumisessa, toipumisessa ja arjen vakautumisessa monisektorisen ja joustavan verkostoyhteistyön keinoin. Yhtäältä kattavat sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut sekä muut tukipalvelut edesauttoivat esitutinnan ja siten koko rikosprosessin menestymistä. Toisaalta rikosprosessin menestyminen tai prosessissa kuulluksi tuleminen tukivat uhriksi joutuneen henkilön toipumista ja tulevaisuuteen orientoitumista sekä ennaltaehkäisivät uudelleen uhriksi joutumista.

Selvityksessä esitetään, että kattavien sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen, rikoksen uhrien tukipalveluiden ja onnistuneen rikosprosessin toisiaan tukeva ja täydentävä merkitys tulee huomioida aiempaa paremmin uhriksi joutuneiden henkilöiden auttamisessa ja ihmiskaupparikosten tutkinnassa.

Asiasanat ihmiskauppa, seksuaalinen hyväksikäyttö, pakkoavioliitto, tukipalvelut, rikosprosessi

ISBN PDF 978-952-400-771-9

ISSN PDF 2490-0990

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-771-9>

Utredning om fall som gäller offer för människohandel som utsatts för sexuellt våld och som varit klienter hos Brottsofferjouren

Justitieministeriets publikationer, Utredningar och anvisningar 2023:23	Tema	Utredningar och anvisningar
Utgivare	Justitieministeriet	
Författare	Saara Pihlaja och Juulia Piipponen	
Språk	Finska	Sidantal 85

Referat

I utredningen granskas Brottsofferjourens särskilda stödtjänst för offer för människohandel och dess klienters fall under tidsperioden 1.11.2022–31.1.2023. Utredningen gäller klienter som utsatts för sexuellt våld, inklusive personer som blivit utsatta för tvångsäktenskap.

Enligt utredningen är det inte möjligt att på ett heltäckande sätt hjälpa en person som fallit offer för människohandel förrän helheten som ligger bakom utnyttjandet identifieras och åtgärdas. Multisektoriellt och flexibelt nätverkssamarbete är det mest övergripande sättet att stödja offer för människohandel att frigöra sig, återhämta sig och stabilisera vardagen. Å ena sidan bidrog omfattande social- och hälsovårdstjänster samt andra stödtjänster till att förundersökningen och därmed hela straffprocessen blev lyckad. En lyckad straffprocess och att bli hörd under processen bidrog å andra sidan till brottsoffrens återhämtning och framtidsorientering och förebyggde att de på nytt faller offer för brott.

I utredningen framförs att betydelsen av omfattande social- och hälsovårdstjänster, stödtjänster för brottsoffer och en lyckad brottsprocess som stöder och kompletterar varandra bör beaktas bättre än tidigare för att hjälpa personer som har blivit utsatta för brott och för att utreda människohandelsbrott.

Nyckelord människohandel, sexuellt utnyttjande, tvångsäktenskap, stödtjänster, straffprocess

ISBN PDF 978-952-400-771-9 **ISSN PDF** 2490-0990

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-771-9>

Report on the cases and situations of victims of human trafficking who have experienced sexual violence and have been clients of Victim Support Finland

Publications of the Ministry of Justice, Reports and guidelines 2023:23	Subject	Reports and guidelines
Publisher	Ministry of Justice, Finland	
Author(s)	Saara Pihlaja and Juulia Piipponen	
Language	Finnish	Pages 85

Abstract

This report examines the cases of victims of human trafficking who have experienced sexual violence, including persons in forced marriages, who were clients of Victim Support Finland's special support service for victims of human trafficking between 1 November 2022 and 31 January 2023.

Based on the study, in order to provide comprehensive assistance for victims of human trafficking the reasons behind the exploitation first need to be identified and addressed. Multi-sectoral and flexible cooperation across a range of organisations can provide the most comprehensive forms of support, helping the victim to leave the abuser, recover and create stability for their life. On the one hand, comprehensive healthcare and social welfare services and other support services contributed to the success of the criminal investigation and therefore the entire criminal procedure. On the other hand, the success of the criminal procedure or being heard during the procedure supported the victim's recovery and future-oriented attitude, preventing re-victimisation.

The report proposes that the way in which comprehensive healthcare and social welfare services, victim support services and a successful criminal procedure support and complement each other should be taken into account better than before in assisting victims and investigating human trafficking offences.

Keywords human trafficking, sexual abuse, forced marriage, support services, criminal procedure

ISBN PDF 978-952-400-771-9

ISSN PDF 2490-0990

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-771-9>

Sisältö

1	Selvityksen tausta ja aineisto	8
2	Selvityksessä huomioitujen tapausten perustiedot	14
2.1	Rikosuhripäivystyksen asiakkaaksi tulon vuosi	14
2.2	Sukupuoli ja ikä	15
2.3	Hyväksikäytön muodot	16
2.4	Kansalaisuus ja oleskelustatus asiakkaaksi tulon hetkellä	17
3	Haavoittuvuus ja avun hakeminen	20
3.1	Psykologinen kontrolli ja haavoittuvuustekijät	20
3.2	Tekijän suhde uhriin	23
3.3	Avun hakemista estäneet seikat	24
3.3.1	Pakkoavioliittotapaukset	24
3.3.2	Muut seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrit	24
3.4	Avun hakemista edistäneet seikat	25
3.4.1	Pakkoavioliittotapaukset	25
3.4.2	Muut seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrit	25
3.5	Tiedossa olleet palvelut hyväksikäytön hetkellä	26
3.5.1	Asiakkaan tilannetta avanneita kysymyksiä, kun huoli hyväksikäytöstä on herännyt	27
3.6	Aika hyväksikäytöstä avun saamisen hetkellä	29
3.7	Mistä asiakas on ohjautunut ihmiskaupan uhrien erityistukipalveluun	31
4	Avunsaanti	33
4.1	Asiakkaan keskeisimmät tarpeet Rikosuhripäivystyksen näkökulmasta asiakkuuden alkaessa	33
4.2	Tahot, joihin asiakkaita on ohjattu Rikosuhripäivystyksestä	36
4.2.1	Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä	38
4.2.2	Poliisi	40
4.2.3	Oikeudenkäyntiavustajat	40
4.2.4	Mielenterveyden tuki	41
4.2.5	Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut	41
4.2.6	Muut tahot	41
4.3	Kokemus turvallisuudesta ja turvallisen majoituksen järjestyminen	42
4.3.1	Turvallinen majoitus	44
4.4	Kuntalaisten tilanne Rikosuhripäivystyksen näkökulmasta	46
4.4.1	Alueet, joilla kuntalaiset asuivat	46
4.4.2	Sosiaali- ja terveydenhuollon integraatio sekä huomioita työllisyyspalveluista ja kotoutumispalveluista	47

5	Rikosprosessi	52
5.1	Rikosilmoitus ja päätös rikosprosessiin lähtemisestä.....	52
5.2	Asianomistajan kuuleminen	57
5.3	Rikosprosessin eteneminen	62
5.4	Asiakkaan kokemus vainoamisesta ja uhkailusta rikosprosessin aikana ja sen jälkeen.....	64
6	Alaikäiset Suomessa seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrit	67
7	Ihmiskaupan uhrien lapset	72
8	Keskeiset havainnot ja suositukset	75
9	Lähteet	84

1 Selvityksen tausta ja aineisto

Oikeusministeriö myönsi vuonna 2021 Rikosuhripäivystykselle eritysavustuksen¹ hankkeeseen, jossa parannetaan haavoittuvassa asemassa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tilannetta ja tunnistamista. Seksuaaliväkivallan ja ihmiskaupan vastainen SEIVE-hanke² on valtion ihmiskaupan vastaisen toimintaohjelman³ toimenpiteen 42 mukainen: tuetaan viranomaisten ja järjestöjen yhteistyöverkoston rakentamista ja toimijoiden osaamisen vahvistamista sukupuolistuneeseen väkivaltaan ja seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan tunnistamiseksi, ilmitulon edistämiseksi ja uhrien avun piiriin ohjaamiseksi.

Hankkeen taustalla on ihmiskaupan parissa toimivien viranomaisten ja järjestöjen yhteinen kokemus siitä, ettei seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvää ihmiskauppaa Suomessa juuriakaan tunnisteta, eivätkä uhriksi joutuneet henkilöt saa tilanteisiinsa asiaankuuluvaa apua.

SEIVE-hankkeen päätavoitteena on tasoittaa alueellisia eroja eri toimijoiden osaamisessa ja toimintatavoissa sekä levittää toimivia käytäntöjä. Haavoittuvassa asemassa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tunnistamista parannetaan niin, että yhä useampi heistä ohjautuisi viranomaispalveluihin. Hankkeessa on pilotoitu kuusi alueellista monitoimijatyöryhmää⁴, joissa vahvistetaan osallistujien osaamista sekä kehitetään käytäntöjä tunnistamisen parantamiseksi, oikea-aikaisen palvelunsaannin turvaamiseksi ja mahdollisten rikostutkintojen sujuvoittamiseksi.

Työryhmissä on edustettuina uhreja potentiaalisesti kohtaavia toimijoita muun muassa alueiden poliisista, sosiaali- ja terveystalvueluista sekä järjestöistä. Mukaan kutsuttiin Seri-tukikeskuksia, turvakoteja sekä alaikäisten ja päihteiden käyttäjien kanssa

1 Eritysavustus naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaan, vuoden 2021 toinen hakukierros. Rikosuhripäivystykselle myönnetty avustus 140 000 euroa.

2 Rikosuhripäivystyksen koordinoiman Seksuaaliväkivallan ja ihmiskaupan vastaisen SEIVE-hankkeen toteutusajankohta 1.12.2021-31.8.2023.

3 OM:n Mietintöjä ja lausuntoja 2021:15.

4 Alueelliset monitoimijatyöryhmät perustettiin Helsinkiin, Vantaalle, Turkuun, Ouluun ja Tampereelle. Lisäksi pääkaupunkiseudulle perustettiin tarpeesta johtuen alaikäisiin keskittyvä, nuorten kanssa toimivien tahojen työryhmä.

työskenteleviä tahoja, jotka eivät aikaisemmin ole kaikilla alueilla olleet ihmiskaupan vastaisessa työssä edustettuina, mutta joiden tiedetään kohtaavan hyväksikäytön ja seksuaaliväkivallan kohteeksi joutuneita henkilöitä.

SEIVE-hankkeen yhtenä toimenpiteenä toteutettiin selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien, seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista. Selvityksen tarkoituksena on koota asiakkaiden tapauksista tehtyjä havaintoja ja hyödyntää niitä taustatietona ihmiskaupan ennaltaehkäisemiseksi, uhriksi joutuneiden henkilöiden oikeuksien parantamiseksi ja auttamisprosessien sujuvoittamiseksi.

Selvitykseen on otettu mukaan Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelun⁵ asiakkuudessa aikavälillä 1.11.2022–31.1.2023 olleiden seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien, mukaan lukien pakkoavioliittotilanteeseen joutuneiden henkilöiden, tapauksista tehdyt havainnot. Tämä kattaa seksuaalisen hyväksikäytön tarkoituksessa tapahtuneet ihmiskauppatapaukset, kuten seksuaalipalvelujen myyntiin pakotetut henkilöt sekä sellaiset rikollisissa toiminnassa, työssä tai lahkomaisissa olosuhteissa ihmiskaupan uhriksi joutuneet henkilöt, jotka ovat joutuneet samassa tilanteessa myös seksuaaliväkivallan kohteeksi. Koska pakkoavioliittotilanteisiin joutuneiden ja muiden seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tarpeet ja tapausten dynamiikka eroavat toisistaan varsin paljon, on tässä selvityksessä tarkasteltu niitä pääsääntöisesti toisistaan erillisinä.

Yhteensä selvityksessä huomioituja tapauksia on 184 (pakkoavioliitot 90, muut seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrit 94), mikä on noin 19 % Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelun kokonaisasiakasmäärästä tammikuussa 2023.

Selvityksessä huomioiduista tapauksista 96 %:ssa hyväksikäyttö on tapahtunut Suomessa. Mikäli näissä tapauksissa hyväksikäyttö on alkanut Suomen ulkopuolella, se on jatkunut Suomessa vielä sen jälkeen, kun hyväksikäytön kohteeksi joutunut henkilö on saapunut Suomeen. Näin ollen 4 %:ssa tapauksia hyväksikäyttö on tapahtunut kokonaan Suomen ulkopuolella, mutta sen kohteeksi joutunut henkilö on saanut tilanteeseensa apua ja rikostutkinta on aloitettu Suomessa.

Rikosuhripäivystys noudattaa toiminnassaan tietosuojasäännöksiä ja asiakastietojen käsittelystä on tehty vaikutustenarviointi vuonna 2022. Rikosuhripäivystyksen tietosuojaselosteen mukaisesti asiakastietojen käsittelyn tarkoituksena on asiakkaan asian hoitaminen

5 Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien auttamistyön erityistukipalvelu perustettiin vuonna 2015.

tarjoamalla matalan kynnyksen tukea, neuvontaa sekä henkilökohtaista apua ja ohjaavaa palvelua. Käsittelyn oikeusperusteena on yleisen tietosuojasetuksen 6 artiklan 1 kohdan f alakohdassa säädetty oikeutettu etu.⁶

Tietosuojaselosteen mukaisesti asiakastietojen käsittelyn tarkoituksena on lisäksi vaikuttamistyö rikoksen uhrin, uhrien läheisten ja rikosasian todistajan aseman parantamiseksi. Tämän tehtävän toteuttamiseksi Rikosuhripäivystys hyödyntää asiakastietoja anonymisoinnin jälkeen ja antaa lausunnoissaan, kannanotoissaan ja muussa viestinnässään erilaisia yhteen vedettyjä tietoja myös ulkopuolisille tahoille. Asiakastietoja on käsitelty selvitystä tehdessä edellä mainitulla perusteella.

Rikosuhripäivystyksen asiakastyön rinnalla jatkuvasti tehtävä vaikuttamistyö on tärkeää, sillä sen avulla on saatu aikaan useita parannuksia uhrien asemaan. Vaikuttamistyö pohjautuu käytännön asiakastyössä saatuun tietoon ja asiakkaiden todellisista tilanteista tehtyihin havaintoihin.

Selvityksen on tehnyt edellä mainitulla tavalla SEIVE-hankkeen hankekoordinaattorina toimiva Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien auttamistyön erityisasiantuntija ja selvityksen tekemisessä on avustanut SEIVE-hankkeen hanketyöntekijä. Molemmat henkilöt tekevät osana SEIVE-hanketta myös asiakastyötä selvityksen asiakasryhmän parissa. Näin ollen selvityksen aineistoa ovat käsitelleet ja aineiston ovat anonymisoineet vaitiolovelvolliset henkilöt, joilla on ollut oikeus työtehtäviensä puolesta muutoinkin käsitellä selvityksen kohteena olevaa asiakastietoa, eikä aineistoa ole luovutettu missään vaiheessa ulkopuolisille tahoille. Aineiston analyysi on toteutettu tätä anonymisoitua tietoa hyödyntäen, kartoitettava teema kerrallaan siten, ettei asiakkaiden yksilöinti ole analyysivaiheessa ollut mahdollista tietoja yhdistelemällä.

Selvityksen anonymisoitu aineisto on säilytetty tietoturvallisesti Rikosuhripäivystyksen käytäntöjen mukaisesti, eikä siihen näin ollen ole ollut pääsyä kuin selvitystä tehneillä, vaitiolovelvollisilla henkilöillä. Aineisto on analyysin jälkeen hävitetty.

Rikosuhripäivystyksessä on käytössä Sofia-asiakastietojärjestelmä. Järjestelmään tallennetaan ainoastaan auttamis- ja rikosprosessin kannalta keskeiset tiedot tietosuojaselosteen ja Rikosuhripäivystyksen sisäisten ohjeiden sekä hyvin vakiintuneiden kirjaamiskäytäntöjen mukaisesti. Asiakkaan yksilöiviä henkilötietoja ja ylipäätään hänen tilannettaan

6 Rekisteröidyn ja Rekisterinpitäjän välillä on merkityksellinen ja asianmukainen suhde: Rekisteröity on Rekisterinpitäjän asiakas. Rikosuhripäivystyksen tietosuojaseloste löytyy Rikosuhripäivystyksen internetsivuilta. Rikosuhripäivystyksen asiakkaille kerrotaan heidän tietojensa kirjaamisesta ja asiakkaan niin halutessa tietojen käsittelystä kerrotaan hänelle tarkemmin.

koskevia tietoja tallennetaan ainoastaan sen verran, kuin se asiakkaan tukemisen kannalta on tarpeellista, eikä asiakastietojärjestelmään tallenneta Rikosuhripäivystyksen työntekijöiden tulkintoja asiakkaan tilanteesta tai voinnista. Asiakas voi halutessaan asioida Rikosuhripäivystyksen palveluissa anonymisti.

Tieto asiakkaan asiakkuudesta jossakin muussa palvelussa tallennetaan asiakkaan pyynnöstä, mikäli se asiakkaan tilanteen tai tukityössä tehtävän yhteistyön kannalta on merkityksellistä.

Asiakastietojärjestelmään ei kirjata asiakkaan lapsen henkilötietoja eikä lähtökohtaisesti muitakaan asiakkaan lasta koskevia tietoja. Poikkeuksena ovat tilanteet, joissa asiakas pyytää Rikosuhripäivystyksen työntekijää kirjaamaan jonkin rikosprosessin tai asiakkuuden kannalta olennaisen seikan, jossa lapsi on keskeisellä tavalla osallisena. Tällöinkään lapsen henkilötietoja, muita lasta koskevia tietoja tai tulkintoja lapsen tilanteesta ei kirjata.

Selvitys on toteutettu yllä kuvattua aineistoa sekä Rikosuhripäivystyksen asiakastyön kokemuksen kautta tehtyjä havaintoja hyödyntämällä. Selvityksen tuloksista ei ole mahdollista tunnistaa ja yksilöidä ketään asiakasta, edes tuloksissa esiintyviä tietoja yhdistelemällä. Niissä selvityksen kohdissa, joissa on hyödynnetty Rikosuhripäivystyksen asiakastyön kokemuksen kautta tehtyjä havaintoja, viitataan näihin havaintoihin erikseen.

Asiakastyön kokemuksen kautta tehdyt havainnot huomioidaan selvityksessä, sillä osasta ihmiskaupan uhrien tilanteiden kannalta merkittävistä ja usein toistuvista menettelyta-voista taikka muista seikoista ei ole tehty yksittäisten asiakkaiden kohdalle asiakastietojärjestelmään kirjauksia.

Yksityisyyden suojaamisen varmistamiseksi selvityksessä ei esitetä tilastotietoa alle kolmea prosenttia pienemmistä lukumääristä.

Selvityksessä kartoitettiin asiakkaiden tapauksista seuraavia seikkoja:

Perustiedot

- Rikosuhripäivystyksen asiakkaaksi tulon vuosi
- Sukupuoli
- Ikä hyväksikäytön ja Rikosuhripäivystyksen asiakkaaksi tulon hetkellä
- Hyväksikäytön muodot asiakkaan kuvauksen perusteella
- Kansalaisuus ja oleskelustatus asiakkaaksi tulon hetkellä

Haavoittuvuus ja avun hakeminen

- Asiakkaan esiin tuomat mahdolliset tilanteeseen vaikuttaneet haavoittuvuustekijät
- Tekijän suhde uhriin
- Avun hakemista estäneet ja edistäneet seikat
- Tiedossa olleet palvelut hyväksikäytön hetkellä
- Aika hyväksikäytöstä avun saamisen hetkellä
- Mistä asiakas on ohjautunut Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalveluun

Avunsaanti

- Asiakkaan keskeisimmät tarpeet Rikosuhripäivystyksen asiakkaaksi tulon hetkellä
- Tahot, joihin asiakas on ohjattu Rikosuhripäivystyksestä
- Asiakkaan kokemus turvallisuudesta ja turvallisen majoituksen järjestyminen
- Miten asiakkaan saamat tukipalvelut ovat vastanneet hänen tarpeisiinsa
- Kuntalaisten tilanteeseen liittyvät huomiot
 - Alueet, joilla kuntalaiset ovat asuneet asiakkuuden aikana
 - Sosiaali- ja terveydenhuollon integraatio asiakkaan tarpeiden ja palveluiden näkökulmasta
 - Työllisyys- ja kotoutumispalvelut asiakkaan tarpeiden ja palveluiden näkökulmasta

Rikosprosessi

- Rikosilmoituksen tekeminen ja päätös rikosprosessiin lähtemisestä
- Poliisilaitos tai poliisilaitokset, joihin rikosilmoitus on tehty tai joissa esitutkinta on avattu
- Syyt, miksi osa asiakkaista ei halunnut tapauksesta aloitettavan rikostutkintaa
- Asianomistajan kuulemiseen liittyviä huomioita
 - Aika rikosilmoituksen jättämisestä ensimmäisen kuulustelun järjestämiseen
 - Kuulustelun videoimiseen sekä tukihenkilön, tulkin ja avustajan käyttöön liittyvät seikat
- Tapauksen eteneminen esitutkinnasta oikeudenkäyntiin

Lisäksi kiinnitettiin erityistä huomiota psykologisen kontrollin merkitykseen ihmiskauppatapauksissa, alaikäisenä ihmiskaupan kohteeksi joutuneiden henkilöiden tapauksiin, ihmiskaupan uhrien lasten tilanteisiin, sekä verkostoyhteistyön merkitykseen asiakkaiden auttamisessa ja toipumisen tukemisessa.

Ihmiskaupan uhrin haavoittuvuuteen ja avun hakemiseen sekä avunsaantiin liittyvissä asioissa korostuvat nimenomaan asiakkaan oma kertomus ja kokemus tilanteen etenemisestä ja yksityiskohdista. Mikäli asiakas ei ole halunnut saattaa jotakin seikkaa Rikosuhripäivystyksen tietoon, ei sitä myöskään olla selvityksessä voitu huomioida. Selvityksessä ei oteta kantaa viranomaisten tai muiden tahojen toiminnan oikeellisuuteen tai toiminnan taustalla oleviin tekijöihin, vaan tuodaan esiin yhteen vedettyä tietoa ja havaintoja asiakkaiden kokemuksista heidän kertomansa perusteella.

2 Selvityksessä huomioitujen tapausten perustiedot

2.1 Rikosuhripäivystyksen asiakkaaksi tulon vuosi

Selvityksessä tarkastellut tapaukset ovat tulleet Rikosuhripäivystyksen tietoon vuosien 2015–2022 aikana, painottuen vuosille 2020–2022. Yhteensä kaikista selvityksen tapauksista Rikosuhripäivystyksen tietoon on tullut 23 % vuonna 2022; 25 % vuonna 2021; 27 % vuonna 2020; 14 % vuonna 2019 ja 7 % vuonna 2018. Loput selvityksen tapauksista ovat tulleet Rikosuhripäivystyksen tietoon vuosien 2015–2017 aikana, mutta niitä ei tapausten vähäisyyden vuoksi esitetä selvityksen tuloksissa.

Hyväksikäytön muodon mukaan tapaukset jakautuvat seuraavasti: pakkoavioliittotapauksista 22 % vuonna 2022; 29 % vuonna 2021; 30 % vuonna 2020; 10 % vuonna 2019 ja 7 % vuonna 2018. Muista seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista 22 % vuonna 2022; 21 % vuonna 2021; 23 % vuonna 2020; 19 % vuonna 2019 ja 10 % vuonna 2018.

Taulukko 1. Asiakkaaksi tulon vuosi

Vuosi	Muu seks. IK	PA	Kaikki yht.
2022	22 %	22 %	23 %
2021	21 %	29 %	25 %
2020	23 %	30 %	27 %
2019	19 %	10 %	14 %
2018	10 %	7 %	7 %

Useiden vuosien mittaiset asiakkuudet selittyvät rikosprosessien pitkällä kestolla ja asiakkaiden moninaisella ja pitkäkestoisella tuentarpeella. Osa asiakkaista toivoo intensiivistä tukea koko asiakkuuden ajan, alkaen tilanteesta irtautumisen pohtimisesta. Osa puolestaan toivoo tukea ainoastaan rikosprosessin aktiivisissa vaiheissa, kuten kuulusteluissa ja oikeudenkäynneissä.

Asiakkuus päätetään asiakkaan kanssa yhdessä sopien, kun asiakkaalla ei ole enää sellaista hyväksikäyttöön liittyvää tuentarvetta, jossa Rikosuhripäivystys voisi tukea. Asiakkuuden voi tarvittaessa aloittaa uudelleen.

2.2 Sukupuoli ja ikä

Rikosuhripäivystyksen asiakkaana voi halutessaan olla anonymisti ilman, että antaa mitään henkilöllisyys- tai muita tunnistetietoja Rikosuhripäivystyksen tietoon. Lähes kaikki asiakkaat kuitenkin päättävät heti asiakkuuden alussa kertoa henkilötietonsa sekä tilanteensa kannalta olennaiset yksityiskohdat.

Selvityksessä huomioiduista asiakkaista 91 % on ilmoittanut sukupuolekseen nainen ja 8 % mies.

Yhteensä 29 % selvityksen asiakkaista on ollut ihmiskaupparikoksen tapahtuma-aikaan tai alkaessa alaikäisiä (pakkoavioliittotapaukset 29 %, muut seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrin 30 %). Kuitenkin heistä 25 % on kertonut tilanteestaan ja saanut siihen apua vasta täysi-ikäistyttyään (pakkoavioliittotapaukset 26 %, muut seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrin 25 %).

Yhteensä 70 % selvityksen asiakkaista on ollut ihmiskaupparikoksen tapahtuma-aikaan täysi-ikäisiä (pakkoavioliittotapaukset 71 %, muut seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrin 68 %).

Asiakkaiden ikäjakaumaa ei selvityksessä voitu eritellä tarkemmin, sillä kaikkien asiakkaiden tarkka ikävuosi ei ole Rikosuhripäivystyksen tiedossa. Tiedossa kuitenkin on, että täysi-ikäisenäkin ihmiskaupan uhriksi joutuneista henkilöistä useat ovat olleet alle 25-vuotiaita, ja lähes jokainen on ollut alle 30-vuotias rikoksen tapahtuma-aikaan.

Taulukko 2. Ikä ihmiskaupparikoksen tapahtuma- tai alkamisaikaan sekä avun saamisen hetkellä

Ikä	Muu seks. IK.	PA	Kaikki yht.
Täysi-ikäinen	68 %	71 %	70 %
Alaikäinen	5 %	3 %	4 %
Alaikäinen rikoksen tapahtuma-aikaan, täysi-ikäinen saadessaan apua	25 %	26 %	25 %
Ei tietoa	2%	0%	1%

2.3 Hyväksikäytön muodot

Selvityksessä huomioiduissa tapauksissa toistuvivat asiakkaiden kertoman perusteella useimmiten seuraavan kaltaiset tilanteet tai hyväksikäytön muodot. Selvityksessä jäljempänä kuvataan yksityiskohtaisemmin, miten ne käytännössä ihmiskaupan uhrien elämässä näkyivät. Esitetty yleisimmin mainitusta alkaen:

- Kontrollointi (kaikissa tapauksissa psykologinen, osassa tapauksia myös fyysinen)
- Toisen henkilön määräysvallassa eläminen
- Fyysinen ja henkinen väkivalta
- Seksuaalinen ahdistelu
- Seksuaalinen hyväksikäyttö
- Raiskaus
- Seksuaalipalveluiden myymiseen pakottaminen
- Vainoaminen
- Ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa eläminen
- Taloudellinen väkivalta ja etuuksien väärinkäyttö
- Avioliittoon pakottaminen
- Eroamisen estäminen
- Perättömän tiedon levittäminen
- Päihteiden käyttöön pakottaminen
- Digitaalinen väkivalta
- Rikolliseen toimintaan pakottaminen
- Työvoiman hyväksikäyttö

Rikosuhripäivystyksen tiedossa olevat pakkoavioliittotapaukset voidaan selvityksen perusteella jakaa kolmeen pääryhmään: 1) Pidempään Suomessa asunut puoliso, joka on käynyt kotimaassaan avioitumassa samasta taustasta tulevan henkilön kanssa ja tuonut tämän perhesiteen perusteella Suomeen. 2) Ulkomailla avioitunut pariskunta, joka on tullut yhdessä Suomeen joko turvapaikanhakijana tai muusta syystä. 3) Suomessa kasvanut henkilö, joka on viety avioitumaan vanhempiensa kotimaahan, ja jonka uusi aviopuoliso on tullut perhesiteen perusteella avioliittoon pakotetun henkilön mukana Suomeen. Näissä tapauksissa ainoastaan toinen puolisoista on pakotettu tai erehdytetty liittoon, ja hyväksikäyttö sekä ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa eläminen on jatkunut avioliiton solmimisen jälkeen.

Osa tapauksista on näiden pääryhmien ulkopuolella, mutta niitä ei yksityisyydensuojan vuoksi selvityksessä kuvata tarkemmin. Tilanteita, joissa molemmat puoliset on pakotettu avioliittoon esimerkiksi vanhempiensa toimesta, ei Rikosuhripäivystyksen asiakkaiden joukossa selvityksen tekoaikaan ollut.

Selvityksen muissa seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksissa korostuivat seksuaalipalveluiden myymiseen painostaminen tai pakottaminen, muunlainen seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvä ihmiskauppa esimerkiksi lahkomaisissa yhteisöissä sekä seksuaaliväkivalta osana ihmiskaupan kynnyksen ylittävää hyväksikäyttöä työssä tai rikollisessa toiminnassa.

2.4 Kansalaisuus ja oleskelustatus asiakkaaksi tulon hetkellä

Selvityksessä esitetään asiakkaiden kansalaisuudet yksityisyydensuojan vuoksi yksittäisten maiden sijaan alueittain. Puolella kaikista asiakkaista on kansalaisuus joko jossakin Pohjois-Euroopan, 25 %, tai Lähi-Idän, 25 %, maassa. Muiden asiakkaiden kohdalla yleisimmät kansalaisuudet jakautuvat seuraavasti: Aasia 18 %, muu Eurooppa 9 %, Afrikka 19 %. Jäljellä jääneen 4 %:n kansalaisuuksien sijoittumista ei tapausten vähäisyyden vuoksi esitetä selvityksessä. Kahdessa prosentissa tapauksista asiakkaan kansalaisuus ei ollut Rikosuhripäivystyksen tiedossa.

Pakkoavioliittotilanteessa olleista asiakkaista suurimmalla osalla on kansalaisuus Lähi-Idässä, 37 %, tai Aasiassa, 23 %, sijaitsevilla mailla. Muilla pakkoavioliittotilanteessa olleilla asiakkailla kansalaisuudet jakautuivat yleisimmin seuraavasti: Afrikka 16 %, Pohjois-Eurooppa 7 %, muu Eurooppa 5 %. Jäljelle jääneen 12 %:n kansalaisuuksien sijoittumista ei tapausten vähäisyyden vuoksi esitetä selvityksessä. Yhdessä prosentissa pakkoavioliittotapauksista kansalaisuus ei ollut Rikosuhripäivystyksen tiedossa.

Muista seksuaaliväkivaltaa kokeneista ihmiskaupan uhreista lähes puolella, 42 %, on Pohjois-Euroopassa sijaitsevan maan kansalaisuus. Muiden kansalaisuudet jakautuivat seuraavasti: Lähi-Idä 13 %, muu Eurooppa 13 %, Afrikka 22 % (Länsi-Afrikka 12 %, Keski-Afrikka 6 %, muu Afrikka 4 %) Aasia 8 %. Muiden seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien kansalaisuuksien sijoittumista ei tapausten vähäisyyden vuoksi esitetä selvityksessä. Yhdessä prosentissa näistä tapauksista asiakkaan kansalaisuus ei ollut Rikosuhripäivystyksen tiedossa.

Taulukko 3. Yleisimmät kansalaisuudet alueittain

Maanosa	Muu seks. IK.	PA	Kaikki yht.
Pohjois-Eurooppa	42 %	7 %	25 %
Muu Eurooppa	13 %	5 %	9 %
Aasia	8 %	27 %	18 %
Lähi-Itä	13 %	37 %	25 %
Afrikka	22 %	16 %	19 %

Rikosuhripäivystyksen palveluihin voi tulla kuka tahansa, oleskelustuksesta riippumatta. Useilla Rikosuhripäivystyksen asiakkuuteen tulevilla ihmiskaupan uhreilla on meneillään turvapaikka- tai muu oleskelulupaan liittyvä prosessi ja pelko siitä, että heidät poistetaan maasta, mikäli he kertovat hyväksikäyttötilanteesta viranomaisille. Pelko voi olla seurausta hyväksikäyttäjän uhuriin kohdistamasta uhkailusta tai siihen on voinut vaikuttaa ulkomaalaislain 148 §:n 1 momentin 6 kohta, jonka mukaan ulkomaalainen voidaan käännyttää, jos hänen voidaan perustellusta syystä epäillä myyvän seksuaalipalveluja. Avunhakemista estävistä tekijöistä, kuten avun hakemisen seurausten pelosta, lisää selvityksen kohdassa 3.3. Pelon syiden arvioinnissa on hyvä huomioida, että monet ihmiskaupan uhrit ovat Suomen kansalaisia.

Useimmat asiakkaat kertovat oleskeluoikeuteensa liittyvistä yksityiskohdista ensimmäisen tapaamisen yhteydessä, sillä joissakin tapauksissa yksityiskohdilla on asiassa etenemisen kannalta merkitystä. Koska oleskelustatus usein asiakkuuden aikana muuttuu, on selvityksessä kartoitettu asiakkaiden oleskelustatuksia nimenomaan asiakkaaksi tulon hetkellä.

Kaikista selvityksen tapauksista 36 %:ssa henkilö oli asiakkaaksi tulon hetkellä Suomessa oleskeluluvalla. Valtaosalle heistä lupa oli myönnetty perhesiteen perusteella, jolloin perhesiteen katkeaminen oli asiakkaan kertoman mukaan merkittävä avun hakemista estävä tekijä. Suomen kansalaisia kaikista asiakkaista oli 26 %, turvapaikanhakijoita 22 % ja paperittomia 6 %. Asiakkaista 5 %:lla oli oleskelulupa muuhun Euroopan unionin maahan. Muut 5 % oleskelivat Suomessa joillakin muilla perusteilla, joita ei tapausten vähäisyyden vuoksi selvityksessä esitetä.

Pakkoavioliittotilanteissa olleista asiakkaista 59 % oli asiakkaaksi tulon hetkellä Suomessa oleskeluluvalla, 23 % oli turvapaikanhakijoita, 9 % Suomen kansalaisia ja 3 % paperittomia. Muut 6 % oleskelivat Suomessa joillakin muilla perusteilla, joita ei tapausten vähäisyyden vuoksi selvityksessä esitetä.

Muista seksuaaliväkivaltaa kokeneista ihmiskaupan uhreista 41 % oli Suomen kansalasia, 22 % turvapaikanhakijoita, 13 % oleskeluluvalla Suomessa ja 9 % paperittomia. Muut 15 % oleskelivat Suomessa joillakin muilla perusteilla, joita ei tapausten vähäisyyden vuoksi selvityksessä esitetä.

Taulukko 4. Yleisimmät oleskelustatukset asiakkaaksi tulon hetkellä

Status	Muu seks. IK.	PA	Kaikki yht.
Kansalainen	41 %	9 %	26 %
Oleskelulupa Suomessa	13 %	59 %	36 %
Turvapaikanhakija	22 %	23 %	22 %
Paperiton	9 %	3 %	6 %

Valtaosalle pakkoavioliittotilanteessa olleista asiakkaista oli myönnetty oleskelulupa perhesiteen perusteella. Tilanteesta irtautumisen ja avioeron myötä oleskelulupaa ei samalla perusteella voitu jatkaa. Mikäli tapausta ei tutkittu ihmiskauppa- tai törkeä ihmiskauppa-nimikkeillä, kyseiset asiakkaat eivät voineet hakea ulkomaalaislain 52 a §:n mukaista ihmiskaupan uhrin oleskelulupaa. Näillä asiakkailla olisi ollut mahdollisuus hakea ulkomaalaislain 54.7 §:n mukaista jatkolupaa puolison uhriin kohdistaman väkivallan tai Suomeen syntyneiden siteiden perusteella. Selvityksen asiakkaat eivät kuitenkaan pääsääntöisesti päätyneet sitä hakemaan, sillä luvan myöntämiskynnys ja myönnetyn luvan pituus vaikuttivat selvityksen tapausten aikaan ennakoimattomilta. Koska kotimaahan palaaminen olisi avioerosta johtuen, kunniaan liittyvän väkivallan uhan vuoksi, ollut turvaton, monet päätyivät hakemaan kansainvälistä suojelua. Statuksen muuttumista kuntalaisesta turvapaikanhakijaksi, käsitellään selvityksen kohdassa 4.4.2.

3 Haavoittuvuus ja avun hakeminen

3.1 Psykologinen kontrolli ja haavoittuvuustekijät

Selvityksessä kartoitettiin yleisimmin toistuvia seikkoja, jotka asiakkaan kertoman perusteella olivat hyväksikäyttötilanteeseen joutumisen kannalta olennaisia. Yhteistä kaikissa tapauksissa oli uhrin riippuvainen asema suhteessa epäiltyyn tekijään, alistaminen sekä psykologinen kontrolli, jolla tekijä tai tekijät saivat uhrin pysymään tilanteessa ilman fyysistä kontrollia, liikkumisen rajoittamista, eristämistä tai vangitsemista.

Psykologisen kontrollin seurauksena uhri oli saatettu tilanteeseen, jossa hän koki, ettei voisi toimia toisin tai irtaantua siitä ilman vakavia seuraamuksia. Useimmissa tapauksissa hyväksikäyttäjä onnistui kontrolloimaan uhria psykologisesti ja estämään avun hakemisen hyödyntämällä uhrin haavoittuvuustekijöitä, alistamalla henkisesti ja fyysisesti sekä painottamalla avun hakemisen negatiivisia seurauksia. Vaikka uhrilla olisi ollut hallussaan puhelin tai hänellä olisi ollut mahdollisuus kommunikoida hyväksikäyttötilanteen ulkopuolisten henkilöiden kanssa, psykologisen kontrollin seurauksena tekijä onnistui usein rajoittamaan uhrin kommunikaatiota, ja joissakin tapauksissa vieraannuttamaan uhrin perheestään, ystävistään ja yhteisöstään.

Joissakin tapauksissa, koska kontrolli ei ollut fyysistä, uhri ei tiedostanut hyväksikäytön hetkellä omaa tilannettaan tai piti sitä täysin normaalina. Selvityksen tapauksista tehtyjen havaintojen sekä Rikosuhripäivystyksen asiakastyön kokemuksen perusteella myös ulkopuolisten oli samasta syystä monissa tapauksissa ollut haastavaa havaita hyväksikäyttötilanne ja sen taustalla vaikuttava dynamiikka sekä ymmärtää, miksei uhri irtautunut tilanteesta, vaikka näennäisesti olisi ollut vapaa kävelemään tilanteesta pois ja pyytämään apua.

Pakkoavioliittotapauksissa selkeimpinä haavoittuvuustekijöinä koettiin useimmin:

- Kunniaan liittyvän väkivallan uhka ja yhteisön painostus
- Maassaolo-oikeuteen liittyvät epävarmuudet ja pelko maasta poistamisesta
- Alaikäisyys tai nuori ikä
- Tietämättömyys omista oikeuksista Suomessa
- Suomen tai englannin kielen taidon puute

Muissa seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksissa selkeimpinä haavoittuvuustekijöinä koettiin useimmin:

- Nuori ikä tai alaikäisyys
- Aiemmat hyväksikäyttökokemukset elämän aikana
- Maassaolo-oikeuteen liittyvät epävarmuudet ja pelko maasta poistamisesta
- Mielenterveyden haasteet
- Tietämättömyys omista oikeuksista Suomessa
- Päihderiippuvuus
- Suomen tai englannin kielen taidon puute
- Taloudellinen riippuvuus tai köyhyys, erityisesti tilanteissa, joissa vastuu perheen elättämisestä

Lisäksi joissakin tapauksissa seksuaalivähemmistöön kuuluminen tai yhteisön painostus (muu kuin kunniaan liittyvä väkivalta) koettiin haavoittuvuustekijänä, joka edesauttoi joutumista tilanteeseen.

Selvityksen tapauksista tehtyjen havaintojen sekä Rikosuhripäivystyksen asiakastyön kokemuksen perusteella hyväksikäyttötilanteen taustalla vaikuttaneet olosuhteet ja haavoittuvuustekijät olivat useissa tapauksissa syntyneet vuosien aikana, tai ne olivat olleet olennainen osa uhriksi joutuneen henkilön elämää esimerkiksi yhteisön tapakulttuurin tai lapsuuden kotiolojen myötä. Monilla ulkomaalaistaustaisilla, kotimaassaan pakkoavioliittotilanteeseen joutuneilla henkilöillä ei ennen liiton solmimista ollut kertomansa mukaan minkäänlaista tosiasiallista mahdollisuutta tai ymmärrystä kyseenalaistaa tulevaa avioliittoa ja kieltäytyä siitä, vaikka liiton solmiminen ei ollutkaan oma tahto.

Kokemusta vahvisti se, että oman perheen ja yhteisön sisällä muutkin naissukupuolen edustajat olivat olleet vastaavan kaltaisessa tilanteessa. Osa asiakkaista kertoi, että heidät avioitumaan painostaneet tai pakottaneet perheenjäsenet uskoivat toimivansa uhriksi joutuneen henkilön parhaaksi, ja avioliittoon saattaminen oli ollut rakkaudellinen teko, vaikka avioliiton dynamiikka ja puolisojen välinen valta-asetelma olisivatkin jo etukäteen olleet aavistettavissa.

Nuori ikä, ylisukupolvisen väkivallan todistaminen ja aiemmat hyväksikäyttökokemukset vaikuttivat joidenkin asiakkaiden kokemuksen mukaan siihen, etteivät he osanneet kyseenalaistaa hyväksikäyttäjän toimintaa tai asettaa omia fyysisen koskemattomuuden rajojaan. Hyväksikäyttäjää onnistui rakentamaan luottamus- ja riippuvuussuhteen, joka alussa oli tuntunut tutulta, luonteelta ja turvalliselta, mutta johtanut vaiheittain ihmiskaupan kynnyksen ylittävään hyväksikäyttöön.

Osa asiakkaista ei vielä ihmiskauppatilanteen päätyttyäkään tiedostanut joutuneensa vakavan hyväksikäytön uhreiksi, etenkin, jos hyväksikäyttäjä oli oma puoliso. Osassa näistä tapauksista hyväksikäyttö oli alkanut asiakkaan ollessa alaikäinen. Joissakin tapauksissa asiakas kertoi suostuneensa tilanteeseen puolisoaan kohtaan tuntemansa kiintymyksen vuoksi, vaikka oli joutunut kokemaan puolisonsa taholta vakavaa väkivaltaa, sekä joutunut puolisonsa pakottamana myymään seksuaalipalveluja muille henkilöille ilman, että sai itse määritellä mitä myyntitilanteessa tapahtui tai montako ostajaa kerrallaan oli.

Ihmiskauppatilanteessa uhrin suostumusta ei kuitenkaan tulisi pitää lieventävänä asiana, ottaen huomioon uhrin ja hyväksikäyttäjän välisen dynamiikan, valta-asetelman, psykologisen ja muun kontrollin sekä mahdollisen manipulaation.⁷ Rikosuhripäivystyksen asiakastyön kokemuksen perusteella useissa edellä mainitun kaltaisissa tapauksissa uhriksi joutuneen henkilön onkin tilanteesta irtautumisen jälkeen hankalaa ymmärtää ja hyväksyä, miten on päätyntä tilanteeseen, eikä ole kyennyt kyseenalaistamaan itseensä kohdistuneita oikeudenloukkauksia niiden tapahtuessa.

Monet asiakkaat kuvasivat tilanteesta irtautumisen jälkeen, että olivat tulleet manipuloituiksi. He kertoivat kokevansa hämmentävänä ja pelottavana, etteivät kyenneet määrittelemään mikä tilanteeseen tarkalleen oli johtanut, milloin hyväksikäytön kynnyksen tarkalleen oli ylittynyt ja missä kohtaa tilanteesta irtautuminen oli muuttunut heidän kokemuksensa mukaan täysin mahdottomaksi.^{8 9}

Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan aina hyväksikäytölle altistaneet haavoittuvuustekijät eivät vastaa yleistä mielikuvaa siitä, millaisiksi ne perinteisesti mielletään. Ihmiskauppatilanteeseen on saattanut johtaa myös esimerkiksi onnistuneesti alkanut työsuhde tai harrastus. Työnantaja tai ohjaaja on hiljalleen saattanut työstään tai harrastuksesta motivoituneen henkilön riippuvaiseen asemaan, esimerkiksi hankkimalla tämän

7 Poliisihallituksen ohjeessa koskien ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttumisesta sekä ihmiskaupan uhrien auttamista todetaan, että ihmiskaupan uhrin kohdalla on huomioitava, että henkeen ja terveyteen kohdistuneiden uhkien lisäksi uhriin kohdistuu myös tekijöiden toimesta vaikuttamispyrkimyksiä ja manipulointia. Ks. POL-2020-38265, s. 12.

8 Oikeuspsykologi Julia Korkmanin mukaan lähisuhteissa tapahtuvan kaltoinkohtelun uhri saattaa ymmärtää tapahtuneen vasta suhteesta irtauduttuaan. Ks. Korkman 2019

9 Rankaisemattomuusperiaatteeseen liittyvässä selvityksessä todetaan, että *”hyväksikäyttö ihmiskaupassa voi olla pitkäkestoista, minkä seurauksena uhri oppii vähitellen toimimaan hyväksikäyttäjien tahdon mukaisesti. Haastateltujen mukaan uhria ei tarvitse yleensä mitenkään erityisesti pakottaa tai painostaa, jotta hyväksikäyttäjä saisi hänet toimimaan haluamallaan tavalla. Pakottaminen näyttäytyi siten uhrin haavoittuvan ja alistaisen aseman hyväksikäyttönä.”* Ks. Hannonen – Kainulainen 2022, s. 141.

yksityisyyttä loukkaavaa materiaalia, alkaen sen seurauksena kiristää materiaalin levittämällä ja häpäisyllä, ellei henkilö suostu pysymään tilanteessa ja toimimaan hyväksikäyttäjän vaatimalla tavalla.

Samalla tavalla myös alussa tasapainoisena näyttäytynyt parisuhde tai ystävyys on saattanut johtaa ihmiskaupan kynnyksen ylittävään hyväksikäyttötilanteeseen. Hyväksikäyttäjä ja uhri ovat esimerkiksi yhteiseen suostumukseen perustuen kuvanneet omaan käyttöönsä seksuaalisia tekoja, materiaalia on myöhemmin käytetty kiristämisen ja kontrollin välineenä, ja tilanne on edetessään ylittänyt ihmiskaupan kynnyksen. Joissakin tapauksissa hyväksikäyttäjä on suostutellut uhrin käyttämään huumausaineita tai avustamaan rikosten teossa, eikä uhri enää painostuksen alaisena, kiinnijäämisen pelossa ole uskaltanut irtautua tilanteesta.

Joissakin tapauksissa asiakas on omasta tahdostaan myynyt parittajan avustuksella seksuaalipalveluja. Tilanne on kuitenkin hiljalleen muuttunut vakavaksi hyväksikäytöksi, jossa uhri on ollut parittajan määräysvallan alla. Uhriksi joutunut henkilö ei ole kokenut voidensa irtautua hyväksikäyttötilanteesta ilman muuta tulonlähdettä, erityisesti, jos hänellä on ollut vastuu Suomen ulkopuolella elävän perheensä elättämisestä.

Lisää avunhakemista estävistä sekoista selvityksen kohdassa 3.3.

3.2 Tekijän suhde uhriin

Viidesosassa selvityksen tapauksista asiakas kertoi, että hänet hyväksikäyttötilanteeseen saattaneita henkilöitä oli enemmän kuin yksi.

Yli puolessa, 58 %:ssa tapauksista uhri nimesi tekijäksi oman puolisonsa (pakkoavioliitot 89 %, muut seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrit 17 %). Pakkoavioliiton uhriksi joutuneista henkilöistä 28 % nimesi tekijöiksi puolisonsa lisäksi omat tai puolison vanhemmat ja/tai muut sukulaiset. Seksuaalipalveluiden myyntiin pakotettujen ihmiskaupan uhrien kohdalla tekijäksi oli useimmiten nimetty seuraavat: yksittäinen parittaja 19 %, puoliso 17 %, työnantaja (muu kuin parittaja) 16 %, ystävä/tuttu 10 %. Ihmiskauppatilanteessa seksuaaliväkivaltaa oli usein koettu myös jonkinlaisen suljetun yhteisön johtohahmon tai vuokranantajan toimesta.

3.3 Avun hakemista estäneet seikat

3.3.1 Pakkoavioliittotapaukset

Valtaosassa pakkoavioliittotapauksia kunniaan liittyvä painostus, kontrolli ja väkivalta tai sen uhka olivat merkittäviä. Lähes kaikissa tapauksissa kunniaan liittyvän väkivallan pelko oli oleellinen avun hakemista estävä seikka: asiakas ei ollut uskaltanut kertoa tilanteestaan kenellekään, koska pelkäsi perheen ja yhteisön reaktiota, kuten henkistä ja fyysistä väkivaltaa, vainoamista ja yhteisöstä pois sulkemista. Asiakkaiden kokemaa uhkailua ja vainoamista käsitellään tarkemmin selvityksen kohdassa 5.4. Perheen ja yhteisön jäseniä oleskeli kaikissa tapauksissa Suomessa, mutta myös Suomen ulkopuolella, mikäli kotimaa oli muu kuin Suomi. Kontrolli oli kaikissa tapauksissa asiakkaiden kertoman mukaan ainakin psykologista, mutta usein myös fyysistä asuntoon eristämistä, kodin ulkopuolella yksin liikkumisen rajoittamista ja yksin asioinnin estämistä. Myös pelko avioeroproessin haastavuudesta oli joidenkin asiakkaiden tapauksissa avun hakemista estävä seikka. Vaikka avioliitto olisi solmittu tai rekisteröity Suomessa, Suomessa tuomittu avioero oli harvoin oman yhteisön näkemyksen mukaan pätevä. Joissakin tapauksissa asiakkaan tuli hakea avioeroa myös oman uskontokunnan tai yhteisön kautta heidän päteväksi katsomallaan tavalla.

Oleskeluluvalla Suomessa olevat asiakkaat tulivat usein uhkailluiksi maasta poistamisella sekä mahdollisten lasten huoltajuuden menettämisen, mikäli eroaisivat hyväksikäyttävästä puolisostaan. Näissä tapauksissa kotimaahan palaaminen avioeron jälkeen olisi todennäköisesti johtanut merkittävään kunniaan liittyvän väkivallan tai murhan uhkaan, eikä palaaminen olisi siten tullut enää kyseeseen.

Mikäli asiakkaalla oli lapsia, lasten hyvinvointi ja huoltajuus oli asiakkaan kertoman mukaan useimmiten hänen tärkein prioriteettinsa. Mikäli hyväksikäyttävällä puolisoilla oli Suomen kansalaisuus tai pysyvä oleskelulupa, oli uhrille usein puolison toimesta uskoteltu, että puoliso saisi lasten yksinhuoltajuuden automaattisesti. Avun hakemista esti myös pelko siitä, että lapset ”otetaan pois” eli sijoitetaan kiireellisesti, mikäli kodin turvallisuustilanne tulee ulkopuolisille ilmi. Vaikka kotona tapahtunut lähisuhdeväkivalta olisi tullut kotihälytyskäynnillä ilmi ja uhri saatettu poliisin toimesta turvakotiin, edellä mainituista syistä naisella oli usein kynnys kertoa kokonaistilanteestaan, ja kotiin palaaminen turvakotijakson jälkeen tuntui ainoalta realistiselta mahdollisuudelta.

3.3.2 Muut seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrin

Lähes kaikki muut seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrin kertoivat, etteivät olleet päässeet irtautumaan tilanteesta tekijän kontrollin, uhkailun ja vainoamisen vuoksi. Näissä tapauksissa kontrolli oli nimenomaan psykologista, eikä niinkään fyysistä kontrollia ja eristämistä.

Maasta poistamisella ja mahdollisten lasten menettämällä uhkailu oli niin ikään merkittävä avun hakemista estävä tekijä. Lisäksi se, ettei henkilö tiedostanut omaa tilannettaan ja oikeuksiaan esti avun hakemista. Tiedostamattomuuteen vaikuttivat muun muassa suomen tai englannin kielen taidon puute, yhteiskunnan ulkopuolella eläminen, mielenterveyden haasteet, päihdeongelma tai rakkaus hyväksikäyttäjää kohtaan. Alaikäisten kohdalla yhtäältä oman tilanteen tiedostamattomuus, ja toisaalta häpeä tilanteeseen joutumisesta, sekä tilanteen selviämisen seuraukset, kuten sijoitus tai laitoksen rajoitustoimenpiteet, estivät avun hakemista.

Vakavan väkivallan uhka korostui tapauksissa, joissa seksuaaliväkivallan lisäksi oli rikollisessa toiminnassa hyväksikäyttöä kuten huumausaineiden myyntiin pakottamista tai mahdollinen kytkös järjestäytyneeseen rikollisuuteen.

3.4 Avun hakemista edistäneet seikat

3.4.1 Pakkoavioliittotapaukset

Pakkoavioliittotapauksissa asiakas oli useimmiten päättänyt kertoa tilanteestaan tai hakea siihen aktiivisesti apua vasta, kun koki tilanteensa eskaloituneen pisteeseen, jossa ei kokenut olevan enää mitään muita vaihtoehtoja tai mitään menetettävää.

Tilanteen eskaloitumisella tarkoitetaan tässä selvityksessä esimerkiksi hengenvaarallisia ja/ tai näkyviä fyysisiä vammoja aiheuttanutta väkivaltaa ja siitä seurannutta sairaala- tai turvakotijaksoa, ajankohtaiseksi tullutta pelkoa lasten kiireellisestä sijoituksesta kodin turvallisuustilanteen vuoksi tai akuuttia pelkoa maasta poistamisesta tilanteessa, jossa asiakas oli jo jollain tasolla päättänyt irtautua suhteesta ja sen seurauksena puoliso oli kostona ilmoittanut Maahanmuuttovirastoon oleskeluluvan perusteena olleen perhesiteen katkenneen.

3.4.2 Muut seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrit

Muissa seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksissa henkilö oli niin ikään useimmiten päättänyt kertoa tilanteestaan tai hakea siihen aktiivisesti apua vasta, kun koki tilanteensa eskaloituneen. Lähes yhtä monessa tapauksessa avun hakemista edisti tekijän tai tekijöiden vaikutuspiiristä pois pääseminen. Erityisesti alaikäisinä seksuaalipalveluiden myymiseen pakotettujen asiakkaiden tapauksissa tämä tarkoitti käytännössä sitä, että hyväksikäytetty henkilö alkoi vuosia myöhemmin, täysi-ikäistyttyään, kyseenalaistaa aiempia tapahtumia ja pohtia asiaa yhdessä Rikosuhripäivystyksen työntekijän kanssa.

Viranomaispalveluissa avun hakemista estäneitä ja edistäneitä seikkoja käsitellään myös selvityksen seuraavassa kohdassa 3.5, tiedossa olleet palvelut hyväksikäytön hetkellä.

3.5 Tiedossa olleet palvelut hyväksikäytön hetkellä

Lähes kaikissa selvityksen tapauksissa asiakkaalla oli kertomansa mukaan hyväksikäytön hetkellä ollut jatkuva asiakkuus jossakin viranomaispalvelussa. Rikosuhripäivystyksen tietojen mukaan yli viidesosalla heistä oli asiakkuus useissa eri palveluissa samanaikaisesti. Näissä tapauksissa kohtaamiset viranomaisen kanssa olivat säännöllisiä, eli uhriksi joutunut henkilö tapasi työntekijäänsä useammin kuin kerran. On todennäköistä, että kaikki asiakkaiden palvelut eivät ole Rikosuhripäivystyksen tiedossa. Tästä syystä prosentuaaliset osuudet kuvaavat, kuinka moni asiakas vähintään oli alla lueteltujen palveluiden asiakkaana.

Näitä palveluita olivat esimerkiksi sosiaalityö, vähintään 26 % kaikista tapauksista, turvakoti, vähintään 19 % kaikista tapauksista, oma tai lasten lastensuojelun asiakkuus, vähintään 15 % tapauksista ja vastaanottokeskus, vähintään 14 % kaikista tapauksista. Lisäksi osalla asiakkaista oli hyväksikäytön aikana ollut kertomansa mukaan sairaalajakso, he olivat olleet muussa terveyspalvelussa, mielenterveyspalvelussa tai päihdepalvelussa asiakkaana, tai he olivat olleet kotoutumispalveluissa, käyneet säännöllisesti koulukuraattorilla tai olleet vammaispalveluiden asiakkaana.

Selvityksen tapauksista tehtyjen havaintojen perusteella useat asiakkaat kokivat, että heidän ihmiskauppatilanteensa olisi voinut tulla viranomaisen toimesta havaituksi ja tunnistetuksi jo ennen kuin se lopulta tunnistettiin ja henkilö sai tilanteeseensa toivomaansa apua.

Selvityksessä kartoitetaan nimenomaan asiakkaan kokemusta avun hakemisesta ja saamisesta, eikä oteta kantaa siihen, mistä syistä yksittäiset viranomaiset eivät olleet asiakkaan kokemuksen perusteella tunnistaneet hyväksikäyttötilannetta tai kysyneet siitä niin, että asiakas olisi uskaltanut tilanteestaan näille viranomaisille kertoa.

Asiakkaiden kertoman perusteella, vaikka palveluissa olisi huomioitu yksittäinen väkivalta- tai huonovointisuus, vain hyvin harvassa tapauksessa uhrin kokonaistilanne oli havaittu ja siihen puututtu viranomaisen toimesta. Rikosuhripäivystyksen asiakastyön perusteella tehdyt havainnot tukevat edellä mainittua. Kun kokonaistilannetta ei havaittu, ei kyetty myöskään huomioimaan sitä tilanteen taustalla olevaa uhrin ja tekijän välistä dynamiikkaa ja psykologista kontrollia, minkä vuoksi uhri ei uskaltanut tai halunnut kertoa viranomaiselle todellisuutta elämän eri osa-alueille ulottuvasta hyväksikäytöstä ja tapahtumista. Näin ollen uhri ei saanut tilanteeseensa riittävää apua, vaan suostui esimerkiksi lähisuuhdeväkivaltatilanteen sovitteluun.

Sovittelua ei kuitenkaan edellä mainitun kaltaisissa tilanteissa voi pitää millään tapaa suositeltavana, sillä ihmiskauppatilanteessa on väistämättä aina tekijää hyödyttävä valta-asetelma. Mitään rikostyyppiä ei ole laissa rajattu sovittelun ulkopuolelle. Lain esitöissä on kuitenkin mainittu, että lapsen kohdistuvia seksuaalirikoksia ei tulisi pääsääntöisesti ollenkaan ottaa soviteltavaksi ja lähisuhdeväkivaltaa sisältävien rikosten sovitteluun tulisi suhtautua pidättyvästi. Lähisuhdeväkivaltarikoksissa vain viranomaisilla on mahdollisuus tehdä sovittelualoite. Perusteena on, että asiaan voi liittyä riski uhrin painostamiseksi antamaan suostumuksensa sovittelumenettelyn käynnistämiseen.¹⁰

3.5.1 Asiakkaan tilannetta avanneita kysymyksiä, kun huoli hyväksikäytöstä on herännyt

Useat asiakkaat kertoivat, että he olivat uskaltaneet puhua elämäänsä rajoittavasta kokonaisvaltaisesta hyväksikäytöstä vasta, kun heiltä oli siitä viranomaisen toimesta kysytty. Rikosuhripäivystyksen asiakastyön kokemuksen perusteella harva asiakas olisi kuitenkaan osannut vastata suoraan kysymykseen ”oletko joutunut ihmiskaupan uhriksi”, sillä ihmiskauppa koetaan usein terminä ja ilmiönä vieraana. Asiakkaalla ei välttämättä ollut tiedossaan virallista Suomessa käytettyä termiä myöskään muille häneen kohdistuneille oikeudenloukkauksille, tai hän ei mieltänyt tullessa sellaisten uhriksi. Rikosuhripäivystyksen kokemuksen perusteella tilannetta avaavia kysymyksiä on kontekstista riippuen ollut esimerkiksi:

Kontrolli ja toisen henkilön määräysvallan alla oleminen:

- Saako asiakas päättää omista asioistaan ja tekemisistään, vai joutuuko hän tekemään kotona, työssä tai muilla elämänalueilla jotakin, mitä ei haluaisi?
- Joutuuko asiakas pelkäämään arjessaan jotakin?
- Kokeeko asiakas häneen kohdistuvaa kontrollointia tai vainoamista?
- Saako asiakas olla vapaasti yhteydessä keneen haluaa, milloin haluaa?
- Onko asiakkaalla puhelin ja seuraako joku, mitä hän sillä tekee?
- Onko asiakasta kielletty kertomasta joistakin hänelle tapahtuneista asioista kenellekään ulkopuoliselle?
- Pelkääkö asiakas, että jotakin paha tapahtuu, mikäli hän kertoo jostakin hänelle tapahtuneesta asiasta työntekijälle? Mitä asiakas pelkää tapahtuvan?
- Minkälaisia tarpeita asiakkaalla on? Miten työntekijä voisi tukea asiakasta, jotta hän uskaltaisi kertoa kokemastaan?
- Onko asiakas itse vastuussa pankkitunnuksistaan ja rahoistaan, ja saa käyttää ne mihin haluaa?

¹⁰ POL-2018-41886, s. 13.

- Tulevatko mahdolliset tuet asiakkaan itse hallinnoimalle tilille, omaan käyttöön?
- Tulevatko mahdolliset palkat asiakkaan itse hallinnoimalle tilille, omaan käyttöön?

Mikäli epäilty hyväksikäyttö tapahtuu parisuhteessa:

- Miten parisuhde on alkanut ja alkoiko se molempien yhteisestä päätöksestä ja toiveesta?
- Onko parisuhde tai avioliitto ollut sellainen, kuin asiakas toivoo?
- Onko asiakasta painostettu tai pakotettu parisuhteen sisällä tekemään jotakin, mitä hän ei haluaisi?
- Onko asiakas kokenut parisuhteen sisällä henkistä, fyysistä tai seksuaaliväkivaltaa?
- Jos asiakas haluaisi, voisiko hän erota parisuhteesta ilman vakavia seuraamuksia puolison tai jonkun muun osapuolen taholta? Mitä seuraamukset olisivat?

Osa asiakkaista, joiden tilannetta ei oltu hyväksikäytön aikaisissa viranomaispalveluissa tunnistettu, pohti, että mikäli huoli hyväksikäytöstä olisi viranomaisen toimesta otettu puheeksi ja heiltä olisi asiasta erikseen kysytty, he olisivat siitä uskaltaneet kertoa. Toisaalta osa asiakkaista ei uskaltanut tai halunnut kertoa tilanteestaan viranomaisille, vaikka heiltä oli siitä useita kertoja eri tavoin kysytty. Nämäkin asiakkaat kuitenkin kokivat merkittävänä sen, että heidän tilanteensa äärelle oli pysähdetty viranomaisen toimesta. Rikosuhripäivystyksen asiakastyön kokemuksen mukaan tieto avun saannin mahdollisuudesta ja mistä sitä tarvittaessa olisi saatavilla, on kannustanut avun hakemisessa sitten, kun asiakkaat ovat siihen itse olleet valmiita. Avun hakemista edistäviä seikkoja on kuvattu tarkemmin selvityksen kohdassa 3.4.

Joissakin tapauksissa asiakas oli kertonut tilanteestaan, mutta siihen ei oltu puututtu, tai häntä ei kertomansa perusteella oltu uskottu. Yhtenä esimerkkinä tällaisista tilanteista ovat tapaukset, joissa seksuaaliväkivaltaan liittyvän ihmiskaupan uhrilla oli mielenterveyden haaste tai päihderiippuvuus, ja hänen kertomaansa tarinaa pidettiin viranomaisen toimesta epäuskottavana.

Toisena esimerkkinä ovat tapaukset, joissa seksuaaliväkivallan uhrin tiedettiin syyllistyneen huumausaineiden myyntiin tai muuhun rikolliseen toimintaan, mutta viranomaisen ei ollut uskonut, ettei henkilöllä psykologisen kontrollin ja häneen itseensä tai läheisiinsä kohdistuneen turvauhan vuoksi ollut mahdollisuutta kieltäytyä toiminnasta. Samalla rikolliseen toimintaan pakotetut henkilöt eivät yleensä tiedostaneet olevansa ihmiskaupan tai sen kaltaisen hyväksikäytön uhreja, eivätkä osanneet siitä syystä itse tuoda taustalla olevaa dynamiikkaa esiin. Muun muassa näissä tilanteissa asiaan perehtyneen

oikeudenkäyntiavustajan rooli oli tapauksen etenemisen ja oikeuden toteutumisen kannalta merkittävä. Oikeudenkäyntiavustajan roolista lisää selvityksen kohdissa 4.2.3 ja 5. Rikollisessa toiminnassa hyväksikäytettyjen henkilöiden tapauksiin voidaan tietyissä tilanteissa soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta, minkä vuoksi tilanteen tunnistaminen on uhrin oikeuksien toteutumisen kannalta merkittävää.¹¹

Joissakin tapauksissa viranomainen oli kysynyt uhriksi joutuneelta henkilöltä hänen tilanteestaan, ja oliko tämä joutunut ihmiskaupan tai muun hyväksikäytön uhriksi. Uhriksi joutuneella henkilöllä ei kuitenkaan ollut mahdollisuutta kertoa todellisesta tilanteestaan, sillä hyväksikäyttäjä, kuten puoliso tai työnantaja, tai hyväksikäyttäjän vaikutuspiirissä oleva henkilö, oli ollut paikalla. Edellä mainitun kolmannen osapuolen oli annettu asiakkaan mukaan osallistua tapaamiseen, sillä hän oli kertonut olevansa paikalla saattajana tai tulkkausapuna, tai muusta viranomaisen mielestä hyväksyttävältä vaikuttaneesta syystä. Uhrille oli näissä tapauksissa painotettu tai hänelle oli psykologisen kontrollin seurauksena ollut jo valmiiksi selvää, ettei hän voinut kieltää kolmannen osapuolen osallistumista tapaamiselle, vaikka häneltä olisi kysytty suostumusta tämän läsnäoloon.

Myös asiakkaan kokemus tulkin luotettavuudesta vaikutti hyväksikäyttötilanteesta kertomiseen: joissakin tapauksissa tulkki oli ollut hyväksikäyttäjän tuttu tai oman yhteisön jäsen, eikä asiakas luottanut tulkin salassapitovelvollisuuden pitävyyteen.

Useat asiakkaat eivät olleet uskaltaneet kertoa tilanteestaan viranomaisille esimerkiksi selvityksen kohdassa 3.3 mainituista avun hakemista estäneistä syistä. He uskalsivat kuitenkin lopulta puhua siitä kolmannen sektorin matalan kynnyksen toimijalle, jonka palveluihin sai halutessaan tulla anonyymisti kysymään neuvoa. Selvityksen tapauksissa kolmannen sektorin toimija oli pääasiassa Rikosuhripäivystys. Asiakkuuden alkamisen jälkeen voitiin havaita, että mikäli uhri sai riittävästi tietoa oikeuksistaan, siitä miten avun hakemisen jälkeen eri prosessit todennäköisesti etenevät ja miten häntä ja mahdollisia lapsia voidaan suojata, uskaltautui hän usein lopulta puhumaan myös viranomaisille.

3.6 Aika hyväksikäytöstä avun saamisen hetkellä

Lähes puolessa, 45 %:ssa kaikista selvityksen tapauksista hyväksikäyttö jatkui edelleen asiakkaan saadessa tilanteeseensa apua. Valtaosa pääsi avun saamisen jälkeen irtautumaan ihmiskauppatilanteesta, mutta osa ei ole vielä joko päässyt irtautumaan, tai ei lopulta halunnut siitä irtautua. Lähes kolmasosassa, 29 %:ssa tapauksista tilanteesta irtautumisesta oli avun saamisen hetkellä kulunut alle vuosi. Tapauksista 8 %:ssa irtautumisesta oli

11 Ks. Hannonen - Kainulainen 2022 sekä POL-2020-38265, s. 6.

avun saamisen hetkellä kulunut 1–2 vuotta, tapauksista 3 %:ssa irtautumisesta oli avun saamisen hetkellä kulunut 2–5 vuotta. Muissa tapauksissa irtautumisesta oli avun saamisen hetkellä kulunut yli 5 vuotta tai hyväksikäytöstä kulunut aika avun saamisen hetkellä ei ollut tullut Rikosuhripäivystyksen työntekijän tietoon.

Pakkoavioliittotapauksista enemmistö, 69 %, ja muista seksuaaliväkivaltaa kokeneista henkilöistä hieman yli viidesosa, 22 %, oli edelleen hyväksikäyttötilanteessa saadessaan apua. Tämä selittyy osin sillä, että pakkoavioliittotapauksissa uhrin on ollut vaikeampaa päästä pois tekijän tai tekijöiden vaikutuspiiristä ja he eivät todennäköisemmin ole uskaltaneet tehdä päätöstä avioerosta ennen oleskelulupa- ja lasten huoltajuuteen liittyvää ohjausta ja neuvontaa.

Pakkoavioliittotapauksista 19 % sai apua alle vuosi ihmiskauppatilanteesta irtautumisen jälkeen, ja muista seksuaaliväkivaltaa kokeneista ihmiskaupan uhreista 38 % sai apua alle vuosi tilanteesta irtautumisen jälkeen.

Vain hyvin harvassa pakkoavioliittotapauksessa tilanteesta irtautumisesta oli avun saamisen hetkellä kulunut aikaa 1–2 vuotta. Muista seksuaaliväkivaltaa kokeneista ihmiskaupan uhreista 15 % sai tilanteeseensa apua 1–2 vuotta siitä irtautumisen jälkeen, 7 % sai tilanteeseensa apua 2–5 vuotta siitä irtautumisen jälkeen.

Mikäli ihmiskaupan uhri haluaa ilmoittaa tapahtuneesta poliisille, on tutkinnan onnistumisen kannalta tavoiteltavaa, että tilanne tulisi poliisin tietoon mahdollisimman ajantasaisesti.¹² Kuitenkin yli puolessa, 55 %:ssa kaikista tapauksista hyväksikäyttötilanne oli päättynyt yli vuosi ennen avun saamista. Kun uhri saa tilanteeseensa apua, on ensisijaista, että hän saa tarvittavan tuen ja avun hyvinvointinsa parantamiseksi ja arkensa vakauttamiseksi. Monet asiakkaat kokivat voivansa vasta sen jälkeen pohtia rikosilmoituksen tekemistä. Mahdollisen esitutkinnan alkaessa rikoksen tapahtuma-ajasta on saattanut kulua jo useita vuosia. Mitä aiemmin uhriksi joutunut henkilö tunnistettaisiin ja hän saisi tilanteeseensa apua, sitä ajantasaisemmin tapaus voitaisiin saattaa poliisin tietoon.

12 OM:n Mietintöjä ja lausuntoja 2021:15, s. 27–28.

3.7 Mistä asiakas on ohjautunut ihmiskaupan uhrien erityistukipalveluun

Selvityksessä tarkastelluista tapauksista lähes puolessa ihmiskauppatilanne esitunnistettiin Rikosuhripäivystyksessä. Selvityksessä käytetään termiä esitunnistus, sillä virallinen ihmiskaupan tunnistaminen on viranomaisten vastuulla.¹³ Käytännössä esitunnistus tarkoittaa, että asiakkaan kertoman perusteella hänen tapauksessaan voitiin havaita ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttäviä seikkoja ja kokonaisuus, jota ei vielä aiemmin oltu havaittu ja tunnistettu muualla.

Kaikista selvityksen asiakkaista 27 % ohjautui Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalveluun valtion ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä¹⁴, 12 % poliisilta, 11 % Rikosuhripäivystyksen sisäisesti peruspalveluiden palvelupisteeltä, 9 % sosiaalihuollon palveluiden kautta, 8 % turvakodin kautta, 8 % otti yhteyttä itse ja 4 % ohjautui ystävän kautta.

Pakkoavioliittotapauksista 25 % ja muista seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista 30 % ohjautui Rikosuhripäivystykseen ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän kautta. Pakkoavioliittotapauksista 15 % ja muista seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista 8 % ohjautui Rikosuhripäivystyksen sisäisesti peruspalveluiden palvelupisteeltä. Poliisin kautta pakkoavioliittotapauksista ohjautui 11 % ja muista tapauksista 13 %. Sekä pakkoavioliitto- että muista tapauksista 9 % ohjautui sosiaalihuollon palveluiden kautta.

13 Euroopan neuvoston yleissopimus ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta (CETS No. 197) hyväksyttiin Euroopan neuvoston ministerikomiteassa 2005. Suomi allekirjoitti sopimuksen 2008 ja se tuli Suomessa voimaan 1. päivänä syyskuuta 2012 (SopS 43–44/2012, HE 122/2011 vp). Yleissopimuksen 10 artikla velvoittaa sopimusvaltioita varmistamaan lainsäädäntö- ja muilla toimilla, että ihmiskaupan uhrit tunnistetaan asianmukaisesti. Yleissopimuksen 10 artiklan 2 kohdassa sopimusvaltioiden edellytetään varmistavan siinä tapauksessa, että toimivaltaisilla viranomaisilla on perusteltua syytä epäillä henkilön joutuneen ihmiskaupan uhriksi, ettei kyseistä henkilöä poisteta maasta ennen kuin tunnistaminen on saatettu päätökseen, ja että henkilö saa 12 artiklan 1 ja 2 kohdassa tarkoitetun avun. Ks. HE 220/2022 vp, s. 10–11, 13 sekä 22–23.

14 Suomessa ihmiskaupan uhreille on olemassa erityinen auttamisjärjestelmä, josta on säädetty laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta (jäljempänä vastaanottolaki) 4 luvussa. Vastaanottolain 1 luvun 3 §:n 1 momentin 8 kohdan määritelmän mukaan auttamisjärjestelmällä tarkoitetaan järjestelmää, jonka puitteissa ihmiskaupan uhrien auttaminen järjestetään. Ks. auttamisjärjestelmästä ja sen tarkoituksesta HE 220/2022 vp, s. 7–8 sekä 13–16.

Pakkoavioliittotapauksista vain 5 % tuli Rikosuhripäivystyksen asiakkuuteen itse tai ohjautui ystävän kautta, kun muista seksuaaliväkivaltaa kokeneista ihmiskaupan uhreista jopa 19 % tuli itse tai ohjautui ystävän kautta. Tämä vahvistaa havaintoa siitä, ettei pakkoavioliittotilanteessa olevilla asiakkailla ole useinkaan ollut tietoa mistä apua voisi saada tai mahdollisuutta sitä hakea. Toisaalta ohjaututtuaan turvakotiin nämä asiakkaat saattoivat usein päästä myös muiden auttamispalveluiden piiriin. Pakkoavioliittotapauksista 15 % onkin ohjautunut Rikosuhripäivystykseen turvakodin kautta, kun muista seksuaaliväkivaltaa kokeneista ihmiskaupan uhreista vain 3 % ohjautui turvakodista. Osin vähäiseen 3 %:n osuuteen voi vaikuttaa se, etteivät ne seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrit pääse turvakotiin, joiden tapauksessa ei ole kyse lähisuhdeväkivallasta.¹⁵

Lisäksi joitakin asiakkaita ohjautui Rikosuhripäivystykseen muiden järjestöjen, kuten Monika-Naiset liiton tai Pakolaisneuvonnan kautta, oikeudenkäyntiavustajan kautta, vastaanottokeskuksesta, terveydenhuollon palveluista tai harvoissa tapauksissa ”muun” karitoituksessa yksilöimättömän tahon kautta.

Taulukko 5. Mistä asiakas on ohjautunut Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalveluun

Ohjautuminen	Muu seks. IK.	PA	Kaikki yht.
Itse tai ystävän kautta	19 %	5 %	12 %
RIKUn sisäisesti palvelupisteeltä	8 %	15 %	11 %
Auttamisjärjestelmä	30 %	25 %	27 %
Turvakoti	3 %	15 %	8 %
Sosiaalihuolto	9 %	9 %	9 %
Poliisi	13 %	11 %	12 %

15 Laki valtion varoista maksettavasta korvauksesta turvakotipalvelun tuottajalle (jäljempänä turvakotilaki) 3 §:n mukaan turvakoti on ympärivuorokautinen, asiakkaalle maksuton kriisityön yksikkö, johon lähisuhdeväkivaltaa tai sen uhkaa kokeva henkilö tai perhe voi mennä oma-aloitteisesti tai viranomaisen tai muun tahon ohjaamana, tarvittaessa myös nimettömänä. Lain 4 §:n mukaan lähisuhdeväkivallalla tarkoitetaan tässä laissa niitä tapahtumia, joissa henkilö on väkivaltainen nykyistä tai entistä kumppaniaan, lastaan tai puolisonsa lasta, vanhempansa, muuta lähisukulaistaan tai muuta läheistään kohtaan. Väkivallalla tarkoitetaan tekoa, joka aiheuttaa tai voi aiheuttaa teon kohteelle ruumiillista, seksuaalista, henkistä tai taloudellista haittaa tai kärsimystä, mukaan lukien tällaisilla teoilla uhkaaminen, pakottaminen tai mielivaltainen vapaudenriisto.

4 Avunsaanti

4.1 Asiakkaan keskeisimmät tarpeet Rikosuhripäivystyksen näkökulmasta asiakkuuden alkaessa

Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelun asiakkuuden alussa kar-
toitetaan asiakkaan tilanne ja tarpeet. Ne vaihtelevat esimerkiksi sen mukaan, onko asia-
kas edelleen hyväksikäyttötilanteessa, onko hän jo muiden auttamispalveluiden piirissä
ja onko hänellä meneillään tai alkamassa rikos-, oleskelulupa-, huoltajuus- tai muita
prosesseja.

Virallisen palvelutarpeen arvion tekeminen on viranomaisen vastuulla.¹⁶ Kuten selvityksen
kohdassa 3.5 on kuvattu, Rikosuhripäivystyksen tiedossa on kuitenkin useita tapauksia,
joissa asiakkaan kokonaistilannetta ei ole hyväksikäytön aikana tunnistettu tai henkilö ei
ole uskaltanut puhua siitä viranomaisille. Näin ollen asiakas on kokenut, ettei palvelutar-
vetta ole voitu asianmukaisesti sosiaalihuollon palveluissa arvioida. Tässä selvityksessä ei
oteta kantaa palveluita tuottavien tahojen toiminnan oikeellisuuteen, vaan kuvataan asi-
akkaiden kokemuksia heidän kertomansa perusteella. Rikosuhripäivystyksen asiakastyön
perusteella tehdyt havainnot tukevat selvityksen asiakkaiden kuvaamia kokemuksia.

16 Kotikuntalaisen osalta vastuu perustuu sosiaalihuoltolain 36 §:n mukaiseen palvelun-
tarpeen arvioon. Vastaanottolain 38 b §:n 1 momentin mukaan auttamistoimien järjes-
tämisestä ihmiskaupan uhrille, jolla on kotikuntalaissa tarkoitettu kotikunta Suomessa,
vastaa hyvinvointialue, Helsingin kaupunki tai HUS-yhtymä, jonka alueella henkilön
kotikuntalaissa tarkoitettu kotikunta sijaitsee. Ennen 1.1.2023 vastuu oli hyvinvointi-
alueen sijasta kotikunnalla. Ks. HE 220/2022 vp, s. 16–17. 38 b §:n 1 momentin mukaan
puolestaan ihmiskaupan uhrille, jolla ei ole kotikuntalaissa tarkoitettua kotikuntaa Suo-
messä auttamistoimien järjestämisestä vastaa Joutsenon vastaanottokeskus. Pykälän 3
momentin mukaan auttamistoimet järjestetään ihmiskaupan uhrin yksilöllisen tuen tar-
peen arvioinnin perusteella.

Useimmiten asiakkailta oli heidän kertomansa ja Rikosuhripäivystyksen asiakkuuden alussa tehdyn tilannekartoituksen perusteella:

- Turvallisen majoituksen tarve.
- Tarve kriisituelle tai mielenterveyden tuelle.
 - Mielenterveyspalvelun järjestäminen viranomaistoimijan kautta kesti useiden asiakkaiden tapauksissa viikoista kuukausiin.
- Tarve hyvin tiiviille sosiaaliohjaukselle sekä neuvonnalle ja ohjaukselle liittyen eri prosesseihin, mahdolliseen kotoutumiseen ja työnhakuun.
 - Asiakkaat kuvasivat usein ihmiskauppatilanteesta irtautumisen jälkeen olevansa ”yksin” ja voivansa huonosti sekä henkisesti että fyysisesti. Monet kertoivat, ettei heillä vointinsa vuoksi ollut jaksamista huolehtia irtautumisen jälkeen seuranneista arjen askareista ja hoidettavista asioista, kuten lomakkeiden täyttamisestä, ajanvarauksista ja laskujen maksamisesta. Samalla useilta puuttuivat kertomansa perusteella olemassa olevat, ihmiskauppatilanteen ulkopuoliset ihmissuhteet tai henkilö, jolta olisi voinut saada neuvoa ja apua. Monet kertoivat, etteivät olleet voineet opetella toimimaan Suomen yhteiskunnassa, sillä hyväksikäyttäjä, kuten puoliso, oli kontrolloinut kaikkea pankkitunnusten käytöstä ja etuuksien hakemisesta julkisilla kulkuneuvoilla liikkumiseen ja asiointiin. Suomen kielen ja suomalaisen yhteiskunnan käytäntöjen opetteleminen tilanteesta toipumisen rinnalla oli useiden asiakkaiden kertoman mukaan erittäin haastavaa. Sosiaaliohjauksen tarve korostui tilanteissa, jossa asiakas koki edelleen turvauhkaa ja vainoamista hyväksikäyttäjän taholta, eikä uskaltanut liikkua julkisilla paikoilla yksin.
- Tarve saada tukea lasten asioiden hoitamisessa sekä tarve järjestää tukea lapsille.
 - Asiakkaiden lapset olivat saattaneet todistaa vakavaa väkivaltaa tai kokeneet sitä itse. Lapsilla saattoi olla useita tuentarpeita, joita ei asiakkaiden kokemuksen mukaan aina ollut huomioitu. Asiakkaalla saattoi olla myös toive, että hän saisi tukea lastenhoidossa tai lasten asioista huolehtimisessa.
- Tarve selvittää, mistä eri palvelut tulevat ja mikä on eri toimijoiden rooli asiakkaan elämässä.
 - Rikosuhripäivystyksen työntekijän ja tukihenkilön lisäksi asiakkaan elämässä oli usein esimerkiksi kunnan sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja, ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän ylitarkastaja, sosiaalityöntekijä tai sosiaaliohjaaja, lastensuojelun sosiaalityöntekijä, turvakodin ohjaaja, oikeudenkäyntiavustaja, esitutkintaviranomainen ja kriisityöntekijä tai terapeutti.

- Ymmärrettävästi asiakkaille vaikutti usein olevan epäselvää, kuka oli vastuussa minkäkin asian hoitamisesta, kenellä oli kokonaisvastuu esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden toteutumisesta ja mitkä ovat kuntalaisten kohdalla kunnan ja ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän roolit.
- Verkostoyhteistyössä suunnitellut kattavat palvelut edistivät useiden asiakkaiden kokemuksen mukaan toipumista.

Selkeitä ja vakiintuneita ohjauksen ja yhteistyön käytäntöjä tai malleja ei selvityksen asiakkaiden tapauksissa juurikaan ollut havaittavissa. Rikosuhripäivystyksen asiakastyön kokemus tukee tätä havaintoa. Alueelliset erot ihmiskaupan uhrien auttamisessa ja eri toimijoiden osaamisessa olivat suuria, kunnissa ympäri Suomea sovellettiin auttamista koskevaa lainsäädäntöä eri tavoin ja palveluiden tarjoamisen käytännöt vaihtelivat.¹⁷ Vaihtelu liittyy niin toimintakäytäntöihin kuin uhrien kohtaamiseen ja tilanteiden kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseenkin. Kun alueelliset ja valtakunnalliset yhteiset menettelytavat puuttuivat, tulevan ennakoiminen oli haastavaa, eivätkä uhrin palveluiden saanti tai oikeudet aina toteutuneet parhaalla mahdollisella tavalla. Samalla eri toimijat saattoivat toisistaan tietämättä tehdä päällekkäistä työtä.

Virallisten, vakiintuneiden käytäntöjen puuttuessa, osalle asiakkaiden ympärillä olevista toimijoista on vuosien kuluessa, yhteisten asiakkaiden myötä, rakentunut tiivis yhteistyö. Yhteistyötä hyödynnetään asiakkaan suostumuksen ja tarpeiden mukaan. Tällaisia yhteistyötahoja Rikosuhripäivystyksen näkökulmasta olivat myös useissa selvityksen tapauksissa Neliapila-järjestöt¹⁸, ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, Helsingin poliisilaitoksen valtakunnallinen ihmiskauppaan erikoistunut tutkintaryhmä, tietyt oikeudenkäyntiavustajat, osa turvakodeista ja tiettyjen kuntien yksittäiset sosiaalityöntekijät. Tiivistä yhteistyöverkostoa pyritään jatkuvasti laajentamaan, esimerkiksi nuorten ja päihteitä käyttävien palveluiden kanssa. Samalla on haaste, että yhteistyö rakentuu yksittäisten ihmiskauppailmiön parissa työskentelevien henkilöiden varaan, eikä osaaminen välttämättä siirry työntekijältä toiselle henkilöstövaihdosten myötä.

Asiakkailla on heidän kertomansa mukaan ollut usein kokemus, että oman työntekijän tavoittaminen viranomaispalveluissa on ollut haastavaa. Tähän on voinut vaikuttaa asiakkaan suomen, ruotsin tai englannin kielen taidon puute ja tulkkauksen tarve, luku- ja kirjoitustaidottomuus, tarve kommunikoida viestein puhelun sijaan esimerkiksi turvallisen ja rauhallisen tilan puuttuessa, tai kokemus, ettei työntekijä vastaa yhteydenottoihin.

¹⁷ HE 220/2022 vp, s. 6–8.

¹⁸ Rikosuhripäivystyksen lisäksi Monika-Naiset Liitto, PRO-tukipiste ry ja Pakolaisneuvonta ry.

Asiakkaat ovat kokeneet, että omalla asialla on kiire ja ovat huolestuneet, kun eivät ole saaneet oikeaa henkilöä tavoitettua. Usein kyseessä onkin ollut avun pyytäminen sellaisen asian hoitamiseen, johon liittyy jokin määräaika, akuutti turvallisuustilanteen muutos tai uusi tapahtunut rikos. Moni asiakas on myös kertonut halunneensa viestiä viranomaisille vointinsa heikkenemisestä tai halunneensa päivitettyä tietoa tilanteensa etenemisestä koettuaan, ettei ole saanut riittävää apua.

Käytännössä monet asiakkaat ovat yhteydessä matalan kynnyksen järjestötoimijoihin (selvityksen tapauksessa Rikosuhripäivystykseen), joihin saa yhteyden myös viestintäsovellusten kautta virka-aikaan tai sovittaessa mahdollisuuksien mukaan myös virka-ajan ulkopuolella. Asiakkailla on mahdollisuus kirjoittaa viesti omalla äidinkielellään tai jättää ääniviesti, mikä tarvittaessa käännetään. Näissä tapauksissa Rikosuhripäivystyksen työntekijä on tilanteesta riippuen joko auttanut asiakasta ottamaan yhteyttä tavoittelemaansa henkilöön tai neuvonut asiakasta, miten hän saa sujuvimmin yhteyden asiasta vastaavaan tahoon itse.

On myös tapauksia, joissa asiakas on kokenut, ettei ole saanut Rikosuhripäivystyksen työntekijää tavoitettua riittävän nopeasti tai riittävän usein. Vaikka Rikosuhripäivystys toteuttaa vuosittain anonyymien asiakastytyväisyyskyselyn, on todennäköistä, etteivät kaikki asiakkaat kerro mahdollisista negatiivisista kokemuksistaan edes anonyymisti palvelua järjestävälle taholle, eikä selvityksessä näin ollen kyetä aukottomasti arvioimaan asiakkaiden kokemusta Rikosuhripäivystyksen toiminnasta.

Selvityksen havaintojen ja Rikosuhripäivystyksen kokemuksen perusteella monilla asiakkailla on toipumisensa aikana hetkiä, jolloin he toivoisivat jatkuvaa, päivittäistä yhteyttä hänelle nimettyihin viranomais- ja kolmannen sektorin työntekijöihin. Tämä on asiakkaan tilanteen kannalta ymmärrettävää, mutta ei kuitenkaan käytännössä ole monissakaan palveluissa mahdollista, eikä asiakkaan toipumisen ja itsenäisen arjen opettelemisen kannalta myöskään pääsääntöisesti hyödyllistä. Asiakkaille pyritäänkin kertomaan yhteydenpidon käytännöistä ja rajoista mahdollisimman selkeästi.

4.2 Tahot, joihin asiakkaita on ohjattu Rikosuhripäivystyksestä

Asiakkuuden alun tilanne- ja tarvekartoituksen jälkeen asiakas voi saada Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelusta apua rikosasiaan liittyvissä seikoissa, kuten avustajan löytämisessä, esitutkintapyynnön teossa, lähestymiskiellon tai turva-kiellon hakemisessa ja todisteiden toimittamisessa esitutkintaviranomaisille. Asiakas voi saada tukihenkilön rikosprosessin kannalta olennaisiin tilanteisiin, kuten kuulusteluihin,

oikeudenkäynteihin, avustajan tapaamisiin ja joissakin tapauksissa myös esimerkiksi huoltajuusasian käsittelyihin ja asiointikäynneille. Asiakkaan kanssa voidaan tehdä turvasuunnitelma ja häntä tuetaan arjen vakautumisessa. Tarvittaessa asiakkaita voidaan auttaa viemään asiaansa eteenpäin valvoville viranomaisille, esimerkiksi kanteluiden muodossa. Mikäli asiakas ei halua saattaa asiaansa esitutkinta- tai muiden viranomaisten tietoon, tuetaan ja kannatellaan häntä tämä huomioiden.

Tämän lisäksi asiakas ohjataan Rikosuhripäivystyksestä muiden tarvittavien palveluiden ja avun piiriin, mikäli hän niin haluaa. Tärkeää on, että asiakkaalle on annettu mahdollisimman laajasti ja realistisesti tietoa olemassa olevista vaihtoehdoista, ja hän voi itse tehdä päätöksensä sen perusteella. Tavoitteena on, että eri toimijoiden tarjoamat palvelut ja tuki täydentävät toisiaan, eikä päällekkäistä työtä tehdä. Useimmiten uhriksi joutuneiden henkilöiden suurimpia huolia on, mitä tilanteesta kertomisen ja avun hakemisen jälkeen tapahtuu, ja miten heitä voidaan suojata. Mitä paremmin tulevaa voitaisiin ennakoida, sitä helpommin uhrit uskaltaisivat kertoa tilanteestaan ja ottaa apua vastaan.

Ihmiskaupan uhrien auttamista koskeva lainsäädäntö muuttui 1.1.2023. Selvityksessä tarkasteltujen tapausten ohjaus eri toimijoille on tapahtunut ennen 1.1.2023, jolloin vastuu ihmiskaupan uhrin auttamistoimien järjestämisestä oli kotikunnalla tapauksissa, joissa ihmiskaupan uhrilla oli kotikuntalain määrittämä kotikunta Suomessa. Näissä tapauksissa 1.1.2023 alkaen auttamistoimien järjestäminen on ollut kotikunnasta riippuen hyvinvointialueen, Helsingin kaupungin tai HUS-yhtymän vastuulla.¹⁹ Kansainvälistä suojelua hakevien tai tilapäistä suojelua saavien ihmiskaupan uhrien auttaminen on sekä uuden että vanhan lainsäädännön mukaan vastaanottokeskusten vastuulla. Kohdassa 4.2.1 käsitellään ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmää ja sen toimintaa. 1.1.2023 voimaan tulleen lain myötä auttamisjärjestelmän vastuulla on edelleen sellaisten ihmiskaupan uhrien auttaminen, joilla ei ole kotikuntaa Suomessa. Lisäksi auttamisjärjestelmän rooli ohjaavana ja neuvovana tahona korostui entisestään.

Lain kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta 38 a §:n mukaisesti ihmiskaupan uhria voidaan auttaa seuraavilla toimilla: neuvonta ja ohjaus, turvallinen majoitus, vastaanotto-raha tai toimeentulotuki, sosiaalipalvelut, terveydenhuoltopalvelut, tulkki- ja käännöspalvelut, oikeusapu ja oikeudellinen neuvonta, lapsiuhrien vanhemman tai hänen huollostaan vastanneen henkilön jäljittäminen sekä turvallisen paluun tukeminen.

19 Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta, 38 b §:n 1 momentti.

4.2.1 Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä

Selvityksen tapauksista noin kolmasosaa oli Rikosuhripäivystyksen toimesta esitetty ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkaaksi. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä on viranomainen, jonka toimintaa ohjaa laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta. Lain 4 luvun 33 §:n mukaisesti auttamisjärjestelmän tehtävänä on 1) päättää henkilön ottamisesta auttamisjärjestelmään sekä tunnistaa henkilö ihmiskaupan uhriksi lain 35 §:n mukaisesti, 2) antaa ilman oleskeluoikeutta maassa olevalle ihmiskaupan uhrille harkinta-aika, ennen päätöstä viranomaisten kanssa yhteistyön tekemisestä ihmiskauppaepäiltyjen kiinni saamiseksi, 3) järjestää auttamistoimet ihmiskaupan uhrille, jolla ei ole kotikuntaa Suomessa, sekä antaa neuvontaa ja ohjausta ihmiskaupan uhrille, jolla on kotikunta Suomessa, 4) toimia yhteistyössä hyvinvointialueen, Helsingin kaupungin ja HUS-yhtymän kanssa sellaisen ihmiskaupan uhrin auttamisessa, jolla on kotikunta Suomessa, 5) toimia yhteistyössä vastaanottokeskuksen kanssa sellaisen ihmiskaupan uhrin auttamisessa, joka on kansainvälistä suojelua hakeva tai tilapäistä suojelua saava, 6) päättää ihmiskaupan uhrin poistamisesta auttamisjärjestelmästä sekä 7) toimia kansallisena asiantuntijaviranomaisena ihmiskauppaan ja sen vastaiseen työhön liittyvissä asioissa. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä julkaisee vuosittain tilastotiedon järjestelmään henkilöitä ohjanneista toimijoista. Vuosikatsausten mukaan Rikosuhripäivystys on esittänyt auttamisjärjestelmään asiakkaita seuraavasti:

- 92 henkilöä vuonna 2022
- 32 henkilöä vuonna 2021
- 46 henkilöä vuonna 2020
- 24 henkilöä vuonna 2019
- 12 henkilöä vuonna 2018
- 17 henkilöä vuonna 2017
- 4 henkilöä vuonna 2016

Vuonna 2015 järjestötoimijat olivat esittäneet yhteensä neljää henkilöä, mutta toimijoita ei oltu eritelty.²⁰ Edellä mainitut luvut kuvaavat kaikkia Rikosuhripäivystyksen esittämiä henkilöitä, ei ainoastaan pakkoavioliittoja tai seksuaalisen hyväksikäytön tarkoituksessa tapahtuneita tapauksia. Rikosuhripäivystyksen esittämistä henkilöistä lähes jokainen otettiin esityksen perusteella auttamisjärjestelmän asiakkaaksi.

Pääosin ne selvityksessä tarkastellut tapaukset, joita auttamisjärjestelmään ei otettu, liittyivät pakkoavioliittojen solmimishetkeen: osassa tapauksista katsottiin, että koska hyväksikäytetty osapuoli oli alun alkaen suostunut liittoon, ei kyseessä ollut pakkoavioliitto. Auttamisjärjestelmään ottamisen kynnystä ei näissä tapauksissa madaltanut se,

20 Ihmiskauppa.fi, Tilastot ja tilannekatsaukset.

että henkilö oli kertomansa perusteella tullut erehdytetyksi liittoon ja suostumus oli ollut näennäistä. Tapauksissa oli henkilöiden kertoman perusteella myös viitteitä ihmisarvoa loukkaavissa olosuhteissa elämisestä ja "benefit fraud"-tyyppisestä taloudellisesta hyväksikäytöstä, eikä heillä ollut kertomansa perusteella mahdollisuutta erota suhteesta ilman vakavia seuraamuksia. Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan auttamisjärjestelmään ottamisen kynnyks on kuitenkin sittemmin madaltunut, ja edellisen kaltaiset tapaukset on viime vuosina otettu auttamisjärjestelmän asiakkuuteen.

Selvityksen tapauksissa asiakkaat kokivat hyötyvänsä ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkuudesta esimerkiksi seuraavilla tavoilla:

- Harkinta-ajan myöntäminen paperittomille asiakkaille ja mahdollisen oleskeluluvan vireyttämisessä auttaminen.
- Neuvonta asiakkaalle ja tämän asioita hoitavalle viranomaiselle:
 - Tärkeiden, keskeisten tietojen siirtymisen varmistaminen ja kunnan työntekijöiden neuvominen, kun asiakas on muuttanut kunnasta toiseen tai kirjautunut kuntaan.
 - Oleskelulupa-asiassa neuvominen ja ajankohtaisen tilannetiedon antaminen.
 - Rikosprosessissa tarvittavien lausuntojen hankkimisessa auttaminen esimerkiksi tilanteissa, joissa rikosprosessi on kestänyt kauan, eikä sitä turvapaikanhakijoille palvelua tarjonnutta tahoa ollut enää olemassa, josta alkuperäinen lausunto olisi tullut hankkia.
 - Esitutkintaviranomaisten opastaminen ihmiskauppailmiöön liittyvistä yksityiskohdista.
- Rikosuhripäivystykseen ohjaaminen rikosprosessitukihenkilön saamiseksi.
- Tutkintapyynnön teossa ja avustajan hankkimisessa auttaminen.
- Niin sanottu symbolinen ja ohjaava merkitys:
 - Selvityksen perusteella tulee vaikutelma, että esitutkintoja on avattu herkemmin nimikkeellä ihmiskauppa tai törkeä ihmiskauppa, kun uhriksi joutunut henkilö oli jo tunnistettu viranomaisen toimesta ihmiskaupan uhriksi.
 - Asiakas on osattu kunnan sosiaalihuollon palveluissa ohjata suoraan sellaiselle tiimille, jolle ihmiskauppaan liittyvät asiakkuudet ja osaaminen on keskitetty, sen sijaan, että asiakas olisi ensin ohjautunut asuinalueensa mukaan yhdelle tiimille ja sieltä työntekijän arviosta riippuen tiimille, jolle ihmiskauppa-asiakkaat ja osaaminen on keskitetty.
- Turvallisen majoituksen järjestäminen silloin, kun se on auttamisjärjestelmän vastuulla, tai kun akuuttitilanteessa palvelut eivät ole kunnan sosiaalihuollon palveluiden kautta järjestyneet.
- Muissa yksilöllisissä turvallisuuteen liittyvissä asioissa avustaminen (näitä ei ole tarkemmin eritelty, jotta tapaukset eivät ole yksilöitävissä).

Osa selvityksessä tarkastelluista asiakkaista kertoi kokevansa, että ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän rooli oli jäänyt heille epäselväksi, eikä näkynyt heidän palveluidensaannissa millään tavalla. Näissä tapauksissa palveluiden järjestäminen ei kuitenkaan ollut suoraan auttamisjärjestelmän vastuulla. Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan asiakkaat tyypillisesti myös toivovat, että auttamisjärjestelmästä voitaisiin ohjeistaa kunnan tai vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijää asiakasta koskevassa asiassa, kun asiakkaan asia ei kunnassa ole edennyt tai asiakas ei ole kokenut saavansa riittävästi tukea.

4.2.2 Poliisi

Lähes kolmasosa selvityksen tapauksista oli asiakkaan pyynnöstä, Rikosuhripäivystyksen avustuksella viety poliisiin tietoon. Rikosilmoituksen jättämistä ja rikosprosessin aloittamista käsitellään selvityksen kohdassa 5, Rikosprosessi.

4.2.3 Oikeudenkäyntiavustajat

Tapauksen etenemisen ja ihmiskaupan uhrin oikeuksien toteutumisen kannalta on usein keskeistä, että asianomistajalla on esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä ihmiskauppailmiötä tunteva oikeudenkäyntiavustaja. Tuomioistuimien voi määrätä oikeudenkäyntiavustajan lain oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997, myöhemmin ROL) 2 luvun 1 a §:n mukaisesti silloin, kun kyseessä on rikoslain 20 luvussa tarkoitettua seksuaalirikosta koskeva asia tai asianomistajan henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvaa rikosta koskeva asia.²¹ Myös parituksen kohteelle tulisi hakea tuomioistuimen määräämä oikeudenkäyntiavustaja esitutkintaa varten (ROL 2 luku 3 a §). Joissakin tapauksissa parituksen ja ihmiskaupan raja voi olla häilyvä, ja parituksen kohde voikin todellisuudessa olla ihmiskaupan uhri. Kun parituksen kohde kuullaan useimmiten todistajana eikä asianomistajana, oikeudenkäyntiavustajan rooli voi olla keskeinen ihmiskaupparikoksen tunnistamisessa.²²

Näin ollen jokaisessa selvityksen tapauksessa asiakkaalla on ollut mahdollisuus oikeudenkäyntiavustajaan, ja valtaosassa tapauksia oikeudenkäyntiavustaja on asiakkaan vähäisten tulojen ja varallisuuden vuoksi ollut maksuton. Asiakkaista hieman yli kolmasosa oli löytänyt sopivan oikeudenkäyntiavustajan Rikosuhripäivystyksen avustuksella. Niin ikään hieman yli kolmasosalla oli oikeudenkäyntiavustaja jo Rikosuhripäivystyksen asiakkuuteen ohjautuessaan. Osa asiakkaista ei ollut halunnut saattaa tilannettaan viranomaisten tietoon, eikä näin ollen ollut myöskään halunnut oikeudenkäyntiavustajaa. Useat asiakkaat

21 POL-2020-38265, s. 6.

22 POL-2020-38265, s. 8.

tarvitsivat avustajan apua myös oleskelulupa- tai huoltajuuteen liittyvään prosessiin. Tällöin asiakas ohjattiin Rikosuhripäivystyksen toimesta näihin asioihin perehtyneelle avustajalle, mikäli asiakkaalla ei sellaista vielä ollut, tai sama oikeudenkäyntiavustaja ei hoitanut sekä rikos- että muita asioita. Tavallisimmin asiakkaiden oikeudenkäyntiavustajat olivat yksityisiä, ihmiskauppailmiöön perehtyneitä avustajia.

4.2.4 Mielenterveyden tuki

Viidesosa selvityksen asiakkaista toivoi Rikosuhripäivystyksen asiakkuuteen tullessaan keskusteluapua tai muuta henkistä tukea. Useat toivoivat, että voisivat saada tukea omalla äidinkielellään tai anonyymisti. Rikosuhripäivystyksestä asiakkaita ohjattiin heidän suostumuksellaan sekä MIELI ry:n kriisikeskukseen että Monika-Naiset liiton kriisityöntekijöille. Monet asiakkaat myös toivoivat saavansa psykiatrian, psykologin tai psykoterapeutin palveluita toipumisensa tueksi. Asiakkaiden omat toiveet ja henkiseen hyvinvointiin liittyvät huolet vietiin asiakkaiden suostumuksella niiden viranomaisten tietoon, joiden vastuulla edellä mainittujen palveluiden järjestäminen on.

4.2.5 Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut

Useimmilla selvityksen asiakkailla oli jo Rikosuhripäivystyksen asiakkuuteen tullessaan sosiaalityön tai lastensuojelun kontakti. Asiakkaan suostumuksella näille tahoille ilmoitettiin hänen tilanteestaan, sillä useiden selvityksen asiakkaiden kohdalla tuentarve oli ihmiskauppatilanteen ilmi tullessa korostunut. Mikäli asiakkaan sosiaali- tai lastensuojelun työntekijällä ei ollut aiempaa kokemusta tai osaamista ihmiskauppailmiöstä, neuvottiin heitä pääsääntöisesti konsultoimaan ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmää neuvojen saamiseksi, sekä perehdytettiin ilmiöön Rikosuhripäivystyksen toimesta.

4.2.6 Muut tahot

Selvityksen asiakkaita on Rikosuhripäivystyksestä ohjattu myös tarvittaessa turvakotiin, terveydenhuollon palveluihin, muihin järjestöjen tuottamiin palveluihin tai nuorille, pappertomille tai maahanmuuttajille suunnattuihin palveluihin. Lisäksi asiakkaita on tarvittaessa autettu viemään asiaansa valvovien viranomaisten tietoon, esimerkiksi kanteluiden muodossa.

4.3 Kokemus turvallisuudesta ja turvallisen majoituksen järjestäminen

Useiden asiakkaiden kokemus on ollut, ettei heidän turvauhkaa koskevaa huoltaan olla viranomaisten toimesta otettu tosissaan. Mikäli asiakkaan asiassa oli avattu esitutkinta, esitutkintaviranomaisen olisi esitutkintalain 11 luvun 9 a §:n perusteella tullut esitutkinnan yhteydessä tehdä suojelutarpeen arviointi ja tilanteesta riippuen erillinen uhan arviointi.²³ EU:n rikosuhridirektiivin (direktiivi 2012/29/EU, jäljempänä ”uhridirektiivi”)²⁴ 57 artiklan mukaan: ihmiskaupan, terrorismin, järjestäytyneen rikollisuuden, läheisväkivallan, seksuaalisen väkivallan tai hyväksikäytön, sukupuoleen perustuvan väkivallan ja viharikosten uhrilla sekä vammaisella uhrilla ja lapsiuhrilla on suuri alttius toissijaiselle tai toistuvalla uhriksi joutumiselle, pelottelulle tai kostotoimille. Tällaisen uhrin vaaraa joutua uudelleen uhriksi taikka pelottelun tai kostotoimien kohteeksi olisi arvioitava erityisen huolellisesti, ja selvänä ennako-oletuksena olisi oltava se, että kyseisen uhrin hyväksi toteutetaan erityisiä suojelutoimenpiteitä.

Käytännössä suojelutarpeen arviointi koskee esitutkinnan ja oikeudenkäynnin aikana tarvittavia erityisiä suojelutoimenpiteitä. Esitutkinnassa nämä toimenpiteet koskevat kuulustelutiloja ja esimerkiksi kuulustelijan sukupuolta, ja oikeudenkäynnissä asianomistajan kuulemista sermin takaa, videoyhteydellä tai ilman vastaajan tai yleisön läsnäoloa.²⁵ Rikosuhripäivystyksen kokemuksen perusteella useat asiakkaat saavat virheellisesti mielikuvan, että suojelutarpeenarviossa arvioidaan merkittävästi myös esitutkinnan aikana olevaa, asiakkaaseen kohdistuvaa turvauhkaa.

Toisinaan henkilön subjektiivinen kokemus turvauhasta eroaa merkittävästi viranomaisen tekemästä turvauhan arviosta. Tässä selvityksessä ei oteta kantaa arvioiden laatuun ja oikeellisuuteen. Asiakastyössä on kuitenkin havaittu, että henkilön oma subjektiivinen kokemus turvauhasta on toipumisen kannalta merkittävämpi kuin viranomaisen arvio siitä, ettei turvauhkaa ole. Useimmissa tapauksissa uhkailu ja vainoaminen on jatkunut tilanteesta irtautumisen jälkeen ja toisinaan se on johtanut myös toteutuneisiin väkivallanteoihin. Toisaalta silloinkin, kun viranomainen on arvioinut turvauhan olevan korkea, ei uhria aina ole kyetty suojaamaan väkivallanteoilta.

23 Ks. Sisäministeriön julkaisu 14/2016, s. 11–13; POL-2020-38265, s. 12–13 sekä OKV/1233/70/2021, s. 14.

24 Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU, annettu 25 päivänä lokakuuta 2012, rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäätöksen 2001/220/YOS korvaamisesta. Direktiivin 2 artiklan mukaisesti Unioni on sitoutunut suojelemaan rikosten uhreja ja vahvistamaan heitä koskevat vähimmäisvaatimukset.

25 Sisäministeriön julkaisu 14/2016, s. 15–20.

Niissä tilanteissa, joissa ihmiskauppakokonaisuutta ja hyväksikäytön dynamiikkaa ei ole havaittu poliisin tai muiden viranomaisten toimesta, vaan tapauksessa on katsottu olevan yksittäinen pahoinpitely tai muu rikos, todellista turvauhkaa ei ole kyetty arvioimaan. Joissakin tapauksissa uhriksi joutunut henkilö on palannut takaisin hyväksikäyttäjensä vaikutuspiiriin koettuaan, ettei hänen turvallisuuttaan olla tilanteesta irtautumisen jälkeen voitu riittäväällä tavalla taata. Usein tekijä oli jo valmiiksi uskotellut uhrille, ettei irtautuminen tulisi onnistumaan, eikä kukaan uskoisi uhria tai voisi suojata tätä riittäväällä tavalla.

Erityisesti tilanteissa, joissa painostamiseen, vainoamiseen, uhkailuun ja väkivaltaan osallistuu yhden tekijän sijaan laajempi joukko, on uhrin kokemus turvauhasta ollut kokonaisvaltainen ja vaikuttanut hänen mukaansa erittäin negatiivisesti toipumiseen sekä fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi pakkoavioliittotapaukset, joissa kunniaan liittyvä väkivalta on läsnä, sekä tapaukset, joissa on mukana järjestäytyneitä rikollisuutta tai lahkomaisia yhteisöjä. Näissä tapauksissa yhteisön painostus on usein ulottunut myös kotimaahan, jos se on jokin muu kuin Suomi. Osa pakkoavioliittosta irtautuneista henkilöistä onkin joutunut perhesiteen katkeamisen ja oleskeluluvan menettämisen jälkeen hakemaan turvapaikkaa Suomesta, sillä kotimaahan palaaminen olisi kunniaan liittyvän väkivallan uhan vuoksi ollut vaarallista.

Asiakkaiden turvallisuudentunteeseen, toipumiseen ja fyysiseen ja psyykkiseen terveydentilaan on vaikuttanut negatiivisesti myös se, jos hyväksikäyttäjä on asunut tilanteesta irtautumisen jälkeen samalla paikkakunnalla tai lähialueella. Erityisesti näissä tapauksissa on ollut läsnä jatkuva pelko ja huoli oman, lasten tai muiden läheisten turvallisuudesta. Useat asiakkaat olivatkin joutuneet turvallisuutensa vuoksi muuttamaan toiselle paikkakunnalle, toisinaan useita kertoja olinpaikan aina paljastuessa. Tilanteissa, joissa hyväksikäyttäjällä ja uhrilla on yhteisiä lapsia, ei uhrin ja lasten asuinpaikkaa aina ole voitu pitää salassa hyväksikäyttäjän tapaamis- ja tiedonsaantioikeuden vuoksi.²⁶

Monet uhriksi joutuneista henkilöistä ovat joutuneet hakemaan turvakieltoa, ja osa on päättänyt hakea lähestymiskieltoa tekijälle, näissä tapauksissa usein entiselle puolisolleen. Lähestymiskiellosta ei kuitenkaan selvityksen asiakkaiden tapauksissa koettu olevan hyötyä, vaan hyväksikäyttäjä on siitä huolimatta jatkanut vainoamista ja uhkailua joko itse tai välillisesti tuttaviansa kautta. Osa asiakkaista on esimerkiksi suomen tai englannin kielen taidon puutteen vuoksi kokenut haastavana rikosilmoitusten tekemisen jatkuvista lähestymiskiellon rikkomisista. Asiakkaat myös kokivat, ettei lähestymiskiellon rikkominen tai

26 Ks. laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 2 § ja 5 a § sekä laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 11 §. Asiakkaan ja hänen laillisen edustajansa (esimerkiksi lapsen huoltajan) oikeus saada tietoa asianosaisena ja oikeus saada tietoa itseään koskevasta asiakirjasta määräytyy viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain 3 luvun mukaan.

rikosilmoitusten tekeminen johtanut mihinkään. Joissakin tapauksissa lähestymiskieltoa on päätetty jättää hakematta, sillä on pelätty, että lähestymiskiellon määrittämisen yhteydessä uhrin asuinkunta tai alue paljastuu. Vastaavan kaltaisia lähestymiskieltoon liittyviä haasteita nostettiin esiin myös oikeusministeriön arviomuistiossa lähestymiskiellon valvonnan tehostamiseksi.²⁷

Mikäli tapauksesta oli aloitettu esitutkinta, uhkailu ja vainoaminen olivat usein lisääntyneet, kun tutkinnasta oli ilmoitettu tekijälle. Tekijä oli lähes jokaisessa tapauksessa suoraan tai välillisesti vaatinut uhria "vetämään" rikosilmoituksensa pois, vaikka näissä tapauksissa kyseessä ei pääsääntöisesti ole ollut asianomistajarikos. Myös tekijän vapautuminen vankilasta on voinut lisätä turvauhkaa ja vainoamista. Asiakastyössä onkin havaittu, että asiakkaan turvallisuuden ja toipumisen kannalta on tärkeää varautua edellä mainittuihin tilanteeseen jo etukäteen. Käytännössä varautumista on voinut olla turvakiellon tekeminen, turvallisen majoituksen järjestäminen ja turvasuunnitelman laatiminen.

Parhaiten asiakkaan turvallisuudentunteen lisääntymiseen on voitu vaikuttaa verkostoyhteistyön keinoin: kun asiakkaalla on ollut tunne, että hänen tarpeisiinsa vastataan monipuolisesti, että hän tulee kuulluksi ja että hän saa tarvittaessa nopeasti asiaankuuluvaa apua, ei turvauhka ole asiakkaan kokemuksen mukaan rajoittanut hänen arkeaan yhtä merkittävästi kuin silloin, kun hän koki, ettei ollut tullut turvauhka-asiassa kuulluksi.

4.3.1 Turvallinen majoitus

Tilanteesta irtautumisen, arjen vakautumisen ja toipumisen kannalta oli merkittävää, että uhriksi joutuneelle henkilölle järjestyi tarvittaessa majoitus, jossa hän koki olevansa turvassa.

Pakkoavioliittotilanteessa olleista henkilöistä lähes puolet oli majoittunut turvakodissa ennen päätöstä suhteesta irtautumisesta, ja yli viidesosalla oli taustalla useita turvakotijaksosia. Muista seksuaaliväkivaltaa kokeneista ihmiskaupan uhreista turvakodissa oli majoittunut vain alle 10 %. Kuten selvityksessä on aiemmin todettu, vähäiseen lukumäärään on todennäköisesti vaikuttanut osin se, etteivät muut kuin lähisuhdeväkivallan uhrit pääse turvakotiin.²⁸ Turvakotijaksot olivat joissakin tapauksissa useiden kuukausien mittaisia ja asiakkaat joutuivat vielä kuukausia tilanteesta irtautumisen jälkeenkin muuttamaan turvakodista toiseen, jotta olinpaikka pysyi salassa.

²⁷ OM:n julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2019:4, s. 7–8.

²⁸ Ks. turvakotilaki 3 § ja 4 §.

Selvityksessä tarkastellut tapaukset ja tilanteet ovat tapahtuneet ennen sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen uudistusta vuoden 2023 alussa. Näin ollen vastuu kotikuntalaisten turvallisen majoituksen järjestämisestä on ollut kuntien sosiaalitoimella.²⁹ Usein turvallinen asunto järjestyikin kunnan sosiaalitoimen kautta. Monissa tapauksissa asiakas joutui kuitenkin odottamaan turvallisen asunnon järjestymistä useita viikkoja.

Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan monet asiakkaat kokevat uuteen asuntoon muuttamisen pelottavana. He eivät välttämättä ole aiemmin asuneet yksin tai heillä ei ole ollut kokemusta Suomen yhteiskunnassa elämisestä ja talousasioiden hoitamisesta. Kun asiakkaan fyysistä koskemattomuutta ja rajoja on toistuvasti rikottu, omien rajojen asettamista on harjoiteltava. Uuden opetteleminen ja hyväksikäyttötilanteesta toipuminen tuntuivat asiakkaiden kertoman mukaan usein kuormittavilta. Jotkut asiakkaat olivat omaan asuntoon muuttamisen jälkeen päätyneet takaisin hyväksikäyttäjän määräysvallan alle ja majoittaneet hänet, kun itsenäisen elämän aloittaminen oli kokonaistilanteessa tuntunut lopulta ylivoimaiselta. Näissä tapauksissa asiakkaat olivat olleet tukipalveluiden piirissä, mutta eivät olleet kokeneet saamaansa tukea riittävänä. Heillä ei kertomansa mukaan ollut myöskään kapasiteettia pyytää tilanteessaan apua proaktiivisesti.

Selvästi turvallisimmaksi ja arjen vakautumisen kannalta parhaaksi vaihtoehdoksi koettiin tuettu asuminen, jossa asiakas sai tukea itsenäisen selviytymisen opetteluun, omien rajojen asettamiseen, väkivallattoman elämän rakentamiseen ja tarvittaessa Suomen yhteiskuntaan kotoutumiseen. Selvityksen asiakkaat olivat olleet joko kolmannen sektorin ylläpitämässä, väkivaltatyöhön erikoistuneessa tuetun asumisen palvelussa tai jälkihuolto-tyyppisessä palvelussa.

Joissakin tapauksissa turvallinen majoitus ei järjestynyt ongelmitta, mikä pahimmillaan saattoi estää uhriksi joutunutta henkilöä irtautumasta tilanteesta. Esimerkkeinä edellisestä ovat tapaukset, joissa:

- Uhriksi joutuneiden henkilöiden ainoa vaihtoehto olisi ollut muuttaa hyväksikäyttötilanteesta turvattomaksi kokemaansa vastaanottokeskukseen (esim. yksityismajoituksessa olleet turvapaikanhakijat).
- Päihderiippuvaiset henkilöt olisi majoitettu turvattomaksi kokemaansa päihdeiden käyttäjille suunnattuun asunnottomien yömajaan, sillä muihin majoitusvaihtoehtoihin ei päässyt päihdeiden vaikutuksen alaisena.
- Uhriksi joutunutta henkilöä ei lähisuhdeväkivalta-aspektin puuttuessa otettu turvakotiin, viranomaisen ei havainnut hyväksikäytön taustalla olevaa kokonaistilannetta ja arvioi kotiolot turvallisiksi, vaikka tekijän vaikutus ulottui tiiviisti kotiin.

29 Ks. vastaanottolain 38 d § sekä POL-2020-38265, s. 12.

- Tuettua asumispalvelua oli ostettu uhriksi joutuneelle henkilölle ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän toimesta, mutta statuksen muuttuessa kuntalaiseksi, asumispalvelua ei enää kunnan puolesta ostettu ja henkilö joutui muuttamaan toiseen, turvattommaksi kokemaansa asuntoon.
- Asiakkaan turvallisuustilanne oli muuttunut äkillisesti, eikä asiakas tavoittanut sosiaalihuollon työntekijää nopealla aikataululla kielitaidon puutteen tai palveluiden ruuhkautumisen vuoksi. Näin turvallista majoitusta ei voitu järjestää akuuttiin tarpeeseen. Näissä tapauksissa tekijä oli joko saanut tietää käynnissä olevasta esitutkinnasta, tekijä oli päässyt pois vankilasta tai palannut ulkomaanmatkalta Suomeen, tai tieto asiakkaan asuinkunnasta oli mennyt yhteisön kautta tekijän tietoon.

Vastaanottokeskuksissa majoittuneet ja turvauhkaa kokeneet henkilöt kokivat, ettei siirto vastaanottokeskuksesta toiseen ollut riittävä turvallisuuden tae, sillä oman yhteisön sisällä tieto uhrin olinpaikasta liikkui nopeasti ja tekijä tai tekijän vaikutuspiirissä olevat tuttavat saivat sen selville.

4.4 Kuntalaisten tilanne Rikosuhripäivystyksen näkökulmasta

4.4.1 Alueet, joilla kuntalaiset asuivat

Selvityksessä kartoitettiin minkä kuntien alueilla ne asiakkaat asuivat, joiden sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestäminen oli kuntien vastuulla. Kuntia ei yksityisydensuojan vuoksi eritelty, vaan ne esitetään selvityksen tuloksissa alueittain sen mukaan, missä kunnassa asiakas selvityksen tekoaikaan oli kirjoilla. Alueita, joille sijoittui alle 4 % asiakkaista, ei yksityisydensuojan vuoksi selvityksessä esitetä. Vähintään 15 % asiakkaista oli muuttanut kunnasta toiseen turvauhan vuoksi ainakin kerran (pakkoavioliittotapaukset 16 %, muut seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrit 11 %).

Kaikista selvityksen asiakkaista lähes kolmasosa, 31 %, oli kirjoilla jossakin pääkaupunkiseudun kunnassa (Helsinki, Espoo, Vantaa, Kauniainen). Muut asiakkaat sijoituivat eri alueille seuraavasti: Etelä-Suomi (muu kuin pk-seutu) 7 %, Länsi- ja Lounais-Suomi yhteensä 10 %, Sisä- ja Itä-Suomi yhteensä 8 %. Loput 44 % sijoituivat laajasti eri alueille, mutta kyseisiä alueita ei tapausten vähäisyyden vuoksi selvityksessä esitetä.

Pakkoavioliittotilanteessa olleista asiakkaista 29 % oli kirjoilla jossakin pääkaupunkiseudun kunnassa. Muut sijoittuivat eri alueille seuraavasti: Etelä-Suomi (muu kuin pk-seutu) 10 %, Länsi- ja Lounais-Suomi yhteensä 11 %, Sisä- ja Itä-Suomi yhteensä 11 %. Loput 39 % sijoittuivat laajasti eri alueille, mutta kyseisiä alueita ei tapausten vähäisyyden vuoksi selvityksessä esitetä.

Muista seksuaaliväkivaltaa kokeneista ihmiskaupan uhreista 33 % oli kirjoilla jossakin pääkaupunkiseudun kunnassa. Muut sijoittuivat eri alueille seuraavasti: Etelä-Suomi (muu kuin pk-seutu) 4 %, Länsi- ja Lounais-Suomi yhteensä 7 %, Sisä- ja Itä-Suomi yhteensä 6 %. Loput 50 % sijoittuivat laajasti eri alueille, mutta kyseisiä alueita ei tapausten vähäisyyden vuoksi selvityksessä esitetä.

Taulukko 6. Yleisimmät alueet, joilla kuntalaiset asuivat

Alue	Muu seks. IK.	PA	Kaikki yht.
Pk-seutu	33 %	29 %	31 %
Muu Etelä-Suomi	4 %	10 %	7 %
Länsi- ja Lounais-Suomi yht.	7 %	11 %	10 %
Sisä- ja Itä-Suomi yht.	6 %	11 %	8 %
Useita eri kuntia	11 %	16 %	15 %

4.4.2 Sosiaali- ja terveydenhuollon integraatio sekä huomioita työllisyyspalveluista ja kotoutumispalveluista

Kuten selvityksen kohdissa 3.5, 3.7 ja 4.1 on esitetty, uhriksi joutuneilla henkilöillä oli elämässään laaja-alaisia tarpeita ja useita tarpeisiin vastaavia tahoja. Selvityksessä kartoitettiin, millaisena sosiaali- ja terveydenhuollon integraatio³⁰ näyttäytyi asiakkaiden tapausten ja kokemusten perusteella.

30 Sosiaali- ja terveydenhuollon integraatio on käsite, joka sisältää sosiaali- ja terveystalveluiden yhteistyön kehittämisen ja yhdistämisen. Tavoitteena on tarjota asiakkaille laadukkaampia palveluita ja hoitoa, vähentää päällekkäisyyttä, lisätä yhteistyötä ja tehostaa resurssien käyttöä. Ks. Valentijn ym. 2013.

Useimpien asiakkaiden tapauksissa sosiaali- ja terveydenhuollon integraatio vaikutti hyvin vähäiseltä. Esimerkiksi perusterveydenhuollon, mielenterveyspalveluiden, sosiaalihuollon, lastensuojelun ja avopäihdepalvelun palvelut kulkivat toisistaan täysin erillisinä ilman, että eri palveluissa aina tiedettiin asiakkuudesta toisessa palvelussa. Asiakkaat eivät kokeneet tätä ongelmallisena silloin, kun palvelut toimivat, eli he saivat kaipaamansa tuen. Eri palveluissa saatettiin kuitenkin tehdä toisistaan tietämättä päällekkäistä työtä. Selkeimmin sosiaali- ja terveydenhuollon integraatio konkretisoitui Seri-tukikeskusten toiminnassa. Ne asiakkaat, jotka olivat olleet Seri-tukikeskusten palveluissa, kokivat ne hyödyllisinä ja toimivina.

Osa kunnassa kirjoilla olevista ihmiskaupan uhreista koki saaneensa kunnan eri palveluissa kattavaa tukea: heille oli myönnetty nopealla aikataululla ostopalveluna erilaisia tukipalveluita, kuten ammatillinen tukihenkilö, psykososiaalinen kuntoutus, psykofyysinen fysioterapia, psyko-, kriisi- tai muu terapia tai nopeutettu pääsy neuropsykologisiin testeihin. Osa sai perhetyöntekijän tai perhekuntoutusta vanhemmuuden tueksi, ja osa pääsi tuetun asumisen piiriin. Kaikissa näissä tapauksissa oli viranomaisen toimesta arvioitu, että nopea pääsy tiettyyn palveluun oli asiakkaan toipumisen ja arjen vakautumisen kannalta merkittävää. Näissä tapauksissa asiakkaat olivat myös ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkuudessa.

Selvityksen tapauksista tehtyjen havaintojen sekä Rikosuhripäivystyksen kokemuksen perusteella monen asiakkaan tapauksessa voidaan havaita, että tukipalveluiden rooli on myös esitutinnan onnistumisen ja uudelleentraumatisoitumisen estämisen kannalta merkittävä. Yhtäältä siksi, että tuen myötä asiakkaalla on voimavaroja tehdä yhteistyötä esitutkintaviranomaisten kanssa, toisaalta siksi, että asiakkaan mielenterveyden tilalla ja mahdollisilla mielenterveyden diagnooseilla saattaa olla merkitystä hyväksikäyttötilanteen kulun ja rikoksen vakavuuden arvioinnissa.

Yllä mainittujen kaltaisissa tapauksissa kunta ja ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä olivat Rikosuhripäivystyksen tietojen mukaan tehneet tiivistä yhteistyötä esimerkiksi siten, että auttamisjärjestelmästä neuvottiin kunnan pyynnöstä työntekijöitä ihmiskaupan erityispiirteisiin ja auttamistoimiin liittyen. Lisäksi näissä tapauksissa yhteistyö viranomaisten ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken oli tiivistä, ja viesti asiakkaan tilanteesta ja tarpeista kulki asiakkaan suostumuksella eri toimijoiden välillä.

Valtaosa asiakkaista kuitenkin kertoi kokevansa, ettei mikään taho vaikuttanut ottavan kokonaisvastuuta heidän tilanteestaan tai ollut selvillä tilanteen kokonaiskuvasta. Tieto saman kunnan sisällä, eri palveluiden välillä, ei asiakkaan kokemuksen mukaan ollut kulkenut, vaikka he olisivat sitä erikseen pyytäneet välttääkseen oman tilanteensa uudelleen

avaamisen esimerkiksi sosiaalityöntekijälle, lääkärille, vammaispalvelun työntekijälle, psykiatrille ja ammatilliselle tukihenkilölle. Kun työntekijät vaihtuivat, tarvittavat tiedot eivät aina tavoittaneet uusia työntekijöitä.

Haasteena oli myös keskeisen tiedon siirtyminen kunnasta toiseen silloin, kun asiakas joutui esimerkiksi turvauhasta johtuen muuttamaan asuinkuntaansa. Monissa tapauksissa asiakas oli kertonut vakavasta vainoamisesta edellisen asuinkuntansa sosiaalityöntekijälle ja lastensuojelun työntekijälle. Tieto ei kuitenkaan ollut saavuttanut uuden asuinkunnan työntekijöitä, eikä asiakas ja asiakkaan ja hyväksikäyttäjän yhteiset lapset saaneet toivomaansa tukea tilanteesta irtautumiseen.

Monet asiakkaat kuvasivat heille olevan epäselvää, kuka on vastuussa mistäkin kunnan järjestämästä palvelusta ja kenelle mistäkin tarpeesta tulisi kertoa. Tyypillisimmin asiakkaiden ensimmäinen kontakti kunnassa oli heille nimetty sosiaalityöntekijä. Rikouhripäivystyksen kokemuksen mukaan monille asiakkaille on tullut vaikutelma, että on yksittäisen sosiaalityöntekijän tekemän palveluntarpeenarvion varassa, saavatko he niitä palveluita, joita kokevat tarvitsevansa. Mikäli sosiaalityöntekijä ei asiakkaan kokemuksen perusteella ollut havainnut tai tiedostanut asiakkaan tarpeiden taustalla olevaa, kokonaisvaltaisesti elämään, vointiin ja turvallisuuteen vaikuttanutta ihmiskauppatilannetta, ei asiakas kokenut myöskään saamiaan palveluita riittäviksi.

Eriyisen haastavana monet asiakkaat kokivat mielenterveyspalveluiden saannin: tarve oikeanlaiselle ja oikea-aikaiselle mielenterveyspalvelulle tuli arvioida terveydenhuollon piirissä³¹, mutta ohjautuminen asiasta vastaavalle lääkärille, psykiatrille tai psykologille saattoi kestää viikkoja tai kuukausia, tai joissakin tapauksissa ohjausta ei tehty lainkaan, sillä sosiaalihuollon työntekijä oli arvioinut, ettei asiakkaalla ole mielenterveyspalvelun

31 Terveydenhuoltolain 27 §:n mukaan hyvinvointialueen on järjestettävä alueensa asukkaiden mielenterveyden hoito. Lain 51 §:n mukaisesti terveydenhuollon ammattihenkilön on tehtävä hoidon tarpeen arviointi viimeistään kolmantena arkipäivänä siitä, kun potilas otti yhteyttä terveyskeskukseen, jollei arvioita voitu tehdä ensimmäisen yhteydenoton aikana. Lisäksi sosiaalihuoltolain 11 §:n mukaisesti sosiaalipalveluja on järjestettävä mielenterveysongelmasta aiheutuvaan tuen tarpeeseen. Lain 14 §:n mukaisesti järjestettäviin sosiaalipalveluihin kuuluu mielenterveystyö ja mielenterveystyön palvelut. Sosiaalipalvelujen tarpeen arviointi hoidetaan sosiaalihuoltolain 36 §:n mukaisesti. Terveydenhuoltolain 32 §:ssä säädetään sosiaalihuollon ja terveydenhuollon yhteistyöstä. Pykälän 2 momentin mukaan, jos sosiaalihuoltolain mukainen palvelutarpeen arviointi, päätösten tekeminen tai sosiaalihuollon toteuttaminen edellyttävät terveydenhuollon palveluja, on hyvinvointialueen terveydenhuollon ammattihenkilön osallistuttava sosiaalihuollon toimenpiteestä vastaavan työntekijän pyynnöstä henkilön palvelutarpeen arvioinnin tekemiseen ja asiakassuunnitelman laatimiseen.

tarvetta. Näissä tapauksissa asiakkailla ei itsellään ollut kertomansa mukaan osaamista tai voimavaroja hakeutua mielenterveyspalveluihin perusterveydenhuollon kautta omatoimisesti.

Toisinaan kunnan palveluissa vaikutti olevan epäselvää, mitä reittiä asiakas tulisi ohjata palvelusta toiseen, ja kuka saa tehdä päätöksen mitä palveluita ihmiskaupan uhrille voidaan tarjota tai ostaa. Esimerkiksi joissakin tapauksissa asiakkaalla oli olemassa oleva terapiasuhde hyväksi kokemansa terapeutin kanssa, mutta kunnasta toiseen muuttaessa tai vastaanottopalveluista kuntalaiseksi siirtyessä terapiasuhde jouduttiin katkaisemaan, sillä kyseinen terapeutti ei ollut listattuna niiden terapeuttien joukkoon, jolta uusi kunta osti palveluita. Toisissa tapauksissa vastaavan kaltainen tilanne oli ratkaistu päätöksellä, että ihmiskaupan uhriksi joutuneelle henkilölle voidaan ostaa terapiapalvelua ”listan” ulkopuoliselta terapeutilta, ja hakea korvaukset ELY-keskukselta lain mukaisesti.³² Vastaavan kaltaisia tilanteita tai katkoksia asiakkaalle merkittävässä tukipalveluissa toistui myös muiden kuin terapiapalveluiden kohdalla. Asiakkaiden tapausten perusteella tuli vaikutelma, että päätös palvelun jatkosta oli yksittäisten henkilöiden arvioiden varassa ilman ennakoitavuutta ja säännönmukaisuutta. Tämä asetti selvityksen asiakkaat keskenään eriarvoiseen asemaan.

Joissakin tapauksissa asiakkaat kokivat, etteivät kyenneet aloittamaan rikosprosessia tai halusivat lopettaa yhteistyön esitutkintaviranomaisten kanssa, koska eivät saaneet riittävästi mielenterveyden tukea. Osa asiakkaista ohjattiin toistuvasti kunnan työntekijöiden toimesta psykiatrian päivystykseen, jotta psykiatrian hoitosuhde voitaisiin aloittaa nopeammin ja asiakas voisi saada esitutkinnan kannalta merkittävän arvion tai lausunnon hänen voinnistaan tai mahdollisista hyväksikäyttötilanteeseen päätyminen kannalta merkittävistä diagnooseista. Hoitosuhdetta ei kuitenkaan ollut mahdollista aloittaa päivystyksen kautta, eikä asiakkaan asia edennyt.

32 Laki kotoutumisen edistämisestä 53 §:n 1 momentin mukaisesti kunnalle tai hyvinvointialueelle korvataan kustannukset, jotka aiheutuvat kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain 4 luvussa tarkoitettulle ihmiskaupan uhrille tämän asemasta johtuvien erityistarpeiden vuoksi järjestettävästä terveydenhuollon ja sosiaalihuollon palvelusta, tulkittamisesta, henkilön turvallisuuden takaamisesta sekä muusta uhriasemaan liittyvän erityistarpeen vuoksi järjestettävästä toimenpiteestä ja palvelusta. Lain 2 momentin mukaan Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskuksen on pyydettävä ihmiskaupan uhrien auttamisesta huolehtivan vastaanottokeskuksen johtajan lausunto siitä, ovatko korvattaviksi haetut kustannukset aiheutuneet ihmiskaupan uhrin asemasta johtuvien toimenpiteiden ja palvelujen järjestämisestä. Ennen 1.1.2023 voimassa olevassa laissa kotoutumisen edistämistä oli vastaava säännös ihmiskaupan uhrille annetuista palveluista ja tukitoimista aiheutuvien kustannusten korvaamisesta. Ks. HE 84/2022, s. 106–107.

Joissakin tapauksissa esitutkinta on viivästynyt kuukausilla osin siitä syystä, että asiakas ei ole päässyt tapaamaan ammattilaista, joka lausunnon voisi kirjoittaa. On myös asiakkaita, jotka joutuivat ottamaan velkaa kolmansilta osapuolilta, jotta pystyivät kustantamaan yksityisen puolen tekemän terveydentilaan liittyvän arvion ja psykiatrin tapaamisen lausuntoa varten, jotta lausunto saatiin ajoissa esitutkintaviranomaisille.

Työllisyyspalveluiden roolia asiakkaiden tapauksissa ei selvityksen perusteella voida kattavasti arvioida. Valtaosa selvityksen asiakkaista ei asiakkuuden ensimmäisinä vuosina ole vointinsa vuoksi kokenut olevansa työkuntoisia, vaan voimavarat on keskitetty toipumiseen ja mahdollisista lapsista huolehtimiseen. Osalle asiakkaista on tilanteensa vuoksi myönnetty työkyvyttömyyseläke. Useimmille ei nuoren iän tai elämäntilanteen vuoksi ollut ehtinyt vielä kertyä työkokemusta, eivätkä he olleet vielä aloittaneet tai saattaneet loppuun toisen asteen tai muita opintoja. Jotkut asiakkaat olivat saaneet tukea kuntouttavaan työtoimintaan, mikä pääsääntöisesti koettiin hyvänä.

Monet oleskeluluvalla Suomessa olevat asiakkaat olivat ehtineet aloittaa suomen kielen opinnot tai kotoutumiskoulutuksen, mutta ne olivat hyväksikäyttötilanteesta irtautumisen jälkeen keskeytyneet asiakkaan heikon terveydentilan tai oleskelustatuksen muuttumisen vuoksi. Jos status muuttui kuntalaisesta turvapaikanhakijaksi selvityksen kohdassa 2.4 kuvatulla tavalla, ja kuntalaisen palvelut muuttuivat vastaanottopalveluiksi, katkesi asiakkaiden mahdollinen kotoutumiskoulutus ja suomen kielen opinnot. Selvityksen asiakkaiden tapauksissa turvapaikkahakemusten käsittelyajat kestivät vuodesta kahteen vuoteen, minkä aikana viralliset kotoutumista edistävät toimet olivat tauolla. Asiakkaiden kokemuksen mukaan tämä heikensi merkittävästi itsenäisen arjen opettelua, arjen vakautumista ja tulevaisuuteen orientoitumista.

Joissakin tapauksissa asiakas on vointinsa puolesta halunnut jatkaa suomen kielen opintoja, mutta on joutunut päättämään opinnot koettuaan koulumatkan ja koulussa olemisen turvattomaksi tekijän ja tekijän vaikutuspiirissä olevien henkilöiden vainoamisen vuoksi.

5 Rikosprosessi

5.1 Rikosilmoitus ja päätös rikosprosessiin lähtemisestä

Rikosuhripäivystys työskentelee valtakunnallisesti, ja selvityksessä tarkastellut tapaukset jakaantuvat varsin laajalti ympäri Suomea. Valtaosa selvityksen asiakkaista halusi saattaa tapauksensa esitutkintaviranomaisten tietoon. Selvityksessä kartoitettiin, mille poliisilaitoksille asiakkaiden tapauksista oli tehty tutkintapyyntöjä ja/tai avattu esitutkinta.

Rikosilmoitus oli tehty ja tutkinta avattu eri poliisilaitoksille seuraavasti: Helsingin poliisilaitos 34 %, Itä-Uudenmaan poliisilaitos 14 %, Sisä-Suomen poliisilaitos 7 %, Länsi-Uudenmaan poliisilaitos 6 %, Pohjanmaan poliisilaitos 5 %, Lounais-Suomen poliisilaitos 4 % ja Itä-Suomen poliisilaitos 4 %. Loput 26 % tapauksista sijoittuivat muiden poliisilaitosten alueille, mutta vähäisen määrän vuoksi niitä ei yksityisyydensuojan varmistamiseksi selvityksessä esitetä. Rikosilmoitus oli tehty ja tutkinta avattu useammalle kuin yhdelle poliisilaitokselle 7 %:ssa tapauksia.

Pakkoavioliittotapausten kohdalla yleisimmät poliisilaitokset jakoutuivat seuraavasti: Helsingin poliisilaitos 26 %, Itä-Uudenmaan poliisilaitos 14 %, Länsi-Uudenmaan poliisilaitos 10 %, Sisä-Suomen poliisilaitos 9 %, Pohjanmaan poliisilaitos 6 % ja Lounais-Suomen poliisilaitos 4 %. Loput 31 % tapauksista sijoittuivat muiden poliisilaitosten alueille, mutta vähäisen määrän vuoksi niitä ei yksityisyydensuojan varmistamiseksi selvityksessä esitetä. Rikosilmoitus oli tehty ja tutkinta avattu useammalle kuin yhdelle poliisilaitokselle 11 %:ssa tapauksia.

Muiden seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien kohdalla yleisimmät poliisilaitokset jakoutuivat seuraavasti: Helsingin poliisilaitos 44 %, Itä-Uudenmaan poliisilaitos 13 %, Sisä-Suomen poliisilaitos 5 %, Pohjanmaan poliisilaitos 5 %, Lounais-Suomen poliisilaitos 4 %. Loput 29 % tapauksista sijoittuivat joidenkin muiden poliisilaitosten alueille, mutta vähäisen määrän vuoksi niitä ei yksityisyydensuojan varmistamiseksi selvityksessä esitetä.

Selvityksessä ei eritelty, minkä tutkintaryhmän vastuulla tapauksen tutkinta eri poliisilaitoksilla oli. Osa selvityksen tapausten esitutkinnoista on edelleen käynnissä, osa on päätetty ja osa on edennyt syyteharkintaan tai tuomioistuinvaiheeseen.

Useimmissa selvityksen tapauksissa rikosilmoituksen jättämisessä oli auttanut tai tutkintapyyntöön kirjannut Rikosuhripäivystyksen työntekijä, avustaja tai ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän työntekijä. Noin 10 %:ssa tapauksia henkilö oli jättänyt rikosilmoituksen poliisilaitokselle itse. Joissakin yksittäisissä tapauksissa poliisi oli kirjannut ilmoituksen kotihälytyskäynnin yhteydessä.

Poliisihallituksen ohjeessa Ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttumisesta sekä ihmiskaupan uhrien auttamisesta, ihmiskauppa määritellään seuraavasti:

”Ihmiskauppa ei ole hetkellistä kaupantekoa, vaan hyväksikäytön prosessi, jossa tekijä eri keinoin alistamalla uhriaan pyrkii hyötymään tästä useasti taloudellisesti. Vaikka henkilö alun perin olisi lähtenyt vapaaehtoisesti mukaan johonkin tilanteeseen, esimerkiksi prostituutiotoimintaan, seksisuhteeseen, työhön, avio-, tai avoliittoon tai rikolliseen toimintaan, hän voi joutua hyväksikäytetyksi toiminnan edetessä. Olennaista on tunnistaa henkilön tosiasiallinen vapaus päättää asioistaan. Ihmiskaupan tunnusmerkit jaetaan kolmeen elementtiin, joita ovat 1) ihmiskaupassa käytetyt keinot, 2) tekotavat sekä 3) näiden tarkoitus. Jotta kysymyksessä voi olla ihmiskauppa on jokaisesta kolmesta elementistä täytyttävä lain tarkoittama keino, tekotapa sekä tarkoitus. Uhrin ollessa alle 18-vuotias, ei tunnusmerkistön täyttymiseksi edellytetä erityisiä keinoja, vaan riittävää on, että jokin tekotavoista tai tarkoituksista täyttyy.”³³

Mikäli henkilö oli tehnyt rikosilmoituksen itse tai poliisi oli kirjannut sen kotihälytyskäynnillä, tutkintaa ei pääsääntöisesti avattu ihmiskauppa-nimikkeellä. Selvityksen perusteella näissä tapauksissa rikosilmoituksen kirjaamisen yhteydessä poliisi ei ollut havainnut, eikä asiakas ollut osannut, voinut tai halunnut tuoda ihmiskauppaviitteitä esiin. Asiakkaat eivät esimerkiksi kielitaidon, sanavarastosta puuttuvien täsmällisten termien, traumaattisesta tapahtumasta kertomisen vaikeuden, tai muun syyn vuoksi olleet kyenneet kuvailemaan tilannettaan niin, että ihmiskaupan kynnyksen ylittävät teot olisivat tulleet viranomaiselle ilmi.

Toisinaan asiakkaan oma kokemus tilanteen vakavimmasta, häneen kohdistuneesta oikeudenloukkauksesta oli eri, kuin mitä tilanteen vakavin oikeudenloukkaus Suomen rikoslain mukaisesti olisi. Näin tilanteiden taustalla olevaa kokonaisuutta ei pystytä huomioimaan, vaan tapauksia alettiin tutkia useimmiten yksittäisenä pahoinpitelynä tai raiskauksena. Useissa tämän kaltaisissa tapauksissa, kuten yli viidesosassa pakkoavioliittotapauksia, oli Rikosuhripäivystyksen, avustajan tai ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän toimesta tehty samasta asiasta uudelleen rikosilmoitus tai annettu tutkintaan lisätietoa ensimmäisten kuulustelujen jälkeen. Tämä oli johtanut uuden tutkinnan avaamiseen, lisätutkintaan

33 POL-2020-38265, s. 3. Ks. lisäksi HE 103/2014 vp, s. 50–51 sekä OM työryhmämietintö 5/2003, s. 84–99.

tai uusintakuulusteluihin. Usein tutkintanimikkeeksi myös lisättiin ihmiskauppa tai törkeä ihmiskauppa, mutta ei aina. Tyypillisimmin ihmiskauppanimikkeen rinnalla oli esitutkinnassa yksittäisiä rikoksia, kuten raiskaus, pahoinpitely, kunnianloukkaus, vainoaminen, yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen, laiton uhkaus, törkeä paritus tai törkeä seksuaalinen hyväksikäyttö.

Yhteensä yli viidesosassa selvityksen tapauksia kokonaisuutta ei alun perin tutkittu ihmiskauppa- tai törkeä ihmiskauppa -nimikkeillä. Selvityksen tapausten perusteella tuli vaikutelma, että toisinaan esitutkinta oli avattu ihmiskauppaa lievemällä rikosnimikkeellä johtuen esitutkintaviranomaisten puutteellisesta ihmiskauppailmiön ymmärryksestä. Vaikka kokonaisuutta olisi myöhemmin alettu tutkia myös ihmiskauppa-nimikkeellä, menestyivät tuomioistuimissa parhaiten ensimmäisinä annetut rikosnimikkeet, joiden esitutkinta oli voitu aloittaa ajantasaisemmin. Ihmiskauppakokonaisuuden kannalta merkittäviä todisteita oli esimerkiksi saatettu ehtiä hyväksikäyttäjän toimesta hävittää, kun tapahtunutta oli ensin tutkittu ainoastaan yksittäisenä raiskauksena tai pahoinpitelynä. Vastaavanlaisiin haasteisiin esitutkinnan kannalta viitattiin myös apulaisoikeuskanslerin päätöksessä liittyen poliisin ja syyttäjien menettelyyn sekä ihmiskaupan tutkintaan.³⁴

Poliisihallituksen ohjeessa ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttumisesta sekä ihmiskaupan uhrien auttamisesta ohjeistetaan, että mikäli ihmiskaupasta on viitteitä, lähtökohtaisesti tekoa tulee tutkia ihmiskauppa- tai törkeä ihmiskauppa -nimikkeellä. Tutkinnassa on huomioitava myös teot, jotka täyttävät jonkin muun rikoksen tunnusmerkistön ihmiskaupan ohella. Ohjeen mukaan ihmiskaupparikoksen luonteesta johtuen rikosprosessi tulee saattaa loppuun mahdollisimman nopeasti. Lisäksi ohjeen mukaan ihmiskaupparikosta sekä esimerkiksi paritusta tutkittaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota tekoon, teon olosuhteisiin ja uhrin asemaan, jotta mahdollinen ihmiskauppa voidaan paljastaa ja mahdolliset ihmiskaupan uhrin saadaan auttamisjärjestelmän piiriin.³⁵

Lähes puolessa selvityksen tapauksista hyväksikäyttäjä jatkoi vainoamista vielä esitutkinnan aikana ja päätyttyäkin, ja poliisilaitokselta neuvottiin asiakasta tekemään kaikista vainoamisista uudet rikosilmoitukset. Näin samassa kokonaisuudessa saattoi alkaa uusia tutkintoja eri rikosnimikkeillä rikosprosessin aikana. Vaikka yksittäiset teot tuleekin kirjata erillisinä rikosilmoituksina³⁶, monissa tapauksissa uusien ilmoitusten ei katsottu olevan osa ihmiskauppakokonaisuutta, vaikka asianomistaja ja epäilty olivat samat. Tämä korostui tapauksissa, joissa asiakas joutui tekojen kohteeksi eri alueilla, ja rikosilmoitukset tehtiin eri poliisilaitoksille. Mikäli asiakas, oikeudenkäyntiavustaja tai

34 OKV/1233/70/2021, s. 25–26.

35 POL-2020-38265, s. 6.

36 HE 222/2010 vp, s. 175.

Rikosuhripäivystyksen työntekijä ei olisi ilmoittanut eri poliisilaitoksille meneillään olevista, samaan ihmiskauppakokonaisuuteen liittyvistä tutkinnoista, eivät eri poliisilaitokset olisi selvityksen tapauksissa olleet tietoisia niistä kaikista. Joissakin tilanteissa tekojen ei asiakkaan, oikeudenkäyntiavustajan tai Rikosuhripäivystyksen työntekijän pyynnöstäkään katsottu olevan osa ihmiskauppakokonaisuutta, eikä niitä siitä syystä aina huomioitu syyteharkinnassa.

Selvityksen tapauksista 6 % oli ensin kirjattu esiselvityksinä, jotka eivät edenneet esitutkintaan. Osassa näistä tapauksista uhriksi joutunutta henkilöä ei oltu kuultu ennen kuin viranomaisen oli esiselvityksen perusteella päättänyt, ettei rikosta ollut tapahtunut. Suurin osa näistä tapauksista eteni myöhemmin esitutkintaan, kun asiakas sai tutkintapyynnön teossa apua. Joissakin tapauksissa tutkintaa ei avattu, sillä tapaus oli esitutkintaviranomaisen näkemyksen mukaan epäuskottava. Tämä korostui sellaisten henkilöiden kohdalla, joilla oli mielenterveyden haasteita tai päihderiippuvuus. Vaikka varmuutta hyväksikäytöstä ei olisikaan ollut, on arviointia tehdessä syytä huomioida, että mielenterveyden haasteet ja päihderiippuvuus ovat hyväksikäytölle altistavia tekijöitä, eivätkä henkilöt aina kykene kertomaan kokemuksistaan kronologisesti ja johdonmukaisesti. Joissakin tapauksissa taas tutkintaa ei oltu avattu, koska asiakas oli Suomen kansalainen ja olisi esitutkintaviranomaisen näkemyksen mukaan ollut "vapaa kävelemään tilanteesta pois".

Apulaisoikeuskansleri on Poliisin ja syyttäjien menettelyä sekä ihmiskaupan tutkintaa koskevassa ratkaisussaan todennut:

"Vaikka lain sanamuoto "syytä epäillä" jättää avoimuutensa vuoksi esitutkinnan aloittamista harkitsevalle tutkinnanjohtajalle harkintavaltaa, esitutkinnan aloittamiskynnys ei saisi olla liian korkealla. Sillä, tekeekö poliisi ensin esiselvityksen vai aloittaako asiassa esitutkinnan ja selvittää esitutkinnassa, onko asiassa tapahtunut rikos, on merkitystä erityisesti asianomistajan oikeuksiin. Asianomistaja voi saada oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) mukaisen avustajan vasta, kun asiassa on aloitettu esitutkinta".³⁷

Hallituksen esityksessä eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi, todetaan, että tulkittaessa lain 3 luvun 3 §:ää tulee huomioida, että rajatapauksissa, vakavien rikosten kohdalla, korostuu selvittämisen intressi. Esitutkintaa ei voi lykätä siksi, että rikos olisi vaikeaa selvittää tai näyttää toteen. Rikoksen tekemisestä ei esityksen perusteella vaadita varmuutta tai suurta todennäköisyyttä.³⁸

37 OKV/1233/70/2021, s. 25.

38 HE 222/2010 vp, s. 177.

Asiakkaan uskallukseen tehdä rikosilmoitus hyväksikäyttötilanteessa ollessaan tai nopeasti siitä irtauduttuaan, vaikutti, kokiko asiakas saamansa tukipalvelut asianmukaisiksi ja oliko hänellä niin sanottua turvaverkkoa Suomessa. Osa asiakkaista päätti olla viemättä asiaa esitutkintaviranomaisten tietoon, koska heillä ei kokemuksensa mukaan ollut riittävästi sosiaali- ja terveydenhuollon tarjoamia tukipalveluita kannattelemaan rikosprosessin ajan. Joissakin tapauksissa asiakas ja avustaja kokosivat tarvittavat lausunnot ja todisteet itse esitutkintapyyntönsä tueksi, jotta tapauksen esitutkinta avattaisiin ihmiskauppa- tai törkeä ihmiskauppa -nimikkeellä viivästyksettä.

Valtaosa asiakkaista pelkäsi oman ja mahdollisten lastensa turvallisuuden puolesta, kun hyväksikäyttäjälle ilmoitettaisiin tutkinnan avaamisesta. Asiakkaat toivoivatkin, että esitutkintaviranomainen on heihin yhteydessä ennen, kuin tieto saavuttaa tekijän. Asiakkaalle ei ole kuitenkaan mahdollista aukottomasti luvata, että häntä informoitaisiin asiasta ajoissa etukäteen. Mikäli tekijä esimerkiksi pyytäisi poliisilaitokselta itseään koskevia merkintöjä, saisi hän tiedon tutkinnan avaamisesta esitutkintaviranomaisen sitä tietämättä. Asiakkaiden kanssa pyrittiinkin varmistamaan, että mahdolliset turvallisuutta koskevat järjestelyt ja akuutin turvauhan varalta tehty turvasuunnitelma olivat valmiina ennen kuin rikosilmoitus jätettiin tai heitä kuultiin asiassa.

Pieni osa rikosilmoituksen tehneistä asiakkaista halusi myöhemmin ”vetää rikosilmoituksensa pois” ja keskeyttää rikosprosessin. Selvityksen tapauksissa kyseessä on kuitenkin virallisen syytteen alaiset rikokset, eikä keskeyttäminen asiakkaan tahdosta ollut periaatteessa mahdollista. Käytännössä keskeyttäminen kuitenkin onnistui, kun asiakas ei enää tehnyt yhteistyötä esitutkintaviranomaisten kanssa, eikä tutkinta ollut ennen sitä edennyt. Toive esitutkinnan keskeyttämisestä oli kaikissa tapauksissa seurausta hyväksikäyttäjän tai yhteisön painostuksesta tai vainoamisesta.

Yleisimmin asiakkaat eivät halunneet saattaa tapaustaan esitutkintaviranomaisten tietoon seuraavista syistä:

- Tekijän tai tekijöiden painostus olla vakavien seuraamusten uhalla kertomatta tapahtumista kenellekään.
- Pelko seurauksista, kuten:
 - Pelko, etteivät viranomaiset pysty suojaamaan, kun hyväksikäyttäjä saa kuulla esitutkinnan avaamisesta.
 - Pelko maasta poistamisesta tilanteen tultua viranomaisten tietoon.
 - Pelko lasten kiireellisestä sijoituksesta tilanteen tultua viranomaisten tietoon.
 - Pelko lasten kuormittumisesta rikosprosessin aloittamisesta seuraavien toimien vuoksi.

- Pelko seurauksista tekijälle, erityisesti, jos tekijä on perheenjäsen, jolle ei lähtökohtaisesti toivoisi hankaluuksia.
- Pelko tulla suljetuksi perheen tai yhteisön ulkopuolelle tai pelko aloittaa itsenäinen elämä ilman läheisiä ihmisiä.
- Ennakoimattomuus, miten oma tilanne etenee ja miten pitkä ja raskas tuleva prosessi olisi.
- Pelko kunniaan liittyvän väkivallan eskaloitumisesta ja kuolemasta.
- Halu jättää kertomatta omista kokemuksista kenellekään.
- Luottamuspula viranomaisia kohtaan.
- Häpeä asioista, joita itselle on tapahtunut.

Osa asiakkaista, jotka eivät halunneet tehdä rikosilmoitusta seurausten pelon ja prosessin ennakoimattomuuden vuoksi, saivat Rikosuhripäivystyksen järjestämänä keskustella anonyymisti tilanteestaan ihmiskauppailmiötä ymmärtävän esitutkintaviranomaisen kanssa ennen kuin tekivät lopullisen päätöksen rikosilmoituksen jättämisestä. Keskustelu järjestettiin asiakkaalle turvallisessa tilassa, kuten Rikosuhripäivystyksen toimistolla. Näin esitutkintaviranomainen kykeni esimerkiksi arvioimaan ja kertomaan, millä nimikkeellä tapausta mahdollisesti tutkittaisiin, miten tapaus mahdollisesti etenisi ja minkälaisia toimenpiteitä asiakkaan turvaamiseksi voitaisiin mahdollisesti tehdä.

Asiakkaat kokivat edellä mainitun, niin sanotun anonyymin puhuttamisen mallin erittäin hyödyllisenä esimerkiksi tilanteissa, joissa arvioivat tekijän olevan erityisen vaarallinen tai joissa olivat itse syyllistyneet rikoksiin pakotettuina ja pelkäsivät, etteivät viranomaiset pitäisi tarinaa uskottavana. Rikosnimikkeen arvioinnilla oli merkitystä esimerkiksi tapauksissa, joissa asiakkaan oli mahdollista hakea ihmiskaupan uhrin oleskelulupaa, mikäli tapauksesta avattaisiin tutkinta kyseisellä nimikkeellä. Suurin osa asiakkaista toivoi keskustelun ja pohdinnan jälkeen, että asiassa avataan esitutkinta.

5.2 Asianomistajan kuuleminen

Rikosilmoituksen tehneistä asiakkaista alle kymmenesosa kuultiin kuukauden kuluessa rikosilmoituksen jättämisestä. Noin viidesosa pääsi kuultavaksi 1–3 kuukauden kuluessa rikosilmoituksen jättämisestä. Joissakin tapauksissa asiakasta kuultiin vasta yli vuosi rikosilmoituksen jättämisen jälkeen. Valtaosaa asiakkaita kuultiin esitutkinnassa useammin kuin kerran. Tavallisesti kuulustelut järjestettiin kuukauden sisällä toisistaan riippuen muista esitutkinnan toimista. Joissakin tapauksissa ensimmäisen ja toisen kuulustelukerran välillä oli kulunut yli puoli vuotta, ja joissakin jopa yli vuosi. Osassa tapauksia epäiltyä tai keskeisiä todistajia ei ollut tavoitettu, eikä tutkintaa oltu voitu suorittaa aiemmin loppuun.

Osassa tapauksia esitutkinta oli esitutkintaviranomaisen mukaan tutkintojen priorisoinnista johtuen seissyt, ja kuulustelut aloitettiin pitkän ajan kuluttua ikään kuin uudelleen, uuden tutkijan toimesta.

Pääsääntöisesti asiakkaat kokivat voimavarojensa riittävän parhaiten, kun kuulusteluja järjestettiin esimerkiksi 4–5 tuntia kerrallaan useampana eri päivänä, sen sijaan, että kuulustelut kestivät kerrallaan 8 tuntia tai enemmän. Monet asiakkaat kokivat hyödyllisenä, että kuulustelu järjestettiin heille turvallisessa ympäristössä, kuten turvakodissa.

Poliisihallituksen ohjeen mukaan poliisilla on ihmiskauppa-asioissa korostunut velvollisuus huolehtia esitutkinnassa asianomistajan oikeuksien toteutumisesta.³⁹ Esitutkintaviranomaisen on huolehdittava, että asianomaisen oikeus käyttää avustajaa toteutuu.⁴⁰ Useita asiakkaita kuitenkin kuultiin ensimmäisen kerran ilman avustajan läsnäoloa. Mikäli asiakkaalla ei ollut avustajaa ennen Rikosuhripäivystykseen ohjautumistaan, auttoi Rikosuhripäivystyksen työntekijä asiaan perehtyneen avustajan löytämisessä. Lähes kaikki selvityksen asiakkaat olivatkin saaneet apua avustajan löytämiseen Rikosuhripäivystykseltä tai ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmältä.

Niissä tapauksissa, joissa asiakas oli Rikosuhripäivystyksen asiakkaana jo esitutkinnan aikana, oli Rikosuhripäivystyksen tukihenkilö asiakkaan mukana kuulusteluissa. Useissa tapauksissa asiakkaan ensimmäinen kuulustelu oli kuitenkin järjestetty ilman tukihenkilön läsnäoloa, ilman että esitutkintaviranomainen oli esitutkintalain 4 luvun 18 §:n mukaisesti kertonut mahdollisuudesta tukihenkilöön.

Honkatukian tutkimuksessa, jossa tarkasteltiin rikosprosessia uhrin kannalta, todetaan, että seksuaalirikoksen uhrien kohdalla rikosprosessi voi olla raskas kokemus. Näin tukihenkilön ja avustajan läsnäolo on erityisen tärkeää. Kun uhrin tukeminen on tukihenkilön vastuulla, parhaimmillaan muilla rikosprosessin toimijoilla on mahdollisuus keskittyä asiakysymyksiin. Tukihenkilön mukana olo näyttikin lisäävän uhrin tyytyväisyyttä koko rikosprosessia kohtaan.⁴¹

Joissakin tapauksissa asiakas kertoi kokeneensa esitutkintaviranomaisen painostaneen häntä suostumaan kuulemiseen ilman oikeudenkäyntiavustajaa tai tukihenkilöä. Näissä tapauksissa asiakas oli pelännyt hänelle koituvan harmia siitä, ettei hän suostuisi.

39 OKV/1233/70/2021, s. 64.

40 POL-2020-38265, s. 8.

41 Honkatukia 2011. Aineistona tutkimuksessa käytettiin kyselyä, joka oli suunnattu tukipalveluihin yhteyttä ottaneille uhreille ja heidän läheisilleen. Kyselyyn vastasi noin 250 henkilöä. Lisäksi tutkimusaineisto koostui viranomaisten ja järjestöjen edustajien haastatteluista. Ks. OM:n mietintöjä ja lausuntoja 2018:44, s. 33–35.

Erytisesti tapauksissa, joita ensin tutkittiin pahoinpitely-nimikkeellä, oli asiakasta saatettu kuulla ainoastaan puhelimitse. Esitutkintaviranomainen ei kuitenkaan näissä tapauksissa voinut varmistua siitä, että asiakas tosiasiallisesti oli turvallisessa ja rauhallisessa tilassa, jossa voisi kertoa tilanteestaan totuudenmukaisesti. Aina näin ei asiakkaiden kertoman mukaan ollutkaan ollut, vaan hyväksikäyttäjä oli valvonut, mitä puhelun aikana sanottiin. Mikäli asiakkaalle oli myöhemmin pyydetty uutta kuulustelua kasvotusten, järjestyi tämä pääsääntöisesti. Mikäli tutkinta avattiin myöhemmin ihmiskauppa-nimikkeellä, kuultiin asiakasta niin ikään pääsääntöisesti uudelleen kasvotusten.

Selvityksen asiakkaiden tapauksissa oli huomioitu esitutkintalain 7 luvun 21 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaisesti, että kuulustelija oli, asianomistajan niin toivoessa, hänen kanssaan samaa sukupuolta. Kuulustelijan sukupuolella oli asiakkaiden kertoman perusteella vain harvoin merkitystä, kun taas tulkin toivottiin useimmiten olevan samaa sukupuolta.

Rikosuhripäivystyksen asiakastyön havaintojen perusteella kuulustelun onnistumisen kannalta on erittäin merkittävää, onko asiakas kokenut kuulustelijan luottamusta herättävänä. Mikäli asiakas on kokenut, ettei voinut luottaa kuulustelijaan, on kokenut tullessaan kohdelluksi epäasiallisesti, tai on kokenut, ettei hänen kertomaansa uskota, ei hän todennäköisesti ole uskaltanut tai halunnut kertoa tilanteestaan todenmukaisesti.

Rikosuhripäivystyksen asiakastyön havaintojen perusteella asiakkailta on pääsääntöisesti ymmärrys siitä, että tutkijan on kysyttävä yksityiskohtaisia, intiimiltä tuntuja kysymyksiä. Asiakkaiden kokemuksen mukaan sillä on kuitenkin merkitystä, millä tavalla kuulustelija niistä kysyy: jos kuulustelija on ollut asiakkaan mielestä kunnioittava ja luottamusta herättävä, kykenee hän todennäköisemmin kertomaan kokemastaan totuudenmukaisesti eikä arvioi tilanteen olevan yhtä kuormittava ja uudelleentraumatisoiva.

Asiakkaiden tapausten perusteella tehdyt havainnot osoittavat, että parhaissa tapauksissa kuulustelija vaikutti toimivan uhrilähtöisesti ja traumainformoidusti, pysyen kuitenkin tarvittavalla tavalla tutkinnan kannalta neutraalina. Riippumatta rikosprosessin lopputulemasta, näissä tapauksissa asiakas saattoi vielä vuosienkin jälkeen kokea kannattelevana ja toipumistaan edistäneenä seikkana, että oli tullut kuulluksi ja kohdatuksi esitutkintaviranomaisen toimesta. Vastaavalla tavalla monet asiakkaat, jotka kokivat tullessaan kohdelluksi kuulustelussa epäasiallisesti ja vähättelevästi, syyllistivät itseään rikosprosessiin lähtemisestä vielä vuosienkin jälkeen, ja tunsivat epäluottamusta viranomaisia kohtaan.

Kuulustelu videoitiin tai äänitallennettiin vain alle 6 %:ssa selvityksen tapauksista. Oikeusministeriön työryhmän mietinnössä koskien rikosprosessin tehostamista kuitenkin todetaan, että nykyisen esitutkintalain mukaisesti video- tai äänitallennetta on mahdollista hyödyntää varsin laajasti. Tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan hyödynnetä kaikella sen potentiaalilla. Erytisesti, jos kuulusteltava itse pyytää tilanteen tallentamista, tulisi

tallennus tehdä, mikäli tallenteen tekemättä jättämiselle ei ole mitään hyväksyttävää perustetta.⁴² Työryhmän mietinnössä kuultiin oikeuspsykologian dosentti Julia Korkmania. Korkman korosti osaltaan kuulusteluiden videoimisen tärkeyttä:

”Kuulustelupöytäkirja kuvastaa väistämättä pöytäkirjan laatijan näkemyksiä, eikä pöytäkirja usein voi antaa täysin objektiivista kuvaa kuulusteluiden kulusta. Tutkimusten mukaan videointi voi myös parantaa kuulustelumenetelmiä. Videointi mahdollistaa kuulustelijan toiminnan arvioinnin esimerkiksi tilanteissa, joissa esitetään väite kuulustelutilaisuudessa tapahtuneesta painostuksesta tai muusta epäasiallisesta toiminnasta. Yleisiä ovat myös kuulusteltavan tekemät väitteet kuulustelun kirjaamisesta väärin, joihin niin ikään videoiminen voisi auttaa. Kertomuksessa mahdollisesti esiintyviä ristiriitoja myöhemmin prosessin aikana voidaan arvioida helpommin ja tutkimusten mukaan myös riski väriin tunnustuksiin on pienempi erityisesti nuorten kohdalla. Systemaattisella videoimisella voidaan edelleen kerätä tietoa kuulusteluiden laadusta ja kehittää koulutusta. Lisäksi kansainvälisesti kehitys on selkeästi videoinnin hyödyntämistä lisäävään suuntaan.”⁴³

Kuulustelujen video- ja äänitallentamista suositellaan uhridirektiivin johdanto-osan kohdassa 53, erityisesti tapauksissa, joissa on toissijaisen tai toistuvan uhriksi joutumisen, pelottelun tai kostotoimien riski tekijän toimesta.⁴⁴

Niissä selvityksen tapauksissa, joissa rikosprosessi oli edennyt esitutkinnasta tuomioistuinvaiheeseen, voitiin havaita haasteita, joilta olisi todennäköisesti vältytty, jos kuulustelu olisi tallennettu. Tällaisia olivat esimerkiksi tulkkaukseen liittyvät epäselvyydet: mikäli tulkki ja asiakas eivät olleet esitutkinnan aikana täysin ymmärtäneet toisiaan tai olivat

42 OM:n työryhmämietintö 2022:14, s. 44.

43 OM:n työryhmämietintö 2022:14, s. 46.

44 Uhridirektiivin johdanto-osan kohdan 53 mukaan toissijaisen tai toistuvan uhriksi joutumisen, pelottelun tai kostotoimien riskiä rikosentekijän toimesta tai rikosoikeudelliseen menettelyyn osallistumisen seurauksena olisi rajoitettava toteuttamalla menettely yhteen sovitetulla tavalla ja kunnioittavasti siten, että uhri voi luottaa viranomaisiin. Yhteydenpito toimivaltaisiin viranomaisiin olisi tehtävä mahdollisimman vaivattomaksi, samalla kun viranomaisten ja uhrin välistä tarpeetonta yhteydenpitoa rajoitetaan esimerkiksi tallentamalla kuulustelut videolle ja sallimalla tallenteen käyttö tuomioistuin-käsittelyssä. Direktiivin johdanto-osan 57 kohdan mukaan ihmiskaupan, terrorismin, järjestäytyneen rikollisuuden, läheisväkivallan, seksuaalisen väkivallan tai hyväksikäytön, sukupuoleen perustuvan väkivallan ja viharikosten uhrilla sekä vammaisella uhrilla ja lapsiuhrialla on suuri alttius toissijaiselle tai toistuvalla uhriksi joutumiselle, pelottelulle tai kostotoimille. Tällaisen uhrin vaaraa joutua uudelleen uhriksi taikka pelottelun tai kostotoimien kohteeksi olisi arvioitava erityisen huolellisesti, ja selvänä ennakko-oletuksena olisi oltava se, että kyseisen uhrin hyväksi toteutetaan erityisiä suojelutoimenpiteitä.

puhuneet jossakin määrin eri murretta, saattoi syntyä yksittäisiin, teon kannalta olennaisiin termeihin liittyviä väärinkäsityksiä. Näissä tapauksissa asiakas kertoi käyttäneensä säännönmukaisesti samaa, tekoa kuvaavaa termiä koko rikosprosessin ajan, mutta useita vuosia aiemmin järjestetyssä kuulustelussa käytetty tulkki oli kääntänyt termin eri tavalla, kuin oikeudenkäynnissä käytetty tulkki. Tämä vaikutti asiakkaan kertomuksen uskottavuuteen ennen kuin tulkkaukseen liittyvä väärinkäsitys selvisi.

Esitutkintalain 4 luvun 12 §:n mukaan esitutkintaviranomaisen on huolehdittava siitä, että asianosainen saa tarvitsemansa tulkkauksen. Lain mukaan tulkkina saa toimia rehellinen ja muuten tehtävään sopiva henkilö, jolla on tehtävän edellyttämät taidot. Esitutkintaviranomaisen on määrättävä tehtävään uusi tulkki, jos asianosaisen oikeusturva sitä edellyttää.

Pääsääntöisesti selvityksen asiakkaat kokivat tulkkauksen olleen kuulusteluissa hyvä. Asiakastapauksista tehtyjen havaintojen perusteella voitiin todeta, että viimeisten vuosien aikana tulkin käyttöön ja tulkkauksen laatuun on alettu esitutkintaviranomaisten toimesta kiinnittää enenevässä määrin huomiota. Asiakkaat eivät aina uskaltaneet kuulusteluissa kritisoida tulkkauksen laatua tai kertoa tulkin olevan oman yhteisön jäsen, vaikka heitä oli kannustettu tarvittaessa niin tekemään. Mikäli asiakas ja tulkki eivät vaikuttaneet ymmärtävän toisiaan, kuulustelu kuitenkin joissakin tapauksissa esitutkintaviranomaisen toimesta keskeytettiin, tai asiakkaan oikeudenkäyntiavustaja pyysi kuulustelun keskeyttämistä ja uuden kuulusteluajan sopimista. Joissakin tapauksissa asiakas kertoi kuulustelun jälkeen Rikosuhripäivystyksen työntekijälle, ettei ollut uskaltanut kertoa kuulustelussa tietyn tulkin läsnäolon vuoksi kaikkea, mitä halusi. Näissä tapauksissa asia saatiin asiakkaan toiveesta esitutkintaviranomaisen tietoon.

Esitutkintalain 4 luvun 19 §:n mukaisesti asianomistajalla on tietyissä lakiin kirjatuihin tapauksissa oikeus saada tieto vangin tai tutkintavangin vapauttamisesta ja vankilasta tai muusta säilytystilasta poistumisesta, mikäli hän on sitä pyytänyt. Tällaisia tapauksia ovat muun muassa henkeen, terveyteen, vapauteen tai rauhaan kohdistuneet rikokset ja seksuaalirikokset. Mikäli asianomistaja haluaa saada ilmoituksen, tulee hänen ilmoittaa tästä esitutkintaviranomaiselle tai syyttäjälle, joiden on ilmoitettava tieto asianomistajan pyynnöstä tuomioistuimelle.

Vain hyvin harvassa selvityksen asiakkaan tapauksessa esitutkintaviranomainen oli tiedottanut asiakasta edellä mainitusta mahdollisuudesta. Mikäli asiakas oli esitutkintavaiheessa ilmaissut esitutkintaviranomaiselle toiveensa saada tieto vapautumisesta, ei toive kuitenkaan ollut saavuttanut tuomioistuinta eikä näin ollen myöskään Rikosseuraamuslaitosta. Rikosseuraamuslaitoksen tulee saada tieto virallisesti tuomioistuimelta, eikä tietopyyntöä voida tehdä asianomistajan itsensä toimesta enää jälkikäteen. Mikäli tekijä jatkoi vainoamista vielä vangitsemisen jälkeen ja asiasta avattiin esitutkinta, oli

esitutkintaviranomaisilla taas mahdollisuus pyytää Rikosseuraamuslaitokselta toimia uhrin suojaamiseksi. Lisää asiakkaiden rikosprosessin aikana ja päätyttyä kokemasta uhkailusta ja vainoamisesta selvityksen kohdassa 5.4.

5.3 Rikosprosessin eteneminen

Useimman selvityksen tapauksen esitutkinta on selvityksen tekoajaan (helmikuussa 2023) vielä alussa, sillä 23 % tapauksista oli tullut Rikosuhripäivystyksen tietoon vuoden 2022 aikana, ja asiakkaiden tilanteita tarkasteltiin välillä 1.11.2022–31.1.2023. Viidesosassa selvityksen tapauksista esitutkinta on kestänyt yli kaksi vuotta tai enemmän. Useiden kohdalla tapaus on ollut syyteharkinnassa lähes vuoden ajan. Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan pakkoavioliittotapausten ja muiden seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksien rikosprosessien kesto rikosilmoituksen jättämisestä kärjioikeuden istuntoon on tyypillisimmin ollut neljästä viiteen vuotta. Tutkintanimikkeellä ei selvityksen perusteella ollut merkitystä prosessin kestoan.

Niissä tapauksissa, joissa esitutkinta oli edennyt nopeasti, se oli pääsääntöisesti päästy aloittamaan ajantasaisesti ihmiskauppa- tai törkeä ihmiskauppa -nimikkeellä hyväksikäytön vielä jatkuessa, tai epäilty tekijä oli tutkintavankeudessa ja tutkinta oli siitä syystä saatettu nopeasti loppuun.⁴⁵

Myöskään asiakkaan alaikäisyys ei selvityksen perusteella vaikuttanut merkittävästi esitutkinnan kestoan verrattuna täysi-ikäisten asiakkaiden esitutkintoihin. Mikäli esitutkinta oli alaikäisen uhrin kohdalla edennyt nopeasti, oli se edennyt nopeasti samoista edellä

45 Pakkokeinolain 3 luvun 14 §:n 1 momentin mukaan, kun tuomioistuin päättää läsnä olevan epäillyn vangitsemisesta, sen on, jollei syytettä jo ole nostettu, asetettava määräaika, jonka kuluessa syyte on nostettava. Aikaa syytteen nostamiselle ei saa määrätä pidemmäksi kuin on välttämätöntä esitutkinnan päättämiseksi ja syytteen valmistelemiseksi.

mainituista syistä kuin muissakin tapauksissa: tutkinnan ajantasaisuus tai epäillyn esitutkintavankeus. Kun alaikäiseen kohdistuessa rikosta tutkittiin törkeänä ihmiskauppana, epäilty voitiin ottaa tutkintavankeuteen herkemmin.⁴⁶

Joissakin tapauksissa esitutkinnan pitkä kesto ei tarkoittanut, että tutkinta olisi viivästynyt: kyseessä saattoi olla myös laajempi kokonaisuus, jossa näytön hankkimisen lisäksi kuultiin useita asianomistajia, todistajia ja epäiltyjä.

Kuten selvityksen kohdassa 5.1 on mainittu, esitutkinnan viivästyminen saattoi vaikuttaa näytön saatavuuteen niin, että osa näytöstä oli jo ehditty tuhota tai se ei muusta syystä ollut enää käytettävissä. Joissakin tapauksissa asiakas oli esimerkiksi kertonut esitutkintaviranomaisille tilanteista, jotka potentiaalisesti olivat tallentuneet julkisissa tiloissa oleviin valvontakameroihin. Valvontakameratallenteita ei kuitenkaan ollut enää saatavilla silloin, kun tutkintaviranomainen niitä pyysi.

Niissä tapauksissa, joissa esitutkinta vaikutti viivästyneen, tukinnan etenemisestä oli tasaisin väliajoin tiedusteltu joko asiakkaan, Rikosuhripäivystyksen työntekijän, oikeudenkäyntiavustajan tai ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän toimesta. Esitutkinnassa ei tutkijan mukaan kuitenkaan ollut käytännössä tapahtunut mitään. Monissa tapauksissa tiedustelun yhteydessä selvisi, että tapauksen tutkinta oli päätetty tai tapauksessa oli tehty syyttämättäjättämispäätös ilman, että asianomistajalle tai hänen oikeudenkäyntiavustajalleen oli siitä ilmoitettu.

Hieman alle viidesosassa selvityksen tapauksista esitutkinta oli ihmiskaupan osalta päätetty, vaikka asiakas oli aiemmin otettu ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään, ja hänet oli ihmiskauppaviitteiden perusteella tunnistettu ihmiskaupan uhriksi. Joissakin tapauksissa tutkinta oli päätetty ilman, että asianomistajaa tai asianomistajan nimeämiä

46 Rikoslain 25 luvun 3a §:n mukaan, jos ihmiskaupparikos kohdistuu kahdeksaatoista vuotta nuorempaan lapseen tai henkilöön, jonka kyky puolustaa itseään on olennaisesti heikentynyt ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosentekijä on tuomittava törkeästä ihmiskaupasta vankeuteen vähintään kahdeksi vuodeksi ihmiskaupasta. Lain esitöiden mukaan alaikäisyys johtaisi yleensä siihen, että tekoa on pidettävä törkeänä ihmiskauppana. Ks. HE 34/2004 vp, s. 99. Pakkokeinolain 2 luvun 11 §:ssä säädetään vangitsemisen edellytyksistä, jotka vastaavat saman luvun 5 §:n pidättämisen edellytyksiä. Pakkokeinolain 2 luvun 5 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan pidättää, jos rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta. Mikäli lievempi rangaistus kuin kaksi vuotta on säädetty, tulee 2 luvun 5 §:n 1 mom. 2 kohdan mukaisesti arvioida epäillyn henkilökohtaisia olosuhteita ja muita seikkoja. Perusmuotoisessa ihmiskaupassa rikoslain 25 luvun 3 §:n 2 momentin mukaan vähimmäisrangaistus on 4 kk vankeutta. Näin törkeästä ihmiskaupasta epäilty saadaan pidättää ja vangita yksinkertaisimmilla perusteilla ilman arviointia henkilön henkilökohtaisista olosuhteista tai muista seikoista.

todistajia oli kertaakaan kuultu. Myöskään kaikkea asianomistajan toimittamaa näyttöä ei ollut aina huomioitu. Suurin syy tutkinnan päätöksiin oli kuitenkin näytön puute, mikä pakkoavioliitto- ja muissa seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksissa onkin usein merkittävänä haasteena. Oikeusministeriön julkaisemassa Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö – Säännöksen soveltamiskäytäntö -selvityksessä oli todettu sama asia kyseisen selvityksen näkökulmasta.⁴⁷

Erityisesti pakkoavioliittotapauksissa, joissa mukana oli kunniaan liittyvää väkivaltaa ja tutkinta oli avattu ensin pahoinpitely-nimikkeellä, oli asiakasta usein viranomaisten toimesta kannustettu suostumaan rikoksen sovitteluun. Joissakin tapauksissa asiakas kertoi kokeneensa, että häntä oli painostettu rikoksen sovitteluun sekä viranomaisten että hyväksikäyttäjän ja oman perheen toimesta. Kun ihmiskauppakokonaisuutta ei ollut viranomaisten toimesta havaittu, ei voitu myöskään huomioida hyväksikäytön dynamiikasta johtuvaa sovittelun epätasa-arvoisuutta ja haitallisuutta, kuten selvityksen kohdassa 3.5 on todettu. Osassa tapauksia uhrin tilanne oli tullut Rikosuhripäivystyksen tai oikeudenkäyntiavustajan tietoon ennen varsinaisen sovittelun järjestämistä ja sovittelu oli tilanteen taustalla olevan kokonaisuuden paljastuttua peruttu.

Osa selvityksen tapauksista on edennyt käräjä- tai hovioikeuteen ihmiskauppa- tai törkeä ihmiskauppa -nimikkeillä. Useissa tapauksissa tuomioistuimeen eteni kuitenkin vain osa tutkinnassa olleista, ihmiskauppaa lievemmistä teoista, kun tapauksen tutkinta oli ihmiskaupan osalta ihmiskauppaviitteistä huolimatta keskeytetty. Selvityksessä ei eritellä tuomioistuimeen edenneitä tapauksia, jotta tapausten vähäisyyden vuoksi asiakkaita ei voida yksilöidä. Kaikki selvityksen tapaukset on käsitelty suljetuin ovin. Selvityksen tapauksissa voitiin havaita samankaltaisia seikkoja, kuin mitä oikeusministeriön julkaiseman Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö - Säännöksen soveltamiskäytäntö -selvityksen johtopäätöksissä on todettu.⁴⁸

5.4 Asiakkaan kokemus vainoamisesta ja uhkailusta rikosprosessin aikana ja sen jälkeen

Lähes puolet selvityksen asiakkaista koki tilanteesta irtautumisen jälkeen, rikosprosessin aikana, häirintää, uhkailua ja vainoamista hyväksikäyttäjän taholta. Osassa tapauksia uhkailuun ja vainoamiseen osallistui myös muita henkilöitä, kuten perheen tai yhteisön jäseniä, tai muita tekijän vaikutuspiirissä olevia henkilöitä. Yksittäisissä tapauksissa vainominen ja uhkailu ovat jatkuneet vielä tekijän saaman tuomion jälkeenkin.

47 Melander - Mahmood 2022, s. 112.

48 Melander - Mahmood 2022, s. 110–113.

Tyypillisimmin teot tapahtuivat digilaitteiden välityksellä, mutta joissakin tapauksissa myös kasvotusten henkisenä ja fyysisenä väkivaltana. Joissakin tapauksissa hyväksikäyttäjä oli onnistunut asentamaan paikantimen asiakkaan tai lapsen puhelimeen asiakkaan huomaamatta. Useista asiakkaista levitettiin hyväksikäyttäjän toimesta perättömiä huhuja tai arkaluontoista materiaalia, kuten tekijän hallussa olevaa seksuaalisuutta loukkaavaa kuvamateriaalia. Mikäli tapauksessa oli kunniaan liittyvän väkivallan uhka, materiaalin levittäminen saattoi merkitä asiakkaalle hengenvaaraa, ja kaikissa tapauksissa asiakas kertoi sen aiheuttavan myös häpeää. Joissakin tapauksissa hyväksikäyttäjä tai hänen vaikutuspiirissään olevat henkilöt tekivät asiakasta koskevia, perättömiä rikosilmoituksia tai lastensuojeluilmoituksia. Nämä kuormittivat asiakkaita, vaikka niistä ei heille aiheutunutkaan varsinaisia seuraamuksia.

Usein tekijät pyrkivät vaikuttamaan uhriin myös yhteisten lasten kautta, mikäli tekijällä oli oikeus tavata lapsia valvomatta tai olla heihin yhteydessä. Asiakkaiden kertoman mukaan tekijät pyrkivät vaikuttamaan lasten mielipiteeseen äidistään uskottelemalla heille perättömiä äitiä loukkaavia asioita tai yrittämällä urkkia äidin ja lasten asuinpaikkaa. Joissakin tapauksissa vainoaminen, uhkailu ja väkivalta kohdistui myös lapsiin, ja asiakas uskoi lapsikaappauksen riskin olevan olemassa.

Eryteisesti pakkoavioliittotapauksissa hyväksikäyttäjät pyrkivät vaikuttamaan asiakkaaseen myös asiakkaan perheen tai muiden sukulaisten kautta. Mikäli asiakkaan perhe asui Suomen ulkopuolella, saattoivat uhkailu ja kostotoimet ulottua myös heihin. Toisinaan asiakkaan uusi asuinpaikka ja puhelinnumero paljastuivat hyväksikäyttäjälle aina uudelleen Suomen ulkopuolella asuvan perheen kautta. Perheenjäsenet olivat painostuksen ja uhkailun alaisina luovuttaneet ne hyväksikäyttäjälle.

Jatkuvaan uhkailuun ja vainoamiseen puuttuminen oli kaikissa tapauksissa hyvin haastavaa. Kuten selvityksen kohdassa 4.3 on todettu, vain harva selvityksen asiakas päätyi lopulta hakemaan lähestymiskieltoa ja ne, jotka hakivat, eivät kokeneet hyötyvänsä siitä edes symbolisessa merkityksessä, sillä hyväksikäyttäjät rikkoivat lähestymiskieltoa jatkuvasti. Vaikka useimmat asiakkaat tekivät jokaisesta heihin kohdistuneesta teosta rikosilmoituksen, oli poliisilla selvityksen asiakkaiden tapauksissa hyvin vähän konkreettisia ja toimivia keinoja puuttua kostotoimiin. Kuten selvityksen kohdassa 4.3 on todettu, jatkuva vainoaminen vaikutti asiakkaiden kokemuksen mukaan erittäin negatiivisesti heidän toimimiseensa ja itsenäisen arjen vakautumiseen.

Useilla asiakkailla oli turvakielto, jotta asuinpaikka ei vahingossakaan tulisi hyväksikäyttäjän tietoon mitään reittiä. Joissakin tapauksissa asuinalue on kuitenkin paljastunut oikeudenkäynnin yhteydessä, kun asianomistaja on istuntosalissa anonut korvausta

matkakuluista. Korvattavan julkisen kulkuneuvon matkalipun hinnan perusteella hyväksikäyttäjä on onnistunut päättelemään asiakkaan asuinseudun. Osa asiakkaista olikin päättänyt tästä syystä olla anomatta korvausta.

Niissä tapauksissa, joissa hyväksikäyttäjä oli tuomittu vankeuteen, ei asiakkaalle aina vankilasta ilmoitettu hyväksikäyttäjän vapautumisesta tai muusta vankilasta poistumisesta, vaikka hän olisi esitutkintalain 4 luvun 19 §:n mukaisesti pyytänyt tiedonsaantioikeutta. Joissakin tapauksissa tieto taas tavoitti asiakkaan aina ajantasaisesti.

Usein niissä pakkoavioliittotapauksissa, joissa vainoaminen ja uhkailu olivat yhtäkkiä päättyneet, asiakkaille oli selvinnyt, että hyväksikäyttäjä oli avioitunut uudelleen, ja tuonut uuden puolison Suomeen.

6 Alaikäiset Suomessa seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrit

Selvityksen kohdassa kuusi käsitellään alaikäisenä Suomessa seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien, mukaan lukien pakkoavioliitot, tilanteista tehtyjä havaintoja sekä kootaan aiemmin selvityksessä käsitellyt, alaikäisiin liittyvät havainnot yhteen.

Alaikäisiä koskeva kohta perustuu selvityksen tapauksista tehtyihin havaintoihin sekä Rikosuhripäivystyksen asiakastyössä tehtyihin havaintoihin.

Yhteensä 29 % selvityksen asiakkaista on ollut ihmiskaupparikoksen tapahtuma-aikaan tai alkaessa alaikäisiä (pakkoavioliittotapaukset 29 %, muut seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrit 30 %). Kuitenkin heistä 25 % on kertonut tilanteestaan ja saanut siihen apua vasta täysi-ikäistyttyään (pakkoavioliittotapaukset 26 %, muut seksuaaliväkivaltaa kokeneet ihmiskaupan uhrit 25 %).

Selvityksessä tarkastellut alaikäiset asiakkaat olivat kaikki olleet yli 10-vuotiaita joutuaan ilmi tulleeseen ihmiskauppatilanteeseen.

Selvityksen tapausten ja Rikosuhripäivystyksen asiakastyön havaintojen perusteella alaikäisyys tai nuori ikä eivät sellaisenaan altistaneet hyväksikäytön kohteeksi joutumiselle, mutta yksikin muu haavoittuvuustekijä yhdessä nuoren iän kanssa vaikutti selvityksen tapauksissa aiheuttavan suuremman riskin joutua ihmiskaupan kohteeksi sekä teki tilanteesta irtautumisesta haasteellisempaa.

Pakkoavioliittotapauksissa nuori ikä yhdessä kunniaan liittyvän kontrollin ja väkivallan, perheen ja yhteisön elämänvalintoja määrittävän roolin sekä omista oikeuksista tietämättömyyden kanssa altistivat hyväksikäytön kohteeksi joutumiselle. Vaikka asiakas olisi syntynyt tai kasvanut Suomessa, hänellä ei ollut ollut tosiasiallista mahdollisuutta kieltäytyä esimerkiksi vanhempien alkuperäiseen kotimaahan tehdystä matkasta, minkä aikana hän tiesi joutuvansa avioitumaan perheen ja suvun sopivaksi katsoman miehen kanssa.

Nuori ikä ja edellä mainitut seikat altistivat pakkoavioliittoon joutumiselle ja tilanteessa pysymiselle myös niissä tapauksissa, joissa asiakas oli kasvanut ja avioitunut Suomen ulkopuolella ja tullut Suomeen joko perhesideperustaisella oleskeluluvalla tai yhdessä puolisonsa kanssa turvapaikanhakijana. Joissakin tapauksissa asiakas oli todellisuudessa

selvästi alaikäinen, mutta hänen ikänsä oli henkilöpapereissa väärennetty täysi-ikäiseksi.⁴⁹ Tämä aiheutti tilanteesta irtautumisen hetkellä viiveen oikeanlaisten, lapselle suunnattujen tukipalveluiden ja suojelutoimien saamisessa.

Muiden seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien kohdalla esimerkiksi lapsuudenaikaiset hyväksikäytön kokemukset, mielenterveyden haasteet, haastavat kotiolot, ylisukupolvisen väkivallan kokemukset, päihderiippuvuus, tietämättömyys omista oikeuksista sekä fyysisten ja henkisten rajojen asettamisen haasteet, saattoivat altistaa tilanteeseen joutumiselle. Tyypillisimmin näissä tapauksissa hyväksikäyttäjä oli joko poikaystävä, luotettavaksi aikuiseksi tekeytynyt henkilö tai asiakkaan oma kaveriporukka.

Joissakin tapauksissa asiakasta oli tilanteessa painostettu käyttämään huumausaineita ja muita päihteitä ensimmäistä kertaa elämässään, ja toisissa tapauksissa tilanne oli alkanut päihteiden saamista vastaan tehtyjen tekojen kautta. Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan erityisesti lastensuojelulaitoksessa asuvien, niin sanotusti ”hatkailevien” nuorten kohdalla samassa hyväksikäyttökokonaisuudessa heidät saatetaan myös pakottaa tekemään rikoksia, kuten huumausainerikoksia tai varkauksia.

Onkin huomionarvoista, että erityisesti alaikäisten, päihteiden käytöllä ja rikosten teolla oireilevien nuorten kohdalla sama henkilö on saattanut sekä joutua ihmiskaupan uhriksi että syyllistyä oma-aloitteisesti itse rikosiin. Monissa tapauksissa näin on saattanut käydä useiden eri poliisilaitosten alueilla. Tämä näkökulma tulee ottaa huomioon alaikäisten tekemiä rikoksia tutkiessa, jolloin mahdollisia hyväksikäyttö- ja ihmiskauppatapauksia voisi tutkinnan yhteydessä paljastua.

Useimmat alaikäiset asiakkaat eivät ihmiskauppatilanteen aikana olleet tiedostaneet olevansa vakavan hyväksikäytön uhreja, sillä pääasiassa hyväksikäyttäjä oli joku heidän luotettavaksi kokemansa henkilö. Joissakin tapauksissa asiakas kertoi kokeneensa, että hyötyi esimerkiksi seksuaalipalveluiden myymisestä myös itse. Toisissa tapauksissa asiakas kertoi kokeneensa, että oli ollut täysin hyväksikäyttäjän määräysvallan alla, manipuloituna ja alistettuna. Asiakas oli tiedostamattaan saattanut myös osallistua toisten lasten painostamiseen mukaan hyväksikäyttötilanteeseen.

49 Nykyisen avioliittolain 2 luvun 4 § mukaan alaikäinen ei Suomessa saa solmia avioliittoa. Ulkomailla alaikäisenä solmittu avioliitto voidaan voimassaolevan lainsäädännön nojalla jättää tunnustamatta, jos yksittäistapausta koskeva harkinta johtaa oikeusjärjestyksemme perusteiden vastaiseen tulokseen. Ks. HE 172/2021 vp, s. 15.

Selvityksen tapausten ja Rikosuhripäivystyksen asiakastyössä tehtyjen havaintojen perusteella pakkoavioliittotapauksissa alaikäisten ja täysi-ikäisten kohdalla tilanteesta irtautumista estivät kutakuinkin samat seikat. Alaikäisten kohdalla kuitenkin korostui vakavan kunniaan liittyvän väkivallan lisäksi riippuvuus aviomiehestä, omasta perheestä ja yhteisöstä sekä pelko oman perheen saattamisesta häpeän kohteeksi.

Muiden seksuaaliväkivaltaa kokeneiden alaikäisten ihmiskaupan uhrien kohdalla tilanteesta irtautumista estivät tekijän psykologisen kontrollin ja uhkailun sekä tilanteen tiedostamattomuuden lisäksi esimerkiksi tilanteen paljastumisen seuraukset, kuten sijoitus tai lastensuojelulaitoksen rajoitustoimenpiteet, solidaarisuus hyväksikäyttäjää tai hyväksikäyttävää kaveriporukkaa kohtaan ja häpeä siitä, että oli joutunut tilanteeseen.

Osa asiakkaista ei vielä ihmiskauppatilanteen päätyttyäkään tiedostanut joutuneensa vakavan hyväksikäytön uhreiksi. Tämä korostui alaikäisten uhrien kohdalla. Erityisesti alaikäisinä seksuaalipalveluiden myymiseen tai muiden seksuaalisten tekojen tekemiseen pakotettujen asiakkaiden tapauksissa tämä tarkoitti käytännössä sitä, että hyväksikäytetty henkilö alkoi vuosia myöhemmin, täysi-ikäistyttyään, kyseenalaistaa aiempia tapahtumia ja kokea ne traumaattisina. Näissä tapauksissa hyväksikäyttö oli aikanaan tekijän toimesta päättynyt. Selvityksen asiakkaiden tapauksissa henkilöt ottivat yhteyttä Rikosuhripäivystykseen pohtiakseen aiempia tapahtumia työntekijän kanssa. Vaikka asiakas halusi viedä asian esitutkintaviranomaisten tietoon, tutkinta ei yleensä näytön puutteen vuoksi edennyt.

Lähes jokainen selvityksen alaikäisenä ihmiskaupan uhriksi joutuneista asiakkaista oli hyväksikäytön aikana ollut joko peruskoulussa, toisen asteen koulussa tai maahanmuuttajien valmistavassa opetuksessa. Lähes jokainen heistä oli ollut lastensuojelun asiakkaana, ja osa heistä asui hyväksikäytön aikana lastensuojelulaitoksessa. Osalla heistä oli myös esimerkiksi terveydenhuollon hoitokontakti.

Asiakkaat eivät kuitenkaan esimerkiksi yllä mainituista syistä halunneet kertoa tilanteestaan kenellekään, eikä tilannetta tunnustettu niin, että siihen olisi voitu puuttua. Joissakin tapauksissa asiakkaan vanhempi olisi halunnut puuttua tilanteeseen, mutta asiakkaan ollessa sijoitettuna, ei vanhemmilla ollut mahdollisuutta vaikuttaa asiaan.

Selvityksen tapausten perusteella vain harva alaikäisiin kohdistuvan ihmiskaupan tapaus tulee ajantasaisesti esitutkintaviranomaisten tietoon. Kuten selvityksen kohdassa 4.1 on todettu, tämä vaikuttaa tapauksen menestymiseen esitutkinnassa, ja useissa tapauksissa merkittävänä haasteena onkin ollut näytön puute silloin, kun asiakas on ollut valmis viemään tapauksen esitutkintaviranomaisten tietoon. Alaikäisten tapauksissa esitutkintaa

ei ole aina avattu törkeä ihmiskauppa -nimikkeellä⁵⁰, vaikka tapauksessa on ollut viitteitä ihmiskaupasta. Valtioneuvoston tutkimus- selvitys- ja arviointi (myöhemmin VN TEAS) -hankkeessa, jossa selvitettiin lapsiin kohdistuvia seksuaalirikosten käsittelyaikoja, korostui poliisille ja syyttäjille toteutetuissa kuulemisissa koulutuksen ja erikoistumisen merkitys prosessin sujuvuuden osalta:

” Tutkijoiden lisäksi myös tutkinnanjohtajilla on oltava osaamista ja ymmärrystä lapsiin kohdistuvista seksuaalirikoksista ja niiden erityispiirteistä. Kokemus ja osaaminen ovat tärkeitä käsittelyn sujumisen ja lopputuloksen kannalta, mutta myös psykologisesti; jos sitä ei ole, lapseen kohdistuvat seksuaalirikokset jäävät tutkinnallisesti ja henkisesti haastavina tapauksina helposti käsittelijän juttupinon viimeiseksi. Samasta syystä haastateltavat pitävät myös tärkeänä, että lapseen kohdistuvien seksuaalirikosten käsittelyn olisi hyvä olla ammattilaisen oma valinta eikä niitä saisi joutua käsittelemään vastoin tahtoaan.”⁵¹

Asiakkaan alaikäisyys ei selvityksen perusteella ole vaikuttanut merkittävästi esitutinnan kestoon verrattuna täysi-ikäisten asiakkaiden esitutkintoihin.⁵² Mikäli esitutkinta oli alaikäisen uhrin kohdalla edennyt nopeasti, oli se edennyt nopeasti samoista, selvityksen kohdassa 5.3 mainituista syistä, kuin muissakin tapauksissa: tutkinnan ajantasaisuus tai epäillyn esitutkintavankeus. Toisaalta alaikäiseen kohdistuessaan rikos oli törkeä, ja epäilty voitiin ottaa tutkintavankeuteen herkemmin.⁵³

Selvityksen tapauksissa alaikäisiä asiakkaita kuulivat esitutkinnassa pääsääntöisesti alaikäisten kuulemiseen erikoistuneet henkilöt. Osassa tapauksissa alaikäisen asiakkaan kuuleminen videoitiin, mutta osassa tapauksista sitä ei ääni- eikä videotallennettu.

50 Rikoslain esitöiden mukaan arvioidessa törkeän ihmiskaupan rikoslain 3 a §:n tunnusmerkistön täyttymistä, ihmiskaupparikoksen kohteena olevan uhrin alaikäisyys johtaisi yleensä siihen, että tekoa on pidettävä törkeänä ihmiskauppana. Esitöissä kuitenkin korostetaan, että pelkkä ikä ei sinänsä itsessään riitä teon arviointiin törkeäksi, vaan teon on oltava lisäksi kokonaisuutena arvostellen törkeä. Ks. HE 34/2004 vp, s. 99.

51 Fagerlund – Toivonen 2021, s. 83.

52 Asianomistajan asema rikosprosessissa on lapselle kuormittava. Se voi aiheuttaa lapselle kysymyksiä ja pelkoja riippumatta siitä, miten lapsiystävällisesti prosessi toteutetaan. Ks. Laajasalo ym. 2020 lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten tutkinnan nopeuttamisen merkityksestä.

53 Törkeästä ihmiskaupasta epäilty saadaan pidättää ja vangita yksinkertaisimmilla perusteilla kuin perusmuotoisesta ihmiskaupasta epäilty, ilman arviointia henkilön henkilökohtaisista olosuhteista tai muista seikoista. Rikoslain esitöiden mukaan rikoksen uhrin alaikäisyys johtaa yleensä siihen, että tekoa on pidettävä törkeänä ihmiskauppana. Ks. viite 41.

Tuomioistuimeen edenneitä alaikäisiä koskevia tapauksia ei selvityksessä niiden vähäisyyden vuoksi esitetä, jotta asiakkaiden yksityisyydensuoja säilyy.

VN TEAS -selvityksessä, Ihmiskauppa ja sen lähirikokset – Säännöksen soveltamiskäytäntö, todetaan alaikäisiin kohdistuneista tapauksista:

”Aineistoon kuuluvien tuomioiden perusteella silloin, kun asianomistaja on ollut alaikäinen koko ihmiskauppateon ajan, alaikäisyyden merkitys tunnusmerkistön arvioimisessa on tunnistettu ja huomioitu rikosprosessissa. Sen sijaan niissä tapauksissa, joissa asianomistaja on ollut alaikäinen vain teon alkaessa tai juuri syytteessä määriteltyä tekoaikaa ennen, asiaan ei ole kiinnitetty huomiota.

Säännöksen esityöt sekä kansainväliset ja eurooppalaiset sääntelyinstrumentit ja niiden tarkoitus huomioiden alaikäisyydelle pitäisi antaa merkitystä myös silloin, kun asianomistaja on ollut vain osan tekoajasta alaikäinen, jollei muuten, niin ainakin osapuolten välistä suhdetta ja niitä tunnusmerkistön osatekijöitä arvioitaessa, joissa asianomistajan haavoittuvuus ja erityinen alttius hyväksikäytölle tulee huomioida. Asiaan tulisi kiinnittää huomiota jo esitutkintavaiheessa samoin kuin syytteessä esitettävien vaatimusten ja tekoajan määrittelymisen osalta.”⁵⁴

54 Koivukari ym. 2022, s. 170.

7 Ihmiskaupan uhrien lapset

Kuten aineistoa käsittelevässä kohdassa on esitetty, Rikosuhripäivystyksen asiakastietojärjestelmään ei kirjata asiakkaan lapsen henkilötietoja eikä lähtökohtaisesti muitakaan asiakkaan lasta koskevia tietoja. Poikkeuksena ovat tilanteet, joissa asiakas pyytää Rikosuhripäivystyksen työntekijää kirjaamaan jonkin rikosprosessin tai asiakkuuden kannalta olennaisen seikan, jossa lapsi on keskeisellä tavalla osallisena. Tällöinkään lapsen henkilötietoja, muita lasta koskevia tietoja tai tulkintoja lapsen tilanteesta ei kirjata.

Ihmiskaupan uhrien lapsia koskeva selvityksen kohta seitsemän perustuu selvityksen tapauksista tehtyihin havaintoihin sekä Rikosuhripäivystyksen asiakastyössä tehtyihin havaintoihin.

Rikosuhripäivystyksen havaintojen perusteella ihmiskaupan uhrien lasten tilanne on usein haastava. Osa lapsista on todistanut vakavaa väkivaltaa vanhempaansa kohtaan ja osa on ollut myös itse sen kohteena. Monilla selvityksen perheillä oli jo ihmiskauppatilanteen aikana ollut olemassa oleva aikuissosiaalityön tai lastensuojelun kontakti, ja lapset olivat olleet varhaiskasvatuksen tai perusopetuksen piirissä. Osa perheistä oli asiakkaan kertoman mukaan jo ihmiskauppatilanteen aikana ollut perhekuntoutusjaksolla niin, että tekijä oli ollut kuntoutuksessa mukana. Joissakin tapauksissa huoli perheen tilanteesta oli herännyt esimerkiksi varhaiskasvatuksen opettajilla, mutta usein asiakkaan kertoman mukaan heidän käyttämissään palveluissa ei ollut ollut tietoa perheen todellisesta tilanteesta.

Jos taas perheessä ei ennestään ollut ollut lastensuojelun asiakkuutta, pelkäsi hyväksikäytön kohteeksi joutunut henkilö usein "lasten menettämistä" tilanteen paljastuessa, kuten selvityksen kohdassa 3.3 on kuvattu avunhakemista estävistä seikoista.

Kun hyväksikäytön uhriksi joutunut vanhempi oli päättänyt irtautua tilanteesta, oli usein alkanut myös huoltajuusprosessi, jossa tyypillisesti lasten äidille haettiin yksinhuoltajuutta. Koska näissä tilanteissa lasten toinen huoltaja oli ollut hyväksikäyttöön ja vainoamiseen syyllistynyt rikoksen tekijä, haasteena huoltajuusprosessin aikana oli tekijän oikeus yhteydenpitoon, tiedonsaantiin ja (valvottuihin) tapaamisiin. Asiakkaan kertoman mukaan joissakin tapauksissa tekijä oli tapaamisen aikana taivutellut lapsen kertomaan perheen olinpaikan, asentanut lapsen puhelimeen seurantasovelluksen tai lähtenyt seuraamaan asiakasta ja hänen lapsiaan tapaamisen jälkeen.

Perheen olinpaikan tai muun keskeisen informaation salaaminen ei saa olla lapsen vastuulla, eikä sitä saa lapselta vaatia. Monissa tapauksissa, joissa tekijän yhteydenpitoa lapsiin ei ollut rajoitettu, tekijä pyrki vaikuttamaan asiakkaaseen myös lasten kautta, selvityksen kohdassa 5.4 kuvatulla tavalla.

Kuten selvityksessä on todettu, asiakkailla ja heidän lapsillaan oli monissa tapauksissa turvauhan vuoksi taustallaan useita turvakotijaksoja, osa oli joutunut muuttamaan useasti paikkakunnalta toiselle ja osa oli joutunut muuttamaan useasti vastaanottokeskuksesta toiseen.

Turvauhkatilanne ja jatkuvat muutokset kuormittavat Rikosuhripäivystyksen havaintojen mukaan asiakkaan lisäksi myös heidän lapsiaan. Osa lapsista on päässyt uudella paikkakunnalla nopeasti varhaiskasvatuksen piiriin, osalla päivähoitopaikan saaminen sopivalta etäisyydeltä on ollut haastavaa. Koska asiakkaat olivat turvauhan vuoksi pyrkineet välttämään ulkona liikkumista, osa heistä oli kokenut päiväkotimatkat pelottavina ja oli siitä syystä päättänyt ottamaan lapsensa pois päivähoidosta.

Tilanteissa, joissa tekijällä oli joko oikeus tavata lapsia ilman valvontaa, tai lapset kulkivat koulumatkansa yksin, useiden asiakkaan huolena oli ollut myös lapsen kaapatuksi tuleminen riski.

Kun perheen todellinen tilanne oli paljastunut viranomaisille, moni asiakas toivoi tukea vanhemmuuteen. Jotkut asiakkaat olivatkin saaneet ostopalveluna hankitun perhetyöntekijän tai päässeet perhekuntoutukseen. Osalle turvapaikanhakija-statusella olleista asiakkaista oli voitu korvata tuetun asumisen palvelu. Osan kohdalla sen sijaan oli katsottu, ettei vastaanottopalveluissa olleelle henkilölle voitu tätä myöntää.

Valtaosassa tapauksia lapset olivat asuneet asiakkaan eli äitinsä luona. Riippumatta lasten olinpaikasta, moni asiakas kertoi kokeneensa, ettei lasten tuentarpeita oltu viranomaisten toimesta riittävästi arvioitu ja huomioitu. Rikosuhripäivystyksen kokemuksen ja asiakaiden kertoman perusteella lapset ovat luonnollisesti reagoineet ympärillään olleeseen tilanteeseen ja sen seurauksiin hyvin eri tavoin. Tähän ovat voineet vaikuttaa monet seikat, kuten ikätaso, persoonallisuus, suhde hoivanantajiin tai vanhemman vointi ja reaktio tapahtumiin. Jos perheessä on ollut useita lapsia, on ollut selvää, että myös saman perheen sisällä olevat eri ikäiset lapset ovat reagoineet tilanteeseen eri tavoin. Näissä tapauksissa monen asiakkaan kokemus on ollut, ettei yksittäisten lasten tarpeiden äärelle olla riittävästi erikseen pysähdytty.

Joissakin tapauksissa lapsia oli kuultu todistajina ihmiskauppaa koskevassa tutkinnassa. Osassa tapauksia lapsen kohdistuneista teoista oli avattu erillisiä tutkintoja, joissa lapset olivat itse asianomistajan asemassa. Joissakin tapauksissa asiakas ja lapsi olivat kokeneet,

että ihmiskauppatilanteeseen liittyvät teot olivat kohdistuneet myös lapseen, mutta lasta ei asiakkaan ja lapsen toiveesta huolimatta oltu kuitenkaan kuultu asianomistajana. Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan syynä on saattanut olla, että yksittäisten, lapseen kohdistuneiden tekojen on katsottu jo vanhentuneen eikä näin ollen olevan osa vuosia jatkunutta ihmiskauppakokonaisuutta. Rikosuhripäivystyksen havaintojen mukaan osa lapsista on toisaalta kokenut, ettei heille ole annettu mahdollisuutta kertoa tapahtumista yksityiskohtaisesti missään kohtaa.

Asiakkaiden lasten tapauksiin liittyviä rikosnimikkeitä tai prosessien etenemistä ei selvityksessä kuvata tarkemmin yksityisyyden suojaamiseksi, vaikka ne olisivat olleet Rikosuhripäivystyksen tiedossa.

8 Keskeiset havainnot ja suositukset

Ihmiskaupan kokonaisuuden havaitseminen ja tunnistaminen

Lähes kaikissa selvityksen tapauksissa asiakkaalla oli hyväksikäytön hetkellä ollut jatkuva asiakkuus jossakin viranomaispalvelussa, jossa kokonaisvaltainen, ihmiskaupan kynnyksen ylittävä hyväksikäyttö olisi potentiaalisesti voitu tunnistaa. Useimmiten tilanteessa oli ensin havaittu yksittäinen väkivallanteko tai muu oikeudenloukkaus ja vasta myöhemmin, jos ollenkaan, vakava ja kokonaisvaltainen tilanteen taustalla oleva hyväksikäytön kokonaisuus. Avun saaminen ihmiskauppatilanteessa ei voi jäädä ainoastaan sen varaan, osaako tai voiko uhri itse hakea apua.

Aiemmat hyväksikäyttökokemukset olivat selvityksen asiakkaiden tapauksissa yksi ihmiskauppatilanteeseen joutumiselle altistava tekijä, erityisesti, jos niihin ei ollut saanut asianmukaista ja ajantasaista tukea. **Jos uhriksi joutuneen henkilön tilannetta ei tunnisteta, kasvavat uudelleen uhriksi joutumisen riski sekä seurausten kerrannaisvaikutukset uhrin elämässä.**

Keskeisiä pakkoavioliiton tai muun seksuaaliväkivaltaa kohdanneen potentiaalisen ihmiskaupan uhrin kohtaamisen ja tunnistamisen paikkoja ovat selvityksen perusteella sosiaalihuollon palvelut, turvakodit, lastensuojelu (sekä alaikäisten uhrien että uhrien lasten kohdalla), poliisi sekä päihteidenkäyttäjille suunnatut palvelut.

Suositus 1:

Kun huoli asiakkaan mahdollisesti kokemasta hyväksikäytöstä herää, tilanne on tärkeää ottaa puheeksi sensitiivisesti, kahden kesken (tarvittaessa luotettavan tulkin välityksellä). Uhriksi joutuneelle henkilölle tulee antaa mahdollisuus kertoa tilanteestaan omassa tahdissaan. Useat selvityksen asiakkaat kertoivat, että vaikka he eivät ensimmäisillä kerroilla olisikaan todellisesta tilanteestaan uskaltaneet tai halunneet puhua, tieto avun saannin mahdollisuudesta oli kannustanut avun hakemisessa sitten, kun he olivat siihen itse olleet valmiita.

Ihmiskauppa on yksittäisten tekojen sijaan prosessimainen rikos. Selvityksen perusteella ihmiskaupan uhriksi joutunutta henkilöä ei ollut mahdollista kokonaisvaltaisesti auttaa ihmiskauppatilanteesta irtautumisessa, toipumisessa ja itsenäisen arjen vakautumisessa ennen kuin hyväksikäytön taustalla oleva kokonaisuus huomioitiin ja siihen puututtiin.

Tilanteen taustalla olevien haavoittuvuus- ja muiden tekijöiden vuoksi ihmiskauppatilanteesta irtautuminen on hyväksikäytetyille erittäin haastavaa. Lähes puolessa tapauksista tekijän uhriin kohdistama vainoaminen ja uhkailu jatkuivat vielä akuutin hyväksikäyttötilanteen päätyttyä. **Ihmiskaupan kohdalla onkin tärkeää huomioida, että fyysinen irtautuminen tilanteesta ei tarkoita sitä, että tilanne olisi välttämättä päättynyt. Useampi selvityksen asiakas palasi hyväksikäyttäjän luo ihmiskauppatilanteeseen, koska ei ollut kokenut saaneensa riittävästi tukea tilanteesta irtautumiseen ja toipumiseen.**

Kokonaisvaltaisimmin ihmiskaupan uhriksi joutunutta henkilöä kyetään tukemaan irtautumisessa, toipumisessa ja arjen vakautumisessa monisektorisen ja joustavan verkostoyhteistyön keinoin. Selvityksen perusteella toipuminen, itsenäisen arjen opetteleminen ja tulevaisuuteen orientoituminen onnistuivat parhaiten niiden henkilöiden kohdalla, joiden auttamisessa mukana olevat tahot tapasivat asiakasta yhdessä työryhmänä. Näin oli mahdollista selkiyttää asiakkaalle ja toisilleen jokaisen tahon roolia, sopien yhdessä auttamisen vastuualueista.

Selvityksessä ei ilmennyt tapauksia, joissa eri tahojen välinen verkostoyhteistyö ei olisi ollut tarpeen. Onnistuneissa tapauksissa korostui laaja-alainen yhteistyö, joka yleensä sisälsi ajantasaisen tiedonvaihdon lisäksi yhteisiä tapaamisia.

Suositus 2:

Ihmiskaupan uhrien auttamisesta tulisi luoda vakiintunut työryhmämalli, jossa eri alueilla kunkin uhrin kannalta merkittävät viranomais- ja kolmannen sektorin toimijat tapaavat yhdessä uhrin luoden selkeän tukisuunnitelman, jota tarvittaessa päivitetään. Työryhmän kutsuu uhrin suostumuksella koolle se taho, joka ensimmäisenä aloittaa uhrin kanssa työskentelyn (kuten turvakoti, sosiaalityöntekijä, ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, lastensuojelu, poliisi, päihdepalveluiden toimija tai kolmannen sektorin toimija, kuten Rikosuhripäivystys).⁵⁵ Kaikkien työryhmän jäsenten ei tarvitse olla ihmiskaupan asiantuntijoita, vaan jokainen on oman työnsä ammatillinen. On kuitenkin varmistettava, että työryhmässä on aina mukana vähintään yksi ihmiskaupan uhrien tukemiseen erikoistunut viranomais- tai kolmannen sektorin taho. Työryhmätyöskentely takaa sen, että osaamista jaetaan yhteisen asiakkaan tilanteen parantamiseksi, eikä päällekkäistä työtä tehdä.

55 Työryhmiä on mallinnettu ja pilotoitu onnistuneesti Helsinkiin, Vantaalle, Turkuun, Tampereelle ja Ouluun vuonna 2021 alkaneessa SEIVE-hankkeessa. Lisäksi pääkaupunkiseudulle on perustettu alaikäisten hyväksikäyttöön erikoistunut työryhmä. Pilotoinnin perusteella työryhmätyöskentelyn mallia on kannattavaa jatkokehittää ja levittää laajemmalle.

Ennakoitavuus

Tarjolla olevien tuki- ja muiden palveluiden, tulevan asuinpaikan, oleskelulupatilanteen ja mahdollisen rikosprosessin ennakoimattomuus nousi selvityksessä esiin yhtenä keskeisimmistä avun hakemista estävistä seikoista. Ihmiskaupan uhriksi joutuneet henkilöt olivat eläneet hyväksikäyttäjän määräysvallan alla, ja heidän itsemääräämisoikeuttaan ja fyysisen koskemattomuutensa rajoja oli jatkuvasti rikottu. **Tulevien, itseen kohdistuvien toimien ennakoitavuus auttoi uhria toipumaan kokemuksistaan ja opettelemaan itsenäistä arkea sekä loi turvallisuudentunnetta, luottamusta ja mahdollisuuden orientoitua tulevaan.**

On ensiarvoisen tärkeää, ettei yksikään ihmiskaupan uhri joudu jäämään tai palaamaan hyväksikäyttötilanteeseen, koska pelkää joutuvansa tilanteesta irtautumisen vuoksi maasta poistetuksi tai koska kokee eri toimien ja prosessien ennakoimattomuuden liian kuormittavana. Yhteiskunta on epäonnistunut tilanteissa, joissa näin on käynyt. Ennakoitavuuden myötä uhrit myös helpommin uskaltaisivat ottaa apua vastaan silloin, kun sitä heille tarjotaan.

On selvää, että kaikkea ei ole mahdollista ennakoida. Auttamistoimien ja rikosprosessin käytäntöjen yhdenmukaistamisella on kuitenkin mahdollista parantaa nykytilannetta huomattavasti. Nykyinen lainsäädäntö mahdollistaa, että ihmiskaupan uhrille voidaan järjestää kattavia tukitoimia sekä rikosprosessi, jossa asianomistajan hyvinvointi ja oikeudet huomioidaan.

Suositus 3:

Uhriksi joutuneille henkilöille tulee voida totuudenmukaisemmin kuvata, minkälaisia etenemismahdollisuuksia tiettyjen raamien puitteissa on, riippumatta hänen asuinpaikkakunnastaan tai millä poliisilaitoksella tutkinta avataan. On luotava selkeät toimintamallit ja polut, jotka kuitenkin mahdollistavat joustavuuden yksilön tarpeiden perusteella.⁵⁶ Toimintamallissa on huomioitava osaamisen ja tiedon siirtäminen yksittäisten työntekijöiden vaihtuessa.

Tilanteissa, joissa hyväksikäytön uhri ei seurausten pelon vuoksi uskaltanut lähteä rikosprosessiin, mahdollisuus matalan kynnyksen anonyymiin keskusteluun ihmiskauppailmiötä ymmärtävän poliisin kanssa koettiin erittäin hyvänä. Keskustelu auttoi ennakoimaan rikosnimikettä sekä jossakin määrin prosessia ja mahdollisia turvallisuuteen liittyviä huolia. Arvio anonyymien keskustelun hyödyllisyydestä ja päätös sen järjestämisestä tehdään

⁵⁶ Oikeusministeriössä vuonna 2023 alkava ihmiskaupan uhrien tunnistamis- ja ohjausmekanismien kehittämisen hanke vastaa tähän tarpeeseen.

yhdessä uhrin, häntä tukevan toimijan sekä poliisin edustajan kanssa. Anonyymien keskustelujen järjestämisessä on tiettyjä lain mukaisia reunaehtoja, eivätkä keskustelut kaikkien hyväksikäytön uhrien kohdalla ole tarpeen.

Suositus 4:

Poliisin kanssa käydyin matalan kynnyksen anonyymin keskustelun käytännöstä tulisi kehittää valtakunnallinen toimintamalli, jota voitaisiin hyödyntää tietyissä tilanteissa. Tämä tukisi hyväksikäytön uhrin mahdollisuutta ennakoida tulevia toimia, ja rikoksen tutkinta voitaisiin tietyissä tilanteissa aloittaa ajantasaisemmin.⁵⁷

Hyväksikäyttötilanteesta irtautuminen ei saa viivästyä siitä syystä, että uhriksi joutunut henkilö pelkää joutuvansa sen seurauksena poistetuksi maasta.

Suositus 5:

Ulkomaalaislain 52 a §:n ja 54.7 §:n mukaisten oleskelulupien myöntämisen kynnyksen sekä mahdollisen luvan kesto (tilapäinen vai jatkuva lupa) koskevan arvion tulee olla nykyistä ennakoitavampia.

Psykologinen kontrolli ja hyväksikäytön taustalla olevat haavoittuvuustekijät

Jokainen selvityksen asiakas olisi tilanteen ulkopuolisen arvion mukaan, näennäisesti, kyennyt fyysisesti kävelemään pois hyväksikäyttötilanteesta jossakin kohtaa ja kertomaan siitä ulkopuoliselle henkilölle. Tämä oli kuitenkin hyväksikäytettyjen henkilöiden subjektiivisen kokemuksen mukaan mahdotonta, ainakin ilman vakavia seuraamuksia.

Psykologinen kontrolli, mukaan lukien alistaminen, oli kaikissa selvityksen tapauksissa, muista keinoista riippumatta, merkittävä hyväksikäytön mahdollistava ja avun hakemista estävä keino. Kontrollointi onnistui muun muassa uhriksi joutuneen henkilön haavoittuvuustekijöitä hyödyntämällä. Tietyt hyväksikäytölle altistavat haavoittuvuustekijät korostuivat selvityksen asiakkaiden tapauksissa. Haavoittuvuustekijät olivat kuitenkin usein myös tiettyjen, havainnoitavissa olevien seikkojen tai piirteiden sijaan vuosien aikana syntyneitä asioita tai tottumuksia, joita ei ollut mahdollista helposti havaita.

57 Ennakoinnin merkitystä suositellaan huomioitavaksi ja eri toimintatapojen käyttämistä suositellaan kartoitettavaksi ihmiskaupparikosten esitutkintojen mallintamisen liittyvässä, vuonna 2022 aloitetussa Poliisi ammattikorkeakoulun Ihmemalli-hankkeessa.

Suositus 6:

Ymmärrystä psykologisesta kontrollista on merkittävästi lisättävä ihmiskaupan uhreja potentiaalisesti kohtaavien ja auttavien tahojen sekä asianomistajan toimintamahdollisuuksia ja tilannetta esitutkinnassa ja tuomioistuimissa arvioivien viranomaisten keskuudessa. Ihmiskauppaan liittyviä koulutuksia toteutetaan jo varsin paljon, mutta usein aiheena on ihmiskauppailmiö ja sen muodot. Psykologisen kontrollin teema on syytä nostaa keskeiseksi aiheeksi ihmiskaupasta puhuttaessa. Se tulee lisätä osaksi ihmiskauppaan liittyviä koulutuksia, ja koulutukset tulee toteuttaa aihepiirin asiantuntijoiden toimesta.

Asiakkaan kokemus turvallisuudesta ja turvallisuuteen liittyvään huoleen vastaaminen

Usein uhriksi joutuneen henkilön subjektiivinen kokemus turvauhasta eroaa merkittävästi viranomaisen tekemästä uhrin turvallisuuden arviosta. Vaikka viranomaisen arvio olisi todenmukainen, on syytä huomioida, että henkilön oma subjektiivinen kokemus turvauhasta on toipumisen ja itsenäisen arjen vakautumisen kannalta merkittävämpi kuin viranomaisen arvio siitä, ettei turvauhkaa ole.

Mahdollisuus ennakoida tulevaa lisää hallinnantunnetta omasta elämästä. Useimmiten turvallisuudentunne on lisääntynyt samalla, kun hallinnantunne on lisääntynyt. Käytännössä näiden tunteiden lisääntymistä on edistetty siten, että uhriksi joutuneella henkilöllä on akuutissa vaiheessa tiivis arjen tuki, suunnitelma siitä, keneen olla missäkin tilanteessa yhteydessä ja luottamus, että hän tavoittaa keskeiset tahot silloin, kun huolia tai kysymyksiä herää. Samalla on uhrilähtöisesti tuettava ja kannustettava itsenäisyyteen. Parhaiten tähän tavoitteeseen päästään monisektorisen yhteistyön, kuten edellä suositellun työryhmätyöskentelyn keinoin.

Suositus 7:

Selvityksen havaintojen perusteella ihmiskaupan uhreilla tulisi nykyistä useammin olla mahdollisuus saada tiivistä sosiaaliohjausta tai esimerkiksi ammatillinen tukihenkilö, ja/tai mahdollisuus päästä tuetun asumisen palveluun tai jälkihuoltotyypiseen palveluun toipumisen ollessa alkuvaiheessa.

Niissä tapauksissa, joissa hyväksikäyttäjä vainooa ja uhkailee, tulee uhriksi joutunutta henkilöä tarvittaessa tukea turvallisen majoituksen löytämisessä tai esimerkiksi uuteen kuntaan muuttamisessa.

Suositus 8:

Selvityksen perusteella useat ihmiskaupan uhriksi joutuneet henkilöt joutuvat turvauhan vuoksi muuttamaan kunnasta, vastaanottokeskuksesta tai turvakodista toiseen, eikä tarvittava tieto aina siirtynyt mukana. Tällöin tulee varmistaa, että keskeiset turvauhaan liittyvät tiedot ja tarpeet siirtyvät, uhrin suostumuksella, uusille palveluntarjoajille, myös mahdollisten lasten lastensuojelun työntekijöille. Tämä on hyvä huomioida ihmiskaupan uhrien ohjausmekanismin kehittämisessä, jotta jatkossa myös muuttotilanteissa olisi jokin vakiintunut ja nykyistä selkeämpi tietojen siirtymisen käytäntö.

Ihmiskaupparikollisuuden tutkimisen tärkeys

Ihmiskauppa on läpileikkaava käsite kokonaisvaltaisen, prosessimaisen hyväksikäytön muodolle ja ilmiölle. Sen kohteeksi voi joutua hyvin erilaisissa tilanteissa olevia ihmisiä, joilla on erilaisia tarpeita niin hyväksikäytön kohteeksi joutuessaan, siitä irtautuessaan ja sen jälkeen.

Vaikka ihmiskaupparikoksen kohteeksi joutunutta henkilöä tulee yksilön kannalta ensisijaisesti tukea tilanteesta irtautumisessa, toipumisessa ja itsenäisen arjen vakautumisessa, on tärkeää kertoa uhriksi joutuneelle henkilölle myös hänen oikeuksistaan ja tukea asian viemisessä esitutkintaviranomaisten tietoon.

Ihmiskaupan tunnistaminen ja paljastaminen ovat keino tuoda esille vakavaa hyväksikäyttöä. Kun hyväksikäytön taustalla olevaa ihmiskauppatilannetta ei tunnisteta, eivät esimerkiksi uhrin mahdolliset oikeudet korvauksiin, oleskelulupaun tai tiettyihin tukitoimiin toteudu, eikä uhrin tilanteessa voida tarvittaessa soveltaa rankaisemattomuusperiaatetta. Näin myöskään ihmiskaupparikoksiin syyllistyneet henkilöt eivät joudu vastuuseen teostaan, vaan voivat pahimmillaan saattaa myös muita ihmisiä hyväksikäytön kohteeksi.

On kiistatonta, että rikosprosessi on asianomistajalle usein raskas, jopa uudelleentraumatisoiva kokemus, eikä se selvityksenkään tapauksissa aina sujunut toivotulla tavalla. Ratkaisuna oikeusvaltiossa ei kuitenkaan voi olla se, että rikoksen uhreja vältetään ohjaamasta rikosprosessiin. Sen sijaan tulee varmistaa, että toissijaisen uhriksi joutumisen välttämiseksi rikosuhridirektiivin mukaiset suojelutoimet ja oikeudet sekä riittävät sosiaali- ja terveydenhuollon tukipalvelut, mukaan lukien mielenterveyden tuki, toteutuvat, jotta hänen voimavaransa riittävät rikosprosessin ajan ja sen jälkeen. Samalla häntä on autettava orientoitumaan tulevaisuuteen esimerkiksi kotoutumista, opintoja tai työllistymistä tukemalla. Edellä mainittu työryhmätyöskentely edistää myös näiden toimien toteutumista.

Suositus 9:

Esitutkintaviranomaisten osaamista ihmiskaupan tunnistamisesta ja hyväksikäytön kokonaisvaltaisuudesta tulee vahvistaa, jotta rikosta voidaan alusta alkaen tutkia oikealla nimikkeellä, ja ihmiskaupan kynnyksen ylittävät teot huomioidaan tutkinnassa. Näin esitutkinta ei ihmiskaupan huomiotta jättämisen vuoksi viivästy, ihmiskauppaan liittyvää näyttöä ei viiveen vuoksi menetetä, eivätkä asianomistajat jää vaille niitä oikeuksia, joihin heillä ihmiskaupparikoksen uhrina olisi tietyissä tilanteissa mahdollisuus.

Asianomistajan oikeus oikeudenkäyntiavustajaan tulee kaikissa tapauksissa huomioida, ja oikeudenkäyntiavustaja tulee hankkia heti esitutkinnan alkaessa.

Suositus 10:

Hyväksikäytön mahdollisuus ja ihmiskauppaviitteet tulee selvittää kattavasti myös tapauksissa, joissa rikosilmoituksen tekee henkilö, jolla on mielenterveyden häiriö, päihderiippuvuus tai joka on itse syyllistynyt rikokseen, ja kertoo syyllistyneensä siihen pakotettuna.

Tukipalveluiden merkitys rikosprosessin kannalta

Useissa selvityksen tapauksissa asiakkaat kokivat, etteivät kyenneet aloittamaan rikosprosessia, eivät kyenneet parhaalla mahdollisella tavalla tekemään yhteistyötä esitutkinnassa tai halusivat lopettaa yhteistyön esitutkintaviranomaisten kanssa, sillä eivät saaneet riittävästi sosiaali- tai terveydenhuollon tukipalveluita kannattelemaan heitä tilanteesta irtautumisen ja esitutkinnan aikana. **Selvityksen perusteella asianmukaisilla sosiaali- ja terveydenhuollon palveluilla on merkitystä rikosprosessin oikea-aikaisen aloittamisen ja prosessin menestymisen kannalta.**

Erityisesti mielenterveyden tuen ja intensiivisen sosiaalihoitojen tarve korostuivat näissä tapauksissa. Intensiivisen tuen tarve ei useinkaan pysynyt samana koko vuosia kestäneen prosessin ajan, vaan vaihteli yksilöllisen tilanteen mukaan. Vaikka intensiivisen tuen tarve olisi rikosprosessin alun jälkeen vähentynyt, lisääntyi se usein uudelleen mahdollisen tuomioistuinvaiheen alkaessa, ja nopea tukipalveluiden uudelleenaktivointi oli voimavarojen riittävyyden kannalta olennaista. **Mitä nopeammin asiakas koki tullessa kuulluksi ja saaneensa tarvittavaa tukea, sitä nopeammin hänen arkensa vakautui ja voimavarat riittivät vastaanottamaan myös mahdollisia eri prosesseissa eteen tulleita takaiskuja.**

Joissakin tapauksissa esitutkinta viivästyi kuukausilla osin siitä syystä, ettei asiakas päässyt tapaamaan ammattilaista, jonka olisi tullut kirjoittaa esitutkinnan kannalta oleellisia lausuntoja asiakkaan terveydentilasta.

Useat asiakkaat uskalsivat ensimmäisenä kertoa tilanteestaan viranomaisten sijaan järjestötoimijoille, selvityksen tapauksissa useimmiten Rikosuhripäivystykselle. Järjestöjen tuottamissa palveluissa asiakas saattoi asioida halutessaan anonyymisti, hän sai tukea ja neuvontaa ja hänet ohjattiin halutessaan saattaen viranomaistoimijoiden piiriin. **Ihmiskauppaan erikoistuneet järjestötoimijat osasivat ohjata asiakkaan suoraan asiaankuuluville viranomaisille sen sijaan, että asiakkaan piti itse etsiä oikeaan palveluun ja osata kertoa palveluidensaannin tai rikosprosessin kannalta olennaiset seikat. Tämä nopeutti tarpeellisiin ja toipumista edistäviin palveluihin pääsyä.** Selvityksen perusteella tämä korostui niin sosiaalihuollon palveluihin hakeutuessa kuin rikosilmoituksen tekemisessäkin.

Järjestötoimijoiden tarjoama matalan kynnyksen joustava tuki on merkityksellistä ihmiskaupan ilmitulon kannalta, mutta myös ihmiskaupan uhrien toipumisen tukemisessa. Rikosuhripäivystyksen ihmiskaupan uhrien erityistukipalvelun tarjoamat tukitoimet edistivät useiden asiakkaiden kokemuksen perusteella heidän toipumistaan, oikeanlaisten palveluiden saantia sekä rikosprosessin onnistumista. Niissä tapauksissa, joissa asiakas toivoi verkostotapaamista eri toimijoiden kesken, verkostotapaaminen oli useimmiten järjestötoimijan, selvityksen tapauksissa Rikosuhripäivystyksen, koolle kutsuma.

Yhtäältä kattavat sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut sekä muut tukipalvelut edesauttavat esitutkinnan ja siten koko rikosprosessin menestymistä. Toisaalta rikosprosessin menestyminen tai prosessissa kuulluksi tuleminen tukevat uhriksi joutuneen henkilön toipumista ja tulevaisuuteen orientoitumista sekä ennaltaehkäisevät uudelleen uhriksi joutumista.

Suositus 11:

Kattavien tukipalveluiden ja onnistuneen rikosprosessin toisiaan tukeva ja täydentävä merkitys tulee huomioida aiempaa paremmin uhrien auttamisessa. Tämä on olennaista ihmiskaupan ilmitulon, uhriksi joutuneiden henkilöiden toipumisen ja uudelleen uhriksi joutumisen ennaltaehkäisyn kannalta, mutta myös eri toimijoiden tekemän, oikea-aikaisen työn kannalta: mitä tiiviimmin yhteistyötä tehdään eri toimijoiden välillä, sitä selkeämmin jokainen toimija voi keskittyä oman työnsä ydinalueeseen ja päällekkäiseltä työltä välttämään.

Suositus 12:

Ihmiskaupan uhrien tukemiseen erikoistuneiden järjestöjen toiminnan pitkäkestoinen rahoituspohja tulee turvata. Järjestötoimijoiden matalan kynnyksen palveluiden merkitys ihmiskaupan ilmitulolle ja uhrien tukemiselle on tunnustettu laajalti, mutta sen laatu ja jatkuvuus ovat vaarassa, mikäli rahoituspohjaa ei vahvisteta nykyisestä.

Alaikäiset uhrit ja uhrien lapset

On huomionarvoista, että 29 %:ssa selvityksen tapauksista uhriksi joutunut henkilö oli joutunut ihmiskaupan kohteeksi alaikäisenä Suomessa, mutta 25 %:ssa selvityksen tapauksista he olivat saaneet apua tilanteeseensa vasta täysi-ikäistyttyään. Alaikäisiin kohdistuvaa ihmiskauppaa tulee voida paljastaa ja ennaltaehkäistä huomattavasti nykyistä paremmin ja ajantasaisemmin.

Lähes kaikissa tapauksissa uhriksi joutuneiden henkilöiden elämässä oli jo hyväksikäytön hetkellä mukana lastensuojelu, ja he kaikki olivat oppivelvollisuuden piirissä. **Lastensuojelun, nuoria kohtaavien toimijoiden, sosiaalipäivystyksen ja koulun roolia on syytä vahvistaa ihmiskaupan vastaisessa työssä sekä hyväksikäytön uhriksi joutuneiden henkilöiden tunnistamisessa ja auttamisessa. On myös huomioitava, että erityisesti alaikäisten, päihteiden käytöllä ja rikosten teolla oireilevien nuorten kohdalla sama henkilö on saattanut sekä joutua ihmiskaupan uhriksi että syyllistyä oma-aloitteisesti rikoksiin.**

Suositus 13:

Alaikäisten tekemiä rikoksia tutkittaessa tulee huomioida, että rikoksilla oireileva lapsi tai nuori on saattanut syyllistyä ainakin osaan tapauksista painostettuna tai pakotettuna. Samalla on syytä selvittää, onko häneen kohdistunut sen lisäksi myös muunlaista hyväksikäyttöä.

9 Lähteet

- Apulaisoikeuskanslerin päätös OKV/1233/70/2021. Poliisin ja syyttäjien menettely sekä ihmiskaupan tutkinta, 28.12.2021.
- Hallituksen esitys eduskunnalle ihmiskaupan vastaisesta toiminnasta tehdyn Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymisestä ja laeiksi yleissopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä liiketoimintakiellosta annetun lain 3 §:n muuttamisesta 122/2011 vp.
- Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi avioliittolain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi 172/2021 vp.
- Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi työllistymistä edistävästä monialaisesta yhteispalvelusta annetun lain, kotoutumisen edistämisestä annetun lain sekä työllisyyden edistämisen kuntakokeilusta annetun lain muuttamisesta 84/2022 vp.
- Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta annetun lain muuttamisesta sekä siihen liittyviksi laeiksi 220/2022 vp.
- Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi 34/2004 vp.
- Ihmiskauppa.fi, Tilastot ja tilannekatsaukset. [Tilastot ja tilannekatsaukset - Ihmiskauppa](#).
- Jani Hannonen - Heini Kainulainen, Ihmiskaupan uhrien rankaisemattomuusperiaate. Oikeusministeriön julkaisu, Selvityksiä ja ohjeita 2022:8.
- Kristiina Koivukari, Heli Korkka-Knuts, Venus Mahmood, Sakari Melander, Ihmiskauppa ja sen lähirikokset – Säännösten soveltamiskäytäntö. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:18.
- Julia Korkman, "Oikeusprosessi ei soi yhteen ihmisluonteen kanssa". Suomen Psykologiliitto ry:n Psykologilehti 29.8.2019. [Oikeusprosessi vs. ihmisluonne | Psykologilehti](#).
- Monica Fagerlund – Virve-Maria Toivonen, Rikosprosessin kesto lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:3.
- Oikeusministeriön Mietintöjä ja lausuntoja 2018:44. Uhri rikosprosessissa – ehdotus hyvistä menettelytavoista uhrien tarpeiden huomioon ottamiseksi.
- Oikeusministeriön Mietintöjä ja lausuntoja 2021:15. Suomi torjuu ihmiskauppaa: Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma.
- Oikeusministeriön työryhmämietintö 2003:5. Ihmiskauppa, paritus ja prostituutio.
- Oikeusministeriön työryhmämietintö 2022:14. Rikosprosessin tehostaminen.
- Oikeusministeriön Selvityksiä ja ohjeita 2019:4. Arviomuistio lähestymiskiellon valvonnan tehostamisesta.

- Pim Valentijn - Sanneke Schepman - Wilfrid Opheij - Marc Bruijnzeels, Understanding integrated care: a comprehensive conceptual framework based on the integrative functions of primary care. *International Journal of Integrated Care* 13 (10) 2013.
- Poliisihallituksen Ohje, POL-2018-41886. Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu, 21.10.2019.
- Poliisihallituksen Ohje, POL-2020-38265. Ihmiskauppaan ja sen kaltaisiin rikoksiin puuttuminen sekä ihmiskaupan uhrien auttaminen, 18.09.2020.
- Päivi Honkatukia, Uhrin rikosprosessissa – haavoittuvuus, palvelut ja kohtelu. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 252 2011.
- Sakari Melander – Venus Mahmood, Seksikaupan kohteena olevan henkilön hyväksikäyttö – Säännöksen soveltamiskäytäntö. Oikeusministeriön julkaisu, *Selvityksiä ja ohjeita* 2022:4.
- Sisäministeriön julkaisu 14/2016. Rikoksen uhrin suojelutarpeen arviointimenettelyn käsikirja.
- Taina Laajasalo – Julia Korkman – Rika Rajala, Lapsiin kohdistuvien väkivaltarikosten tutkintaa nopeutettava. THL Päätösten tueksi 3/2020.

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-0990 (PDF)
ISBN 978-952-400-771-9 (PDF)